

**GEÇMİŞ PANDEMİLER IŞIĞINDA COVID-19'UN
KELEBEK ETKİSİ: TÜRKİYE VE ALMANYA
DEVLETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALAR**

Sümeyye ÜNAL

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali YETGİN**

**GEÇMİŞ PANDEMİLER IŞIĞINDA COVID-19'UN KELEBEK ETKİSİ:
TÜRKİYE VE ALMANYA DEVLETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI
ANALİZİ**

Sümeyye ÜNAL

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali YETGİN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Şubat 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZET	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMA PROBLEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	13
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	13
KAPSAM, SINIRLILIK ve KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
ARAŞTIRMANIN PROBLEM CÜMLELERİ.....	14
1. GEÇMİŞ PANDEMİLERİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL SÜREÇTE YAŞANAN BAZI PANDEMİLER.....	17
1.1. 14.Yüzyıl Veba Pandemisi.....	21
1.1.1. ‘Veba’ Kelimesinin Etimolojisi ve Teşhisi	21
1.1.2. 14.Yüzyıl Vebasının Yayılımı.....	24
1.1.3. Salgında Din Olgusunun Rolü ve Salgının Çıkış İddiaları	24
1.1.4. Salgında Ortaya Çıkan Efsaneler.....	26
1.1.5. 14.Yüzyıl Vebasında Tıp	27
1.1.6. Salgında Cesetlerin İmhası	28

1.1.7.	14.Yüzyıl Veba Salgının Ölüm Sayıları ve Sonuçları	29
1.2.	Kolera Pandemileri.....	31
1.2.1.	Kolera Terminolojisi.....	31
1.2.2.	Koleranın Çıkış Noktası ve Yayılımı.....	32
1.2.3.	Koleranın Etkileri.....	33
1.3.	İnfluenza Pandemileri (GRİP).....	34
1.3.1.	İspanyol Gribi (1918-1919)	37
1.3.2.	Asya Gribi (1957-1958).....	40
1.3.3.	Hong-Kong Gribi (1968-1969)	43
1.3.4.	Domuz Gribi (2009-2010).....	44
1.4.	SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome)(2002-2003)	45
1.5.	MERS (Middle East Respiratory Syndrome) (2012-Halen)	46
2.	KORONOVİRÜS HAKKINDA	49
2.1.	Koronavirüsler Genel Tanımı.....	49
2.2.	COVID-19 (Sars-Cov-2) Hastalığı ve Pandemisi	50
2.2.1.	COVID-19'un Çıkış Noktası ve Yapısı	50
2.2.2.	Virüsün 'COVID-19' Olarak Nitelendirilmesi.....	51
2.2.3.	COVID-19'un Belirtileri	51
2.2.4.	COVID-19'da Tedavi ve Süreç.....	52
2.2.5.	COVID-19'un Türkiye'de Genel Boyutu	61
2.2.6.	COVID-19'un Almanya'da Genel Boyutu	72
3.	ARAŞTIRMA PROBLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	85
3.1.	Katılımcıların Bilgileri	85
3.2.	Araştırmada Elde Edilen Veriler ve Değerlendirmeleri	86
4.	COVID-19 ALGISI VE ETKİLERİ	108
4.1.	İnsanların COVID-19 Algısı	108
4.1.1.	Din Olgusuyla Bağdaştırılmış Algılar	111
4.1.2.	Kehanetler, İddialar, Efsaneler	113
4.1.3.	Seküler Algılar	116
4.2.	Bilim ve Kültür Alanına Etkileri.....	118
4.2.1.	Bilim ve Teknoloji Alanında COVID-19	119

4.2.2.	Kültür Alanında COVID-19	121
4.3.	Sosyolojik Açıdan Etkileri.....	124
4.4.	Sağlık Sistemleri Açısından Etkileri	131
4.4.1.	Pandemide Sağlık Hakkı	134
4.4.2.	Sağlık Çalışanlarına Etkisi.....	136
4.4.3.	Psikolojik Açıdan Etkileri	139
4.5.	Eğitim Alanına Etkisi	142
4.6.	Ekonomik Alana Etkisi	145
4.7.	Uluslararası Alan Açısından Etkileri.....	146
SONUÇ		149
KAYNAKÇA.....		151
TABLOLAR LİSTESİ		168
ŞEKİLLER LİSTESİ		169
ÖZGEÇMİŞ		170

TEZ ONAY SAYFASI

Sümeyye ÜNAL tarafından hazırlanan “GEÇMİŞ PANDEMİLER IŞIĞINDA COVID-19’UN KELEBEK ETKİSİ: TÜRKİYE VE ALMANYA DEVLETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali YETGİN

.....

Tez Danışmanı, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 18/01/2023

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Bora BALUN (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali YETGİN (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Abdülkadir ÖZTÜRK (RTEÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Sümeyye ÜNAL

İmza :

ÖNSÖZ

Küresel dünyamızda 2019 Aralık ayında başlayan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19'un oluşturduğu etki, kelebek etkisi niteliğindedir. Ortaya çıktığı zamandan itibaren başta insan olgusu olmak üzere, bütün oluşumları etkilenmiştir. Yaşanan olumsuzlukların getirileri geleceği de etkisi altına alacaktır. Bütün dünyanın yaşadığı bu pandemi süreci ve etkileri, ele alınması gereken konulardan olmuştur. Bu araştırmada; geçmiş pandemilerden yola çıkarak COVID-19 pandemisi ve etkileri, Türkiye- Almanya devletleri örneklemini içerisinde ele alınarak araştırılmıştır.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilgileriyle ve destekleriyle bana yardımcı olan Sayın Dr. Öğr. Muhammed Ali YETGİN'e teşekkür ederim.

ÖZET

2019'un Aralık ayında Çin'de başladığı düşünölen COVID-19 salgını, küresel dünyamızı kısa sürede etkisi altına almıştır. Makro ölçekten mikro ölçeğe kadar kelebek etkisinde bütün dünya düzenini etkilemiştir.

Araştırmanın temel problemi; "COVID-19 'un Almanya ve Türkiye'de süreç içerisinde ortaya çıkardığı sosyoekonomik, siyasi ve kültürel etkinin şiddeti ve yönü hangi yönde gelişmektedir?" Bu soruya istinaden araştırma; Almanya'da ve Türkiye'de COVID-19'un algısı ve etkileri ile sosyolojik, bilim, kültür, sağlık, eğitim, ekonomik düzen ve uluslararası ilişkiler bağlamlarındaki etkilerini ortaya koyması amacıyla ele alınmıştır.

Çalışmanın konusu itibariyle, bugüne ve yarına getireceği etkiler bakımından göz ardı edilemeyecek yegane konu olma özelliğini taşımaktadır. Çalışma; yaşanan köklü değişimde genel bir kaynağı teşkil etmesinin yanı sıra, geçmiş pandemilerin ışığında yaşanan krizi ve getirilerini ortaya koyması bakımından değerlidir.

Çalışmamda nitel araştırma modelinde ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Almanya ve Türkiye ölkeleri örneklem olarak belirlenmiştir. Her iki örneklem dahilinde beş farklı yaş aralığında birer kadın ve birer erkek olmak üzere toplamda yirmi kişiye uygulanmış olan yarı yapılandırılmış mülakatlar ve güncel hayatın nabzını tutan haber başlıkları ile gelişmeler araştırmanın veri toplama tekniklerini oluşturmaktadır.

Araştırma süresince; COVID-19 pandemisinde verilere ulaşma zorluğu, örneklemelerin verilerindeki denklem uyumsuzluğu ve güncel bir konu olması itibariyle literatür eksikliği karşılaşılan güçlüklerdendir.

Araştırma sonucunda, çalışmanın temel probleminin olumsuz bir yönde ivme ile gelişme gösterdiği ortaya konulmuştur.

Mikrodan makroya bütün hayat pratiklerindeki etkilerin incelenmesi gerekli ve önemlidir. Fakat literatürde makro ölçekte COVID-19'un değerlendirildiği çalışmaların daha fazla olması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Salgın; Pandemi; Koronavirüs; COVID-19; Uluslararası İlişkiler

ABSTRACT

The COVID-19 epidemic, which is thought to have started in China in December 2019, has taken our global world under its influence in a short time. It has affected the whole world order in butterfly effect from macro scale to micro scale.

The main problem of the research; “In which direction does the severity and direction of the socio-economic, political and cultural impact of COVID-19 in Germany and Turkey develop in the process?” Research based on this question; It has been discussed in order to reveal the perception and effects of COVID-19 in Germany and Turkey and its effects in the context of sociological, science, culture, health, education, economic order and international relations.

In terms of the subject of the study, it is the only subject that cannot be ignored in terms of the effects it will bring to the present and the future. Study; In addition to being a general source in the radical change experienced, it is valuable in terms of revealing the crisis and its returns in the light of past pandemics.

The study was handled in the qualitative research model. Within the scope of the research, Germany and Turkey were determined as samples. Semi-structured interviews, which were applied to a total of twenty people, one woman and one man, in five different age ranges within both samples, and the news headlines and developments that take the pulse of current life constitute the data collection techniques of the research.

During the research; Difficulty in accessing data in the COVID-19 pandemic, the inconsistency of the equations in the data of the samples, and the lack of literature due to being a current issue are among the difficulties encountered.

As a result of the research, it was revealed that the main problem of the study was developing with an acceleration in a negative direction.

It is necessary and important to examine the effects in all life practices, from micro to macro. However, it is suggested in the literature that there should be more studies evaluating COVID-19 on a macro scale.

Keywords: Outbreak; Pandemic; Coronavirus; Covid-19; International Relations

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Geçmiş Pandemiler Işığında COVID-19'un Kelebek Etkisi: Türkiye ve Almanya Devletlerinin Karşılaştırmalı Analizi
Tezin Yazarı	Sümeyye ÜNAL
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali YETGİN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18/01/2023
Tezin Alanı	Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	170
Anahtar Kelimeler	Salgın; Pandemi; Koronavirüs; COVID-19; Uluslararası İlişkiler

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Butterfly Effect of Covid-19 In the Light of Past Pandemics: Comparative Analysis of Turkey and Germany State
Author of the Thesis	Sümeyye ÜNAL
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Muhammed Ali YETGİN
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	18/01/2023
Field of the Thesis	Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	170
Keywords	Outbreak; Pandemic; Coronavirus; COVID-19; International Relations

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BfArM	: Bundesinstitut für Arzneimittel und Medizinprodukte- İlaç ve Tıbbi İlaçlar Federal Enstitüsü
BM	: Birleşmiş Milletler
BZgA	: Bundeszentrale für Gesundheitliche Aufklärung-Federal Sağlık Eğitim Merkezi
DIMDI	: Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information- Alman Tıbbi Dokümantasyonu ve Enstitüsü
DNA	: Deoksiribo Nükleik Asit
GIP	: Küresel İnfluenza Programı
GISRS	: Küresel Grip Yönetim ve Mücadele Sistemi
H	: Hemoglütinin
HES	: Hayat Eve Sığar
ICTV	: Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi
M.Ö.	: Milattan Önce
MERS	: Middle East Respiratory Syndrome
N	: Nöraminidaz
NIC	: Ulusal İnfluenza Merkezleri
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PCR	: Polimeraz Zincir Reaksiyonu
PEI	: Paul Ehrlich Institut- Paul Ehrlich Serum ve Aşı Enstitüsü
RDT	: Rapid Diagnostic Test, Hızlı Teşhis Testi
RKI	: Robert Koch Enstitüsü
RNA	: Ribonükleik Asit

SARS : Severe Acute Respiratory Syndrome
TDK : Türk Dil Kurumu
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
WHO-DSÖ : World Health Organization- Dünya Sağlık Örgütü

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışma tarihsel süreçte yaşanan 14. yy Veba pandemisi, Kolera pandemisi, İnfluenza pandemisi, SARS pandemisi ve MERS pandemisi konularından yola çıkılarak, dünyanın yeni tecrübe ettiği Covid-19'un; Türkiye'de ve Almanya'da bilim, kültür, sağlık, eğitim, sosyoloji, ekonomik düzen, uluslararası alanlarındaki etkilerini konu almıştır.

ARAŞTIRMA PROBLEMİ

COVID-19 'un Almanya ve Türkiye'de süreç içerisinde ortaya çıkardığı sosyoekonomik, siyasi ve kültürel etkinin şiddeti ve yönü hangi yönde gelişmektedir?

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın temel problemi: "COVID-19 'un Almanya ve Türkiye'de süreç içerisinde ortaya çıkardığı sosyoekonomik, siyasi ve kültürel etkinin şiddeti ve yönü hangi yönde gelişmektedir?" sorusuna istinaden çalışmamızın amacı, Türkiye'de ve Almanya'da Covid-19'un algısı ve etkileri ile sosyolojik, bilim, kültür, sağlık, eğitim, ekonomik düzen ve uluslararası ilişkiler bağlamlarındaki etkilerini ortaya konması amacıyla ele alınmıştır.

Çalışma, nitel araştırma modelinde ele alınmıştır. Araştırma kapsamında Almanya ve Türkiye ülkeleri örneklem olarak belirlenmiştir. Her iki örneklem dahilinde beş farklı yaş aralığında birer kadın ve birer erkek olmak üzere toplamda yirmi kişiye uygulanmış olan yarı yapılandırılmış mülakatlar ve güncel hayatın nabzını tutan haber başlıkları ile gelişmeler araştırmanın veri toplama tekniklerini oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırma konusu itibariyle, bugünün ve yarına getireceği etkiler bakımından göz ardı edilemeyecek yegane konu olma özelliğini taşımaktadır. Makro ölçekten mikro ölçeğe kadar etkisi ve getireceği dönüşümler, insanlık tarihinin dönüm noktasını oluşturmaktadır. Çalışma, yaşanan köklü değişimde genel bir kaynağı teşkil etmenin

yanı sıra, geçmiş pandemilerin ışığında yaşanan krizi ve getirilerini tartışması bakımından değerlidir.

KAPSAM, SINIRLILIK ve KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

2019 yılının Aralık ayında Çin’de başlayan Covid-19 pandemisi, küresel çapta yaşanan bir pandemidir. Araştırma kapsamında Türkiye ve Almanya ülkeleri örneklem olarak ele alınmıştır. Her iki örneklem dahilinde beş farklı yaş aralığında birer kadın ve birer erkek olmak üzere toplamda yirmi kişiye uygulanmış olan mülakatlar ve güncel hayatın nabzını tutan haber başlıkları ile gelişmeler nitel araştırmanın veri toplama tekniklerini oluşturmaktadır.

Araştırma süresince; Covid-19 pandemisinde verilere ulaşma zorluğu, örneklemelerin verilerindeki denklem uyumsuzluğu ve güncel bir konu olması itibariyle literatür eksikliği karşılaşılan güçlüklerdendir.

ARAŞTIRMANIN PROBLEM CÜMLELERİ

Araştırmada oluşturulan ana problem ve alt problemler aşağıdaki gibidir.

SAĞLIK

Sağlık Ana Problem

P₁: *Koronavirüs sağlık açısından sizde ve ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?*

Sağlık Alt Problemler

P_{1a}: Koronavirüs vaka sayıları arttığında, ülkenizde sağlık tedbirleri kapsamında kullanılan maske-sosyal mesafe ve hijyen konusu ile ilgili memnuniyet düzeyiniz hangi seviyededir?

P_{1b}: Koronavirüs vaka sayılarının artışına bağlı olarak aşılarda geliştirilmesi ve ülkenizde uygulanmasına yönelik memnuniyet düzeyiniz hangi seviyededir?

P1c: Koronavirüsün Amerika Birleşik Devletleri ya da Çin ya da başka bir ülke tarafından geliştirilen, doğal olmayan ve laboratuvar çalışması sonucu ortaya çıkarılan bir virüs olduğuna inancınız hangi seviyededir? P1d: Koronavirüs psikolojik olarak sizi nasıl etkilemiştir?
EĞİTİM Eğitim Ana Problem P2: <i>Koronavirüs eğitim ile ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?</i> Eğitim Alt Problemler P2a: Koronavirüs vaka sayıları arttığında, ülkenizde eğitim tedbirleri kapsamında uygulamaya konulan uzaktan eğitim sistemi ile ilgili memnuniyet düzeyiniz hangi seviyededir? P2b: Koronavirüs ülkenizdeki eğitimde, Öğretmen-Öğrenci ilişkisinde olumsuzluğa neden olmuş mudur? ile eğitim yönü ile mücadele kapsamında, ülkenizde gerçekleşmediğini düşündüğünüz ancak farklı bir ülkede uygulanan daha gelişmiş olası bir eğitim uygulaması varlığı hakkında olası bilgi düzeyiniz hangi seviyededir?
SOSYOLOJİK Sosyolojik Ana Problem P3: <i>Koronavirüs sosyolojik olarak ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?</i> Sosyolojik Alt Problemler P3a: Koronavirüs vaka sayıları arttığında dini tedbirler kapsamında uygulamaya konulan işlemler ile ilgili memnuniyet düzeyiniz hangi seviyededir? P3b: Koronavirüs vaka sayıları arttığında bilim-kültür ve sanat faaliyetleri kapsamında ülkenizde uygulamaya konulan işlemler ile ilgili memnuniyet düzeyiniz hangi seviyededir?
İŞ ve ÇALIŞMA

İş ve Çalışma Ana Problem

P₄: *Koronavirüs İş ve Çalışma hayatınızı nasıl etkilemiştir?*

İş ve Çalışma Alt Problemler

P_{4a}: *Koronavirüs ülkenizde iş ve çalışma hayatını nasıl etkilemiştir?*

EKONOMİ**Ekonomik Düzen Ana Problem**

P₅: *Koronavirüs ekonomik düzeninizi nasıl etkilemiştir, neleri değiştirmiştir?*

1. GEÇMİŞ PANDEMİLERİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TARİHSEL SÜREÇTE YAŞANAN BAZI PANDEMİLER

Değişim ve dönüşüm içerisinde olan dünyamızın ana karakteri olarak insanlar, varoluşundan itibaren çeşitli salgınlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Salgınların, pandemilerin başkarakterleri olan virüsler mikroskop ile görülemeyecek kadar küçüktürler. Ancak elektron mikroskobu ile incelenebilmektedirler. Bu küçük varlıkların, her türlü canlı organizmayı enfekte edebilme özellikleri vardır. Tarihsel süreçlerine bakıldığında insanlık tarihi kadar eskiye uzanan kökleri vardır. Fakat fosil oluşturmayan virüslerin varlıkların kökenleri bilinmemektedir. Virüslerin nasıl oluştuğu konusunda çeşitli hipotezler ortaya koyulmuştur. Bu hipotezler, bakteri kaynaklı veya plazmidlerden evirildiği çerçevesindedir. Hücresel bir yapısı mevcut olmadığı halde genleri vardır. Hücresel yapıya sahip olmadıklarından dolayı canlı olarak kabul edilmemekte ve biyolojik ajan tabiri ile adlandırılmaktadırlar. Çoğalabilme, evirilebilme ve genetik malzeme taşıyabildikleri için bazı biyologlar tarafından yaşam formu olarak kabul edilmektedirler (Demir&Şahin,2020,59-60).

Virüslerin çevresini kaplayan koruyucu protein tabakası vardır. Bu koruyucu tabakaya kapsid adı verilmektedir. Genetik oluşumları DNA veya RNA olarak ikiye ayrılmaktadır. Bazı virüslerde kapsidi de çevreleyen viral zarf olarak nitelendirilen membranlar bulunmaktadır. Zarf yüzeyi virüsün konakçısının bağışık sistemine direnç gösterebilme özelliği kazandırmaktadır. Bazı zarflı virüsler hücrenin yapısına sızarak konak hücrenin zarar görmesine ve hatta ölümüne yol açabilmektedir. Göreceli olarak bazı zarflı virüslerin zarfsız virüslere nazaran alkole, yüksek sıcaklığa, deterjanlara ve düşük nemli ortamlara hassastırlar. Bu hassasiyetin yanında, bazı zarflı virüsler varlığını sürdürebilmek için konak hücrenin bağışıklık sistemine karşı mutasyon yeteneğine sahiptir. Bu bazı zarflı virüsler olarak nitelendirilen virüslere; koronavirüsler, SARS-Cov2 (Ağır Akut Solunum Yolu Sendromu Koronavirüs 2), MERS (Orta Doğu Solunum Sendromu) virüsleri örnek gösterilmektedir (Hulo,C vd.2011;akt. Demir&Şahin,2020,59-60).

Kapital dünyada, metropol yaşamın getirilerinde çöp yığınları oldukça önemli bir konu olmuştur. Oluşan çöp yığınları, başta toprağın, suyun ve havanın kirlenmesine sebep olmuştur. Toprakların sürekli olarak işlenmesi, ormansızlaşma, orman tahribatı, vahşi toprakların yok edilmesinin kartopu gibi büyüyen sonuçları olmuştur. Burada

farelerin, sıçanların, kenelerin, sivrisineklerin ve pirelerin insanlarla bir arada yaşam kurması, habitatlarının değişmesi ve onlar üzerinden gelen etkileriyle birçok hastalık ve parazitlerin görülme sebebiyeti sonuç zincirinde önemli bir detay oluşturmaktadır. Leşlerden beslenen bu varlıklar, insan hayatına tifo, tularemi, tifüs, sıtma veba gibi hastalıklar getirmişlerdir. Ekolojik hayatın bozulması, çevrenin kirlenmesi ve çevrenin kendini yenileme zamanının olmayışı birçok hastalığın oluşmasında başlıca etken olmuştur. İnsan olgusu varlığının oluşturduğu en insanlık dışı olgusu savaşlar da, virüslerden etkilenen ve etkileyen konu olmuştur. En dirençli ve bağışıklığı kuvvetli olan ordular, silahı görünmeyen virüslerle de savaşmak zorunda kalmışlardır. Araplar, Haçlı ordularını sıtma ile, Ruslar Napolyon'un ordularını tifo ile, Amerikan iç savaşında kırıp geçiren ishal salgınıyla Kuzeylilerin daha fazla askerin yaşamasıyla kazanması gibi sayabileceğimiz galibiyetlerin altında yaşanan virüslerin varlığı tartışmasız konulardan olmuştur (Erdal,2020,183).

Küreselleşen dünyamızın modernleşmesiyle birlikte gelişmelere paralel olarak artan insan popülasyonu, sulak alanların kuruması, ormansızlaşma, yol yapımı, madencilik, doğanın tahribatı, ekolojik sistemin bozulması, iklim değişiklikleri, vahşi hayvan ticareti veya evcilleştirilmesi, habitat değişimi, ticaret, göç ve nüfus hareketleri ve kimyasal, biyolojik, radyoaktif, nükleer silahların savaş ve terör amaçlı kullanılması gibi daha da sayabileceğimiz, temelinde insan olgusunun etkisiyle birçok oluşum virüs ve bakterilerin temel sebeplerinden görülmektedir. 2012'de Uluslararası Hayvancılık Araştırma Enstitüsünün raporuna göre; 1940'lı yıllardan sonra görülen bulaşıcı hastalıkların %60'ının zoonatik (hayvanlardan insanlara bulaşan hastalıklar) kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Yaşanan bu zoonatik kaynaklı hastalıkların %71,8'in kaynağı yaban hayatından olduğu tespit edilen bulgular arasındadır. (Tolunay.D,2020;akt. Macar&Asal,2019) Vahşi hayvanların yaşam alanlarına müdahalemizle, ormansızlaşma ile bilinen ve bilinmeyen bitki ve hayvan türlerinin yok olmasına aynı zamanda onlarla yaşayan virüslerin, yeni yaşam alanı organizma olarak insanlara bulaşması kaçınılmazdır. Salgın tarihi incelendiğinde; küreselleşme ve iklim sorunlarının aslında salgınların ortaya çıkması ve yayılmasında temel etkenler olduğu görülmüştür. İnsanların kısa zamanda her yerden birçok kişiyle temasının kolay olduğu günümüzde salgınların yayılım hızı göze alınamayacak kadar büyüktür. Ayrıca doğaya yapılan müdahaleler sonucunda, ekosistemin taşları yerinden oynatıldığı için bir dengesizlik

yaşanmaya başlanmıştır. Dünyanın küreselleşmesi, modernleşmesi birçok alanı etkilediği gibi salgınlar konusunda da baş etmenlerdendir (Macar&Asal,2019,227-228).

Teknolojinin gelişmesi, küreselleşme gibi insanlık tarihinin gelişiminde rol oynayan bütün etkenler aslında doğaya yapılan müdahaleleri de içermektedir. Dünya topraklarında insan olgusunun uğramadığı toprak alanı çok azdır. Dolayısıyla yerleşim alanlarından, yapılan deneylere kadar bütün alanlarda insan olgusunun doğaya etkisi kaçınılmazdır. Doğanın içerisinde yaşayan insan olgusu, doğanın tahribatında karşımıza çıkan tek karakterdir. Sanayi devrimiyle insanlığın modernleşmesi ve küreselleşmesi kapital dünyada bütün düzenlerin etkilendiği yegâne konudur. Bu bağlamlarda; içinde yaşadığımız dünyanın doğasına uyumsuzluğumuzda, tabiatın alanına her müdahalemizde doğa, varlığı korumak ve sürdürebilmek için savunmaya geçmektedir. Bu savunmasında insanlar, virüs ve bakterilerin saldırısına maruz kalmaktadır.

Terminolojik olarak kavramları ele aldığımızda endemi, epidemi/salgın, karantina ve pandemi kelimelerini şöyle açıklayabiliriz:

‘Endemi’; Eski Yunancada ‘en’ (içine) ve ‘demos’ (insanlar) kelimelerinin birleşimiyle oluşturulmuştur. İnsanlar içinde, o yere ait anlamına gelmektedir. Endemi, belirli bir nüfusta varlığını gösterebilen bir hastalık anlamını taşımaktadır. Belirli bir bölgede belli periyotlarda kendini gösterebilen hastalık o bölgede endemiktir denilebilir. (Tapısız&Kıykaç Altınbaş,2020,54)

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde endemik olarak adlandırılan kelime; belli bir bölgede salgın olmaksızın sık görülen hastalık olarak tanımlanmıştır. Fransızcadan dilimize gelen bir sıfattır. (TDK)

‘Epidemi’; Eski Yunancada ‘epi’ (üzerinde) ve ‘demos’ (insanlar) kelimelerinin birleşimiyle oluşturulmuştur, insanlar üzerinde anlamını taşımaktadır. Epidemi, belirli nüfus içinde belli dönemlerde yeni olarak algılanan fakat bir önceki halinden daha güçlü olan hastalık anlamına gelmektedir. (Tapısız&Kıykaç Altınbaş,2020,54)

TDK’ne göre epidemi; Fransızcadan dilimize gelmiş bir isimdir ve salgın olarak tanımlanmıştır. Salgın ise; "kısa zamanda çevredeki insan, hayvan veya bitkilerin büyük bir bölümüne bulaşan, müstevli" olarak tanımlanmıştır. (TDK)

Salgın tarihi incelendiğinde yaşanan ilk epideminin M.Ö. 430 yılında yaşandığı kayda geçen bilgiler arasındadır. Spartalılar ve Atinalılar arasında yaşanan Peleponnes

Savaşlarında yaşandığı aktarılmıştır. Yaşanan salgının kaynağının, kalabalık gemilerde bulunan farelerin pireleri aracılığıyla Mısır'dan gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Hastalık iki yıl sonra daha güçlü bir şekilde kendini tekrar göstermiştir. M.Ö. 427- 426 yıllarında Atina halkının üçte birinin bu salgınla öldüğü bilinmektedir. Yaşanan hastalığın veba olup olmadığı tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kılıç,2020,21)

"Karantina" kelimesi TDK'de; "bulaşıcı bir hastalığın yayılımını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemi" olarak tanımlanmıştır. (TDK)

"Karantina" kelimesinin tarihsel oluşumu incelendiğinde, çıkış noktasının İtalya olduğu görülmüştür. Yaşadıklarını akıl ile tartıp çıkarımlarda bulunabilen insanoğlu, salgın hastalıkların bulaş yoluyla yayıldığını idrak etmesiyle ve korunmaya yönelik eylemlerinde "karantina" denilen önlemi oluşturmuştur. Liman kentleri, deniz yolu ile gelen salgınlarda mücadele eden ilk kesimler olmaktadır. 14. yüzyıl veba salgınında liman kentlerinden Venedik'te, yaşanan ticari gemileri kırk gün boyunca limanda bekletildikten sonra boşaltılması uygulanmıştır. İtalyancada bu kavrama kırk gün 'quaranta giomi' demektir. Karantinanın ilk uygulaması ve kelimenin kaynağı bu şekilde olmuştur. (Tapısız&Kıykaç Altınbaş,2020,55)

"Pandemi" Eski Yunancada 'pan' (tüm) ve 'demos' (insanlar) kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur. "Tüm insanları etkileyen" anlamına gelmektedir. Epideminin çok daha fazla insanlara, ülkelere hatta kıtayı etkilemesi durumu olarak da karşımıza çıkan anlamlar arasındadır. Görülen hastalığın yaygın olması veya fazlaca insanın ölümüne yol açması pandemi olarak değerlendirme koşullarını karşılamamaktadır. Bir hastalığın pandemi olarak nitelendirilmesi için bulaşıcı olma özelliği olan hastalık etkeni ve kolay yayılma özelliği aranmaktadır. Bir salgının pandemi olarak ilan edilmesine World Health Organization (WHO) karar vermektedir. WHO' ya göre bir hastalığın pandemi olarak nitelendirilmesinde; daha önce küresel olarak karşılaşılmayan bir salgın hastalığın varlığı, bu hastalık etkeninde bulaş özelliği ve tehlikeli sonuçları olması ve hastalık etmeninin kolay ve sürekli yayılım özelliği olması aranan koşullardır. (Aslan,2020,36)

Pandemi kelimesinin TDK sözlüğünde karşılığı bulunmamaktadır. Fakat, TDK üyesi Prof. Dr. Hayati Develi'nin "Dilimize Bulaşanlar" başlıklı tıp kelimelerini

değerlendirme yazısında pandemi kelimesi, salgının ülkeler arasında yayılmasıyla birden fazla ülkede görülmesi şeklinde açıklanmıştır. Alternatif olarak "genel salgın" olarak nitelendirilebileceğini öne sürmüştür. (Develi,2020)

Sağlık olgusu, insanların temel ihtiyaçlarındandır. Küresel dünyamızda sağlık konusu, birlikte hareket edilmesi gereken yegâne konulardan olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamlarda uluslararası sağlık alanında bir oluşumun ihtiyacı doğmuş ve 7 Nisan 1948’de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)- (World Health Organization- WHO) kurulmuştur. Sağlığın temel bir insan hakkı olduğu ve bu hak doğrultusunda herkesin sağlık hizmetine erişmede, eşit şartlara sahip olması gerektiği ilkesiyle kurulmuştur. New York’ta gerçekleşen Uluslararası Sağlık Konferansı’nda, Birleşmiş Milletlere (BM) üye olan elli bir ülkenin temsilcileri, sağlık alanında faaliyetlerde bulunan çeşitli BM ajansları ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarıyla, 1946 yılında DSÖ Anayasası oluşturulmuştur. Dünya Sağlık Günü olarak kutlanan 7 Nisan, DSÖ’ nün 1948’de resmi olarak BM uzmanlık kuruluşu olarak ilan edildiği gündür. (<https://www.who.int/about/governance/constitution>) Dünya Sağlık Örgütü’nün yetki kapasitesi, denetimi, çalışma yapılacak olan alanlar ve öncelikler üye ülkeler tarafınca yapılmaktadır. Küresel düzeydeki çalışmalar İsviçre’nin Cenevre şehrindeki merkez tarafından yapılmaktadır. Uluslararası sağlıkta otorite olan DSÖ, küresel sağlık standartlarının belirlenmesinde, oluşan acil durumlarda yapılacak olan yardımlarda, az gelişmiş ülkelerin sağlık sistemlerinin desteklenmesinde ve temel oluşmasında büyük rolü mevcuttur. (Buzgan&Güner,2020)

1.1. 14.Yüzyıl Veba Pandemisi

Tarihte yaşanan salgınlarda vebanın ayrı bir yeri vardır. İlk olarak 6. yüzyıl, ikinci olarak 14. yüzyılda kendini gösteren veba, 19. yüzyıl sonuna kadar endemik, epidemik ve pandemik olarak kendini göstermiştir. (Tapırsız&Kıykaç Altınbaş,2020,58)

1.1.1. ‘Veba’ Kelimesinin Etimolojisi ve Teşhisi

Veba kelimesi TDK’ye göre hastalıklı farelerin insanlara bulaştırdığı mikrobun, ölümle sonuçlandığı hastalık olarak tanımlanmıştır. Kökeni Arapça olan veba, taün olarak da adlandırılmıştır.

Teoride; taün özellikle hıyarcık vebasası anlamında kullanılırken, veba kelimesini salgın hastalıkların tamamını ifade etmede kullanılmaktadır. Arapça bazı tarihçilerin kaynaklarında “her taün bir vebadır, ancak her veba bir taün değildir.” ifadesinin bulunduğu kaydedilmektedir. Osmanlı kaynaklarında bu teorik ayrım gözetilse de pratikte aynı anlamda kullanıldığı ifade edilmiştir. "Yersinia pestisin" neden olduğu bakteri enfeksiyonu olan veba ile ilgili karşımıza çıkan ilk yazılı kaynak, Sümerler tarafından tahminen M.Ö. 2000’lerde yazılmış olan Gılgamış Destanı’nda “...senin yaptığın bu tufan yerine, Veba Tanrısı kalkıp insanlara bulaşsaydı daha iyiydi!..” ibaresiyle karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Hititlerin, ‘Şulinkatte’ olarak isimlendirilen veba tanrıları ve veba için duaları vardır. (Kılıç,2020,20,21)

İslam dünyasında veba ve taün olarak karşımıza çıkan bu hastalık Batı Dünyasında Kara Ölüm, Kara Veba olarak ifade edilen ‘Black Death’ olarak bilinmektedir. 14. Yüzyıl vebasının Kara Ölüm olarak ifade edilmesinde, hastalığın deri altındaki kanamaları sebebiyle, derinin siyaha yakın bir renge dönmesi sebep gösterilmektedir. Mecazi anlamda kara kelimesinin kullanılması da sıkıntılı, kasvetli anlamını çağrıştırmaktadır. (Tapısız&Kıykaç Altınbaş,2020,59)

İnsan olgusunun maddi ve manevi olarak ürettiği her şey duygu ve ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkar. Toplumsal bir varlık olan insan olgusu, yaşanan toplumsal olaylardan da sanatsal üretim yapmaktadır. Bir yansıma işlevinde olan sanat olgusu, toplumsal olaylar ve insanların toplumla olan ilişkilerinden bağımsız değildir. Bütün sanat dalları toplum hayatından beslenmekte ve aynı zamanda toplumu oluşturan kitlelerin düşüncelerinin anlaşılmasında yardımcı bir gösterge ve etkidir. Kültür ve sanat olguları toplumsal hayata ayna görevini üstlenirken, tarihsel hayatın geçirdiği dönemleri yansıtmayı, o dönemlerin anlaşılmasında karşımıza çıkan önemli delilleri oluşturmaktadır. Sanat gibi birey ve toplum hayatında karşımıza çıkan bir diğer olgu, din olgusudur. Tarihsel süreçlerde dini olmayan bir toplum bulunmamaktadır. Bireyin ve toplumun yaşam şeklini belirleyen, yol göstericiliğiyle inancımızı oluşturan dini kitaplarda veba hakkında söylemler karşımıza çıkmaktadır. Bu söylemlerle bağlantılı olarak tarihte yaşanan veba pandemisi dönemlerinde önemli dini, kültürel ve sanatsal eserler ortaya konulmuştur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Viyana’da, Am Graben caddesinde bulunan Pestsaeule, 1679’da büyük çapta yaşanan veba salgını sonrası inşa edilmiş ve veba salgınlarını kronolojik olarak

açıklayan veba anıtıdır. Bu örnek gibi, Avrupa'nın çoğu şehrinde vebanın yıkıcı kayıplarını ve etkilerinin unutulmaması adına inşa edilen veba anıtları bulunmaktadır. (İstek,2017,185)

M.Ö. 2. yüzyılda veba salgınında ölümlerin önüne geçebilmek ve vebaya karşı şehri koruma altına alınması amacıyla, Antakya'nın iki kilometre doğusunda St. Pierre Kilisesi'nin yakınlarında kayalara inşa edilmiş Chamion/Horon büstü yapılmıştır. Din olgusunda ele alınabilecek veba söylemleri ise; Tevrat'ın birinci kitabı Tekvin'de Abram'ın eşi Saray'a, Firavun el koymuştur. Bu sebeple Firavun ilahi bir lanete uğramış ve ev halkının da dahil olduğu neh-pa adı verilen hastalığa yakalanmışlardır. Hastalık, akıntılı yaralar oluşturduğu için çevirilerde veba olarak kayda geçmiştir. Kutsal kitap Kuran-ı Kerim'de veba olarak tefsir edilen hastalığın öldürücü ve korkutucu etkisinden bahsedilmekte, aynı zamanda bazı geçmiş kavimlerle ilgili ayetlerde geçtiği görülmektedir. İsrailoğulları'ndan yaklaşık 70 bin kişilik toplu ölümün vebadan dolayı yaşandığı bahsedilmiştir. (Kılıç,2020,21,22)

Veba salgınlarını konu alan birçok eser ortaya çıkmıştır. Abdullah İbn-i el-Hatib'in Mukni'at ve Es-Sa-il'an el Marad el-Ha'li günümüze tamamının ulaşabildiği önemli eserler arasındadır. Eser, hastalığın bulaşıcı etkisi hakkında yazılmıştır. Mercus Joseph Müller, 1863 yılında Arapçadan Almancaya çevirisini yaparak tıp dünyasına yayılımında katkı sağlamıştır. Max Mayerhof, veba hakkında oluşturulmuş olan eserlerde Arapça risalelerin 14. ve 16. yy arasında Avrupa'da yazılmış olan eserlerden daha ileri bir seviyede olduğunu söylemiştir. (Sezgin,2015,57)

Tarihi kaynaklar ışığında görülüyor ki veba, uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Bu geniş tarihi ile insanlığın dua ritüellerinde, dini inançlarında, kültür ve eserlerinde yer edecek kadar etkili olmuştur. Bu uzun ve etkili geçmişine rağmen vebanın teşhisi ancak 19. yüzyıla gelindiğinde bulunabilmiştir.

İsviçreli Alexandre Yersin ve Japon Shibasaburo Kitasato, 1894'de veba mikrobunu keşfetmiş, hastalığın lenf bezlerinde oluştuğunu çözümlemişlerdir. 1898 yılına gelindiğinde Paul Louis Simond nasıl bul"aş sağladığını keşfetmiştir. Bakteri kumaşlarda, duvarlarda neredeyse her yüzeyde otuz gün boyunca yaşayabildiği, salgının hızında ve yayılımında farelerin taşıyıcı olması etkeniyle önce evcil hayvanlara onlar vasıtasıyla insanlara bulaştığı ortaya konulmuştur. Veba, lenf bezlerinin bulunduğu

yerlerde içi zehir dolu şişliklerle varlığını göstermiştir. Hastalıkta yüksek ateş, baş ağrıları, deri altı kanamalar, halüsinasyon belirtileri vardır. (İstek,2017,175)

1.1.2. 14.Yüzyıl Vebasının Yayılımı

Yapılan literatür taramasıyla edinilen bilgilerin değerlendirmesiyle; 14. yüzyıl vebasının nereden ve nasıl yayıldığı konusunda net bir bilgi yoktur. Fakat bu tartışmalı konunun genel kabul gören açıklaması deniz yolu ile yayıldığıdır. Kıtalararası salgın hastalıkların yayılmasında göç ve savaş gibi nedenler etkili olsa da ticaret, bu sebeplerin en etkili yoludur. Çünkü aktif olarak zincirleme yayılım gösterebileceği alan daha geniştir. Deniz yolu ile malların getirildiği liman kentleri, ticaretin yoğun olduğu alanlardır. Bu alanlarda başka yerlerden gelen insanlarla ilk temasta bulunan tüccarlar, halkın alışveriş yapmak için temasta bulunduğu kişiler olmaktadır. Dolayısıyla ticaret, salgının geniş alana yayılabilmesinde aktif ve elverişli yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan araştırmalarda bazı kaynaklara göre veba salgını Orta Asya’da ortaya çıkmış, Anadolu üzerinden İtalya’ya geçmiştir. Diğer bazı kaynaklara göre ise; Kefe’den (Kırım’dan) gelen Cenevizlilerin 1347 yılında deniz yoluyla İtalya’ya yaydığı, İtalya’dan da Avrupa’ya yayıldığı ileri sürülmüştür. Salgın, deniz ve kara yoluyla bütün Avrupa’ya yayılım göstermiştir. (İstek,2017,174,175)

Farklı bölgelerdeki insanların ticaret amacıyla belli bir noktada buluşmaları genellikle ve yoğun olarak liman kentlerinde gerçekleşmektedir. Salgın hastalıkların bulaş sağladığı ilk kimseler tüccarlar ve seyahat edenlerdir. Bu bağlamlarda; salgın hastalıkların etkili yayılım gösterebileceği alan ticaret olarak karşımıza çıkmaktadır. Veba salgınında 1347-1352 yılları arasında tahminen 25 milyon kayıp yaşandığı kayıtlara geçen bilgiler arasındadır. (Alpago ve Alpago,2020’den aktaran; Yetgin,2020,8)

1.1.3. Salgında Din Olgusunun Rolü ve Salgının Çıkış İddiaları

Yapılan literatür taramasıyla edinilen bilgilerin değerlendirmesiyle veba; çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek, kimlik fark etmeksizin tıpkı diğer salgınlar gibi herkeste görülmüştür. Vebanın ortaya çıkmasının sebepleri uzun süre bilinmemiştir. İnsanoğlu yaşadığı felaketlerde, evrende ne kadar aciz bir varlık olduğunu hatırlamakta ve yaratan

varlığına inancında şüphe bile duysa, bir yaratıcı ile irtibata geçmek, yardım istemek durumuna gelmektedir. Kilisenin ve doktorların bir çözümü olmayışı, insanları Tanrı odaklı olmasına itmiştir. Bu bağlamda ortaya atılan veba sebepleri ve çözüm yolları arayışı din odaklı olmuştur. 14. yüzyıl vebasında da bu durum karşısında insanlar kiliseye daha çok yönelmiş ve Tanrı'nın şefkati ile muamele etmesi için dindarlaşmışlardır.

Sebeplerin dini odaklı görülmesiyle ilk etapta tıbbi çözümler arayışına geçilememiştir. Kilise merkezli çözüm odağında 17. yüzyıla kadar bu vebanın ancak Tanrının cezalandırması ve kızgınlığı olarak görülmüştür. Tanrının gazabı ve cezalandırması gözüyle bakılan vebaya sahip kişilerin, büyük günahları olduğuna inanılmıştır. Bu günahlar arasında insanların insanlık dışı davranışları, Tanrı'nın varlığına, emirlerine karşı umursamazlık ve Tanrı'yı unutma halleri, insanların çevresindekilere olan sevgisizliği gazabın sebepleri olarak görülmüştür. Günahkâr olarak görülen bu insanlara toplum içinde kırbaçlarla fiziksel cezalar uygulanmıştır. Kırbaçlama görevini yapan kişilere 'Flagellant' veya 'die Secte der Geissler (Kırbaççılar Mezhebi)' denilmiştir. Kırbaçlar, dikenli ve etten parçalar koparacak seviyede yapılmış ve uygulanmıştır. Halk, kutsal bir görevli olarak görülen kırbaççılara büyük saygı göstermişlerdir. Acı içerisinde de olsalar, kan sıçratacak seviyedeki kırbaçlanma merasimini toplum içerisinde yaşamaktan geri kalmayan insanlar, kendilerini de kırbaçlanmaktan geri kalmamışlardır. Fakat toplum içerisinde yaşanan acı tablolarla Papa VI. Clemens'i yapılan bu kırbaçlanmayı kişilerin evlerinde sessizce kendilerinin yapılabilmesi duyurusuna zorlamıştır (İstek,2017).

Vebanın nasıl ve nereden bulaştığı konusunda ortaya atılan diğer bir iddia ise; hastalığın su yoluyla bulaştığı düşüncesidir. Hatta bu düşünce ile balık, yengeç yasaklananlar arasına dahil edilmiştir. Hayat kaynağı olan suların, bu hastalığı yaymasındaki düşünce ile kuyu sularının birileri tarafından bilerek zehirlendiği düşünülmüştür. İnsanlar, kendilerinden olmayanları suçlamaya daha çok meyillidir. Bu konuda da farklı dine mensup olan Yahudileri suçlamışlardır. Yahudilerin suçlamasında yöneticilerin ve Papaların büyük rolü vardır. Hristianlığın sonunu getirme amacıyla oldukları söylenerek halkı kışkırtmışlardır. Yahudilerin suçlanmasının altında yatan bir diğer sebep; maddi güçlere sahip olmalarıdır. Veba sorumluları olarak gösterilip, halkın ihtiyacı olan maddi güçleri ellerinden alınması amaçlanmıştır. Kuyu zehirlenme iddialarının öncelikle Güney Fransa'da çıkıp kısa sürede Avrupa'ya yayılmış olduğu bu

literatürde karşımıza çıkan bilgiler arasındadır. İnsanlar bu dedikodunun rehavetine kapılıp panik olmuşlardır ve sorumlu olarak gördükleri Yahudilere karşı türlü işkenceler uygulamışlardır. Darp edilerek öldürülmeleri, canlı canlı toprağa gömülmeleri, yakılmaları, kurban edilmeleri karşımıza çıkan bilgiler arasındadır. Hatta halk Yahudilere karşı öyle bir öfke duymuşlardır ki, Yahudileri korumaya çalışan insanları bile suçlu görmüşlerdir. Yapılan bu işkencelerle korku içinde olan Yahudilerin, toplu şekilde intihar ettikleri görülmüştür. (İstek,2017) Yapılan işkencelerin sadece Yahudilere ve onları savunmaya çalışan insanlara olmadığı, işkence yapılanların arasında Müslümanların da olduğu ileri sürülmüştür. (Aslan,2020,37)

1.1.4. Salgında Ortaya Çıkan Efsaneler

Emrah İstek'in, Viyana örneklemini içerisinde yaptığı çalışmada "Kilise Kaynaklı Efsaneler" başlığı ile halk arasında oluşmuş, salgının efsaneleri ve rivayetleri bazı örnekler ile açıklanmıştır. Burada karşımıza çıkan efsaneler şu şekildedir:

Kilisede Oluşan Şeytan Deliği Efsanesi

Efsaneye göre salgının Avrupa'ya hızla yayıldığı 1348 yılında, Mezkur kilisesinin kapısının yan duvarında bir tablo ortaya çıkmış ve bu tabloda şu yazı yazmaktadır:

“Yedi yıldan beri yapılmayan kutsal ayin kilisenin kurallarını hiçe sayarcasına bir günde yedi defa yapıldı. Bunun üzerine şeytan ani bir ölümle değişime uğradı ve cesedi gömüldü, bir sonraki gece şeytan zangocu çağırdığında açılan mezardan dışarı fırladı ve onu parçaladı. Bu kapkara şeytanın kutsal ekmeği ölümün ağzından kutsal kaseye bıraktığı görüldü” (Bermann,1880;akt. İstek,2017).

Bu efsaneden sonra kilisede iki adet delik oluşmuş ve bunlara "şeytan deliği" denilmiştir. Oluşan delikler İmparator Josef zamanında kapatıldığı aktarılmıştır.

Mucize Haç Efsanesi

1350 yılında, Tuna Nehri'nin yükseldiği bir zamanda nehir üzerinde tahtadan yapılmış büyük bir haç işareti, bu efsanenin ana konusu olmuştur. Efsaneye göre bu haç, şifa bulacaklarının bir işareti olmuştur. Tüm uğraşlara rağmen kıyıya ulaştırmakta başarılı olamamışlardır (Bermann,1880;akt. İstek,2017).

Şifa Umudu ile Yapılan Kilise Ziyaretleri

Schutzmantelmadonna adı verilen, Hz. Meryem'in Koruyucu Pelerini figürü bazı kiliselerde daha belirgin çizilmiştir. Bu pelerin sayesinde, insanlığın kurtulacağına inanılmıştır. (İstek,2017)

Cadılar, Büyücüler ve Hortlaklar

Dini sebeplerin yanında cadıların ve büyücülerin bu veba salgınını yaydığı diğer efsaneler arasındadır. Cadıların ve büyücülerin gömüldükten sonra bu salgının çıktığına inanılmakta ve birçok korku dolu rivayetleri karşımıza çıkmaktadır. Bu korku dolu rivayetler halkın psikolojik açıdan yıpranmasına ve kendilerini daha çok aciz, umutsuz hissetmesine neden olmuştur. Rivayete göre; İtalya'nın Padua şehrinde vebadan ölen gebe bir kadın kilisenin duvarına gömülmüştür ve mezarından ses gelmesinin üzerine mezar açıldığında bebeğinin doğduğu görülmüştür. (Pest-Bescheirburg,1727,69;akt. İstek,2017)

Salgının ortaya çıkması ve geçen sürede tıbbi önlemlerin alınmasından ziyade kilise odaklı çözümler, (kırbaçlanma, toplu dini ibadetler gibi) salgının yayılmasında başlıca etkenlerden olmuştur.

1.1.5. 14.Yüzyıl Vebasında Tıp

Doktorlar da halk kadar bu hastalığa yabancılardı. Fakat bu hastalığa karşı çözüm üretebilecek olan tek mercii doktorlardı. Bunun için Viyana Üniversite'sinde 1390 yılında ilk kez çalışmalara başlanmıştır. 1404 yılında hekimlik dersi verilmeye başlanmış ve cesetler incelenerek hastalık hakkında bilgi edinilmesi yoluna gidilmiştir. (İstek,2017,178,179)

Vebalı insanların tedavisini yapan doktorlar, özel kostümler giyerek kendilerini korumayı amaçlamışlardır. Bu koruyucu özel kostüm; cilalanmış kumaş palto, koruyuculuğuna inanılan ot, saman ve baharatlardan oluşan gaga şeklini andıran ağızlık ve camdan göz koruması bulunan maskeden oluşmaktadır. (Tapısız&Altınbaş,2020,59)

Hollander Eugen tarafından 1656'da doktorların kostümünün tasvir edildiği çalışma vebayla özdeşleşmiş bir betimlemedir. (Bkz: Görsel 1)

Şekil 1: Hollander Eugen, 1656 dolayları, Veba Doktoru (Doktor Schnabel) (Yabalak,2020,506)

1.1.6. Salgında Cesetlerin İmhası

Geçen sürede vebanın önüne geçilememiş ve büyük kayıplar yaşanmıştır. Ölümünün artmasıyla mezarlıklarda yer kalmamıştır. Sağ kalanların psikolojileri için ölümlerde çan çalınması ve ölü sayılarının ibraz edilmesi yasaklanmıştır. Yaşanılan kayıplarda cesetlerin imhası için çeşitli yollara başvurulmuştur. Görülen farklı çözüm yollarında toplu mezarlar dikkat çekmektedir. Rivayetlere göre bazı yerlerde hastaların bir kısmının ölmeden toplu mezarlara gömüldüğü ifade edilmiştir. (Kılıç,2020,25)

Salgında ölenlerin defin işlemleri ve şehir dışındaki toplu mezarlara götürülmesi için gerekli insanları bulmak, çaresiz ve korkmuş insanlar arasında zor olmuştur. Yüksek miktarda ücret karşılığında yapılacağını ilan ettikleri bu iş için görevlendirilen kişilere "siechknechte memurları" denilmiştir. Ancak bu görevli kişilerin ölümlere yetişememesi, belki de günlerce cesetlerin defnedilememesi salgının hızını etkileyen faktörlerden

olmuştur. Temastan kaçınan insanların hastalardan ve ölümlerden kaçmasıyla, müdahale edilememesi aslında hastalığın daha çok yayılımına etki etmiştir. Bu görevlendirmede cezaevindeki mahkumların kullanıldığı da ifade edilmiştir. Hızlı nüfus kaybı ile salgının görüldüğü her yerde demografik sonuçlar doğurmuştur. Ölüm oranlarının, saklanan ölü sayıları gerçeği ile fazla olabilmesi muhtemeldir. Çözüm yollarında din olgusuyla dikkat çeken diğer yollar ise; kilise duvarlarına gömülmeleri ve Papa tarafından kutsanmış nehre bırakılmaları gelmektedir. Cesetlerin kilise duvarlarına gömülmelerinde, Tanrıya yakın olma isteği ve kurtulacağına inanmak inanışı yatmaktadır. Kilise mezarlığına, duvarlarına gömülen kişilerin dini hassasiyetlerinden ve daimi kilise ziyaretçilerinden olmaları, kilisenin cemaati için öncelik oluşturmuş olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde karşımıza çıkan hazireler, bu durumun anlaşılmasında örnek olarak gösterilebilir. (İstek,2017,190,191)

1.1.7. 14.Yüzyıl Veba Salgının Ölüm Sayıları ve Sonuçları

Papa VI. Clemens'e rapor edilen ölüm sayılarını J. F. C. Hecker gerçekçi bulmamıştır ve Avrupa'daki ölümleri değerlendirip daha güvenilir olduğuna inandığı ölüm sayılarını araştırmıştır. Oluşturduğu veriler aşağıdaki Tablo 1 de gösterilmektedir. (Kılıç,2020,24,25)

Tablo 1: Kara ölüm ve bazı Avrupa şehirlerindeki ölüm sayıları (1348-1351)

ŞEHİR	ÖLÜM SAYISI
Floransa	60.000
Venedik	100.000
Marsilya	16.000(1 ayda)
Siena	70.000
Paris	50.000
St. Denys	14.000
Avignon	60.000
Strasburg	16.000
Lubeck	9.000
Basel	14.000
Erfurt	16.000(en az)
Weimar	5.000
Limburg	2.500
Londra	100.000(en az)
Norveç	51.100

Kaynak: (Kılıç,2020,24,25)

Veba çeşitli zamanlarda kendini göstermiştir. Fakat 14. Yüzyılda yaşanan veba salgını, Avrupa'nın en çok kayıp verdiği zaman dilimi olmuştur. Veba salgınlarında Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birinin yok olduğu literatüre geçen bilgiler arasındadır. Fakat, 14.yy veba salgınında 200 milyon kişinin vefat ettiği tahmin edilmektedir. (Aslan,2020,37)

Bütün bu bilgiler ışığında 14. Yy Veba Pandemisini, genel olarak değerlendirecek olursak; hastalığın teşhisinin uzun zaman alması ve geçen bu süreçte yaşanan çaresizlik duygusu, vebanın yayılımı ve etkileri bakımından önü alınmaz raddelere ulaşmalarına sebebiyet vermiştir. Yaşanılan çaresizlik duygusuyla çözüm arayışında inanç odaklı, hareket edilmiştir. Kilise, din olgusu önem kazanmıştır. Yapılan toplu ibadetler, Tanrının gazabı düşüncesi dolayısıyla uygulanan kırbaçlanma, kötü hijyen şartları hastalığın bulaşıcılığını hızlandırmaktan başka bir sonuca yol açmamıştır. Veba salgının ortaya çıkmasında günah keçisi ilan edilenler ve onları savunanlar işkencelere maruz kalmıştır. Kendinden farklı olanı kabullenmekte zorlanan insan, tehlike olarak ilan ettiği varlıklara düşmanlık beslemektedir. Hristiyan halkı, Yahudilerin elinde bulundurduğu maddi gücünü ve onların farklı dine mensup olmalarını kendilerine tehdit oluşturacak bir unsur olarak görmüşlerdir ve bu yüzden Yahudilerin yok edilmesi yoluna gitmişlerdir. Çözüm yöntemleri arayışında halk kendi yöntemlerini uygulamaya koymuştur. Fakat yapılan uygulamalarda, sağlıklı insanlar bile kolayca hastalanacak seviyeye gelmişlerdir. Bu uygulamalarda da olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Bu pandemi sonrasında yaşanan kayıplar ve işkencelere maruz kalmış insanların yok edilmesiyle nüfus ciddi şekilde azalmıştır. Nüfusun azalmasıyla işgücünde oluşan doğru orantılı düşüş, işçi bulunamamasına ve işin yapılamamasına sebep olmuştur. Topraklardan geçim sağlayan dönem halkı, toprakların ekilememesiyle ekonomik olarak da etkilenmiştir. Toprakların işlenmeyişi, ücretli işçiliğin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Feodal beylerin serfleri çok daha ağır şartlarda çalıştırması, köylü ayaklanmalarında fitili ateşleyen etken durumu oluşturmuştur. Ancak kentlerde yaşayan insanlarda meslek gruplarına göre etkilenme düzeyi değişim göstermiştir. Bu duruma örnek olarak; nüfustaki azalma ile sahipsiz kalan evlerin kullanılması, duvar işçilerin işleri etkilenmiştir. Toprakla uğraşan işçiler daha fazla kazanmıştır. Özetle ifade etmek gerekirse; kentlerde yaşayan işçiler, kırsalda toprakla uğraşan işçilerden daha az kazanmaktadır. İşçi arayışında olunması, savaşlarda elde edilen kölelerin infazının yapılmayıp işçi olarak kullanılmasına etki etmiştir. Bu

bağlamlarda işçi sınıfının ücreti, refahı artmıştır. İnsanlık tarihinde ciddi değişimlere sebep olan pandemi; ucuz işçi eksikliğinden teknolojinin gerekliliğini ve geliştirilmesini de ortaya çıkarmıştır. Zincirleme sonuçların olduğu pandemilerde yaşananlardan sonra değişim kaçınılmazdır. 14.yy veba pandemisinde yaşanan büyük kayıplar başta sağlık olgusu olmak üzere insanların günlük yaşamlarını, ticaretini, inancını, psikolojilerini, yaşayış şekillerini, değerlerini, teknolojilerini ve onları takip eden gelişmeleri etkilemiştir.

1.2. Kolera Pandemileri

1.2.1. Kolera Terminolojisi

Kolera, *Vibrio Cholerae* adlı bakterinin vücuda girmesiyle bağırsakta oluşan enfeksiyon hastalığıdır. Mide asidinde ölebilen bu bakteri, miktar bakımından fazla bulaşma durumunda vücudun mide asidinden geçerek bağırsaklara yerleşip enfeksiyona sebep olmasıyla oluşur. Vücudun ciddi bir şekilde su kaybetmesine neden olan kolera, kusma ve ishal ile ortaya çıkmakta ve kişinin ölümüne yol açmaktadır (Tapısız&Altıbaş,2020,61).

Tarihsel açıdan bakıldığında antik dönemlere kadar uzanan geçmişi vardır. Hititlerin ‘henkan’ olarak tanımladığı hastalığın, 9.yy ait Hint tıbbi belgelerinde ‘nja’ olarak bilinen hastalığın, Yunanistan’da Hipokrat’ın tasvir ettiği hastalıkların kolera olduğu düşünülmektedir. Fakat 16.yy’a gelindiğinde Goa’da, Portekizli tarihçi olan Gaspar Carrea, Lendas da Índia eserinde kolerayı tasvir etmiştir. Ani gelen karın ağrısı ile kişinin sekiz saat içerisinde öldüğünü aktaran eserde, süregelen bu hastalığın 1543 yılında ciddi sayıda ölüme sebebiyet verdiğini aktarmıştır. Yerli halk tarafından ‘moryxy’ olarak isimlendirilen hastalık, ilk kolera salgını olarak ele alınmaktadır. Hemen hemen her yerde ve farklı zaman dilimlerinde, farklı isimlerle kolera varlığını göstermiştir, bu sebeple tarihsel açıdan incelenmesi zordur. (Kılıç,2020,26,27)

Kolera terminolojisinde karşılaşılan bu karışıklığa rağmen, yapılan araştırmalarla eski dönemlerden itibaren hastalığın Avrupa’da görüldüğü sonucuna varılmıştır. ‘Kolera’ ifadesi 19. yüzyıldan sonra Avrupa’da yaygın olarak kullanılmıştır. Tarihsel sürecinde olduğu gibi farklı yer ve zamanlarda kolera ifadesi değişiklik göstermiştir. Araplar; maraz-ı esved olarak ifade etmiştir. Osmanlılar ise; karasarılık,

maraz-ı cedit tabirlerini kullansalar da Osmanlı belgelerinde kolera; ‘morbus’, ‘illet-i adiyye’, ‘illet-i mahuf’ veya ‘illet-i sariyye’ olarak ifade edilmiştir. (Yılmaz,2017,29)

1.2.2. Koleranın Çıkış Noktası ve Yayılımı

Koleranın yayılımı için etken olarak, bir yiyecek veya su ile vücuda alınması gerekir. Enfekte olan kişinin yiyeceklere teması ve dışkısı, bakterinin yayılımında etkilidir. Potansiyel olarak dışkıyla çevreye geri dönen kolera, bulaş zincirinde kendini yeniler niteliktedir. Kuluçka süresinin saatler ve beş gün arasında değişiklik gösterdiği bilinmektedir. (Çınar& Özkaya,2020,38)

Hijyen koşullarının sağlanmadığı yerlerde, özellikle temel ihtiyaçlarımızdan içme suların kirli olmasıyla karşımıza çıkan bu hastalık, ilk olarak Ganj Nehrinin muson yağmurlarından taşmasıyla yayılmış olduğu düşünülmektedir. (Tapısız&Altınbaş,2020,61).

Hindistan’dan yayılıp pandemi boyutunda koleranın işlenmesinde, birçok etken mevcuttur. Bu etkenlerin başında; artan nüfusuyla sanayileşme sürecinde, kırsaldan kente yaşanan göçler gelmektedir. Yaşanan bu göç hareketi ile zaten yeterli ve etkili alt yapısının olmadığı şehir hayatı, daha kötü duruma gelmiştir. Hindistan, kanalizasyon yapısının bulunmadığı, her türlü temizlik işleri ve dini ritüellerinde Ganj nehrinin kullanıldığı, gelişmişlik düzeyi oldukça düşük ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ganj nehrinin bu denli bilinçsiz ve sağlıksız kullanımı, nehri virüs ve bakteriler için ideal bir yer haline getirmiştir. Bu sebepler dahilinde, koleranın pandemi boyutuna gelmesinde bir diğer etken; İngiliz sömürge sisteminin çalışmalarıdır. Hindistan’ı ele geçirmek için yapılan savaşlar, askeri müdahaleler sadece İngiliz askerlerinin hastalanmasına sebep olmamış, yerlerinden olan Hintli yerli halkın kendi içinde olan popülasyonu da artırmıştır. Salgın, İngilizlerin askeri ve ticari faaliyetleriyle limanlardan limanlara pandemi boyutuna ulaşmıştır. Sanayileşme sürecinin etkisiyle de ticaret olgusu, koleranın pandemi boyutuna ulaşmasında etkili olmuştur. Koleranın pandemi boyutuna gelişinde, izlediği yol güzergahlarında üç ana hat bulunmaktadır. Bu güzergahların birincisi; Hindistan kuzeyinden çıkarak Afganistan, İran, Orta Asya ve Rusya’ya erişen karayol hattı, ikincisi; Umman Deniz’i ve Basra Körfezi’nden Bağdat’a giden deniz ve karayol hattı, üçüncüsü ise; Kızıldeniz’den Mısır, Akdeniz hattıyla Avrupa’ya ulaşan deniz yolu olarak açıklanmıştır. (Yılmaz,2017,31,32)

İklimi, gelişmişlik düzeyi ve hijyen potansiyelleri düşünüldüğünde, koleranın çıkış noktası olarak DSÖ tarafından, Hindistan olduğu belirtilmektedir. Tarihsel sürecinde yedi büyük pandemiye sebep olan kolera, DSÖ' ne göre şu tarihler arasında yaşanmıştır; 1817-1824, 1829-1851, 1852-1859, 1863-1875, 1881-1896, 1899-1923 ve 1961-1991. Kolera, halk sağlığı açısından hala küresel bir tehdit niteliğinde varlığını sürdürmektedir. Bulaşın, ülkelerin gelişmişlik ve hijyen düzeyleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Her yıl koleradan dünyada; 1,3-4 milyon vaka ve 21-143 bin ölümün yaşandığı düşünülmektedir. (Kılıç,2020)

1.2.3. Koleranın Etkileri

Yaşanılan sanayileşme sürecinin getirileri (hammadde arayışı) ve göç, savaş, ticaret, din olguları koleranın yayılımındaki etmenlerdendir. Genellikle deniz yolu ile limanlardan limanlara pandemi boyutuna ulaşmıştır. Sağlık yönünden titiz olmayan, yeterli teknolojiye ve alt yapıya sahip olmayan Hindistan, Ganj nehrinin bilinçsiz ve sağlıksız kullanımıyla salgının çıkış noktası olarak gösterilmektedir. Buradan çıkarılan sonuçlar arasında ülkenin gelişmişlik düzeyinin belirleyicilerinde, hijyen ve sağlık konuları ilişkidir. Dönem dönem yaşanan kolera salgılarının, her ülkenin ekonomisinde etkisi oldukça hissedilir seviyede olmuştur. İşgücünde azalmalar yaşanmıştır. Bir refah göstergesi olarak da sayabileceğimiz hijyen, sosyal eşitsizlik konusunu gün yüzüne çıkaran etmenlerden olmuştur. Dolayısıyla; sosyal değişimin gerekliliği ile çevre reformu, halk sağlığı konuları önem kazanmıştır. Çevre kirliliği hakkında ve temiz su temin edilmesinde çalışmalar yürütülmeye çalışılmıştır. Fakat uygun alt yapı teknolojileri ve ekonomik gücün toparlanması bakımından, zaman alan bu süreç içerisinde gelişmeler gösterilmiştir. Bilime ve teknolojiye olan yatırımın önem kazandığı bu dönemlerde kamusal olarak hareket edilmesi bilinci oluşmuştur. (Tekin,2021,338)

Kolera salgını, toplumsal ve psikolojik açıdan insanları etkileyen en büyük salgınlardan olmuştur. Sanatçılar, insanların toplumsal ve psikolojik durumlarını aktaranlardır. Yarattığı yıkıcı etkiler ile kolera, sanatçıların işlediği önemli konulardan olmuştur. Aşağıdaki görsel örnekte; Venedik'te kolera öncesi ve kolera sonrası portresinin resmedildiği eser, hastalığı anlatmak için güzel örneklerden olmuştur. (Bkz: Görsel 2)

Şekil 2: Koleraya yakalanmış Venedikli Kadın, Wellcome Kütüphanesi, Londra İkonografik Koleksiyonları (Yabalak,2020,513).

1.3. İnfluenza Pandemileri (GRİP)

Grip, TDK tarafından; ‘yorgunluk, kırıklık, kas ağrıları, ateş vb. belirtisi olan bulaşıcı, salgın hastalık, paçavra hastalığı, enflüanza’ olarak tanımlanmıştır (TDK). İtalyanca ‘etki’ anlamına gelen İnfluenza kelimesi, Orta Çağ’daki inanışa göre gezegenlerin salgınlar üzerindeki etkisini ifade etmek için kullanılmıştır. (İtalyanca; influenza, Latince; influentia) Daha sonra diğer dillerde de kullanılmaya başlayan ‘influenza’ kelimesi ve Fransızca ‘grippe (grip)’ kelimeleri, Türkçe ‘grip’ kelimesinin oluşumunda etkili olmuştur. Grip, eskiçağlardan beri görülen bulaşıcı bir hastalıktır. Tarihi kaynaklar ışığında gribe benzer hastalıklardan, salgınlardan bahseden ibareler bulunmaktadır. Tıbbın babası olarak anılan Hipokrat, (M.Ö. 460-380-375) gribe benzer hastalıktan söz etmiştir. Son dört asrı içeren çalışmada; yaklaşık on civarında grip salgını yaşanmış, bu salgınların çoğunun çıkış noktasının da Çin olduğu ifade edilmiştir (Kılıç,2020,31).

Zarflı RNA virüslerden olan influenza virüsü, vücudun bağışıklık sistemine karşın mutasyon geçirerek genetik değişimler sonucu, vücut antikorlarının tanımadığı yeni bir grip olarak evrilmektedir. Yaşanan tıbbi gelişmelere rağmen virüsler, insanlık için tehlike arz etmeye devam etmektedir. Bu bağlamlarda; aşı sektörü gelişmelere rağmen daimi değişim içerisindeki virüslere yetişememektedir (Parıldar,2020,21).

Gribin ortaya çıkması ve yayılımındaki nedenlerin izdüşümlerin araştırılması, gribin önlenmesinde hayati önem taşımaktadır. İnfluenza sörveyans çalışmaları ile virüsün yapısının evirileceği dönüşümleri saptamak, yayılımların takip edilmesi amacıyla ulusal ve dünya tarafından çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamlarda; grip ve benzeri hastalığa neden olabilecek virüslerin tespiti, bu virüslere karşı aşının niteliğinin yeniden formüle edilme çalışmaları ve yeterliliğı, virüste oluşabilecek değışimlerin öngörölme çalışmaları ve verileri saptamak amacıyla; dünya genelinde Ulusal İnfluenza Merkezleri (NIC), DSÖ ile iş birliğinde, Global İnfluenza Programı adı altında birleşerek FluNet platformunda sörveyans çalışmaları yapılmaktadır (Altındış, Şimşek,2018,175).

1947'de DSÖ' nün geçici komitesi gribin önemini fark etmiş ve bu konuda çalışmaların yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda; 1952'de çalışmaların yapılabilmesi için Küresel İnfluenza Programı'nın (GIP) ve Küresel Grip Yönetim ve Mücadele Sistemi'nin (GISRS) temelleri oluşturulmuştur. GIP, üye devletlere sağlık sistemlerinin popölasyonuna ve oluşabilecek mevsimsel, pandemik grip tehlikelerine karşı daha hazırlıklı olunabilmesi için gerekli faaliyetlerin koordinasyonunda, stratejik rehberlik ve teknik desteğı sağlamaktadır. Bu işbirliği faaliyetinde görev alan ulusal grip merkezleri bulunmaktadır. Ulusal Grip Merkezleri; ölkelerinde bulunan virüslerin toplanması ve ön analizi için çalışmalar yaparak, gelişmiş analizler için izole edilen virüsleri DSÖ' ne göndermektedir. Sonuçlar DSÖ tarafından her yıl grip aşının birleşimine ilişkin tavsiyeleri yayınlar ve risk yönetimi için yapılması gereken faaliyetlerin temelini oluşturur. Bu bakımdan DSÖ' nün GISRS'nin ana parçalarından olan önemli ulusal kurumlardır. Küresel Grip Yönetim ve Müdahale Sistemi, insanların griple mücadelesinde kurulan savunma hattında küresel bir ağıdır. Pandemik potansiyeli olabilecek virüslerin, ulusal grip merkezlerinde yapılan ön çalışmayla veriler toplanarak sörveyans çalışmaları yapılmaktadır. Yapılan sörveyans çalışmaları FluNet platformunda paylaşılmaktadır. Yetmiş yıldır, küreselde sağlık güvenliğini sağlamak ve korumak amacıyla bünyesine güç katarak ilerleyen küresel bir platformdur. Günümüzde GISRS bünyesinde; İnfluenza virüslerini ve hastalıklarını takip eden 127'den fazla ölk, bölge olarak 150'den fazla laboratuvarından oluşan bir ağı sistemine sahiptir. İnfluenza gibi pandemik özelliğı olabilecek diğeri virüslerin potansiyeline karşı entegre sörveyans çalışmaları da geleceğı dair yapılan yatırım çalışmalarını bünyesinde barındırmaktadır. (WHO,2022)

Türkiye'nin 2019 yılında yayınlanan, Ulusal Pandemi Planı raporuna göre; grip genel manada, İnfluenza virüslerinden kaynaklı solunum sistemi hastalığıdır. Mevsimsel özelliklere göre görülme sıklığı; sonbahar ve kış aylarında artmaktadır. Her insanda görülebilen grip (İnfluenza), riskli hasta olan gruplarında bazen ölümlere ve salgınlara sebep olabilmektedir. İnfluenza virüsünün; A, B, C ve D olarak ifade edilen dört farklı çeşit virüsü bulunmaktadır. Etkeni zarflı virüslere ait olan İnfluenza virüsleri, şu şekilde açıklanmıştır:

İnfluenza A virüsleri; insan, at, kanatlı hayvanlar ve domuz canlılarını enfekte edip hastalığa sebep olabilmekte fakat, bazı durumlarda da hastalığa sebep olmamaktadır. İnfluenza A virüsleri, mevsimsel salgın veya pandemi yaratabilme özelliği vardır.

İnfluenza B virüsleri; sadece insanlarda görülmektedir ve mevsimsel salgınlara neden olabilmektedir.

İnfluenza C virüsleri; insanlarda ve domuzlarda görülmektedir.

İnfluenza D virüsleri; sadece sığırlarda görülmektedir.

İnfluenza virüslerin yapısında hemoglütinin (HA) ve nöraminidaz (NA) zarf glikoproteinleri bulunmaktadır. HA, siyalik asit yapısındaki konak hücre reseptörlerine tutunma görevini üstlenmektedir. NA ise; virüsün hücreden ayrılmasını sağlamaktadır. İnfluenza A virüsleri HA ve NA glikoproteinlerine göre alt tiplerine ayrılmaktadır. İnfluenza A virüsünün bilinen 18 HA, 11 NA alt tipi bulunmaktadır. Bu alt tiplerinin hepsi tüm kuşlarda görülmektedir. İnsanlarda görülen İnfluenza tipleri; H1N1, H3N2, H1N2, H2N2 olarak saptanmıştır. (Ulusal Pandemi Planı,2019)

21. yy'da İnfluenza kaynaklı üç pandemi yaşanmıştır. Bu pandemilerin en yıkıcı olanı 1918'de yaşanan İspanyol gribi olmuştur. Yirmi birinci yüzyılda karşılaşılan İnfluenza kaynaklı ilk pandemi ise; DSÖ tarafından 2009'da ilan edilen domuz gribidir. Yaşanan bu dört pandemi detaylarıyla ilerleyen bölümlerde açıklanacaktır fakat, literatür ışığında oluşturulan Tablo:2'de genel özellikleri verilmiştir. (Bkz: Tablo:2)

Tablo 2: İnfluenzaya bağlı 20. ve 21. yy'da yaşanan pandemilerin genel özellikleri

PANDEMİ GRİP SALGINI	İSPANYOL GRİBİ	ASYA GRİBİ	HONG-KONG GRİBİ	DOMUZ GRİBİ
YAŞANDIĞI YILLAR	1918-1919	1957-1958	1968-1969	2009-2010
TAHMİNİ ÖLÜ SAYISI	20-50 MİLYON	1-4 MİLYON	1-4 MİLYON	100-400 BİN (İLK YILDA)
İLGİLİ ALT TİPİ	A(H1N1) bilinmiyor	A(H2N2) kuş	A(H3N2) kuş	A(H1N1) domuz

Kaynak: (WHO,2022).

1.3.1. İspanyol Gribi (1918-1919)

1.3.1.1. İspanyol Gribinin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı

1933 yıllarında ilk mikrobiyolojik çalışmalara başlanılmıştır. Dolayısıyla 1918-1919 yıllarında yaşanan A(H1N1) alt tipi olan İspanyol Gribi'nin araştırılması, o dönemde mümkün olamamıştır. Günümüzde ise; konuyla alakalı derinlemesine araştırma yapmak, yeterli sağlıklı donelerin bulunmaması açısından zordur. Nitekim İspanyol Gribi'nin ortaya çıkmasında ve yayılımında sorumlu tutulan birçok etken mevcuttur. Aynı dönemde yaşanan I. Dünya Savaşı, bir virüsün yayılmasında oluşabilecek en verimli alt tabanı oluşturmuştur. Böylelikle virüs, kısa zamanda artan insan hareketliliği popülasyonunda dünya genelinde kolaylıkla yayılım göstermiştir. İspanyol Gribinin oluşumunda, I. Dünya Savaşı'nda kullanılan zararlı kimyasalların hem çevreye hem de insan sağlığına zararının yanında virüsün oluşumunda da etkili olduğu düşünülmektedir. İspanyol Gribin ortaya çıkışında kaynak olarak gösterilen bir diğer görüş ise; savaş esnasında özellikle Fransa ve İngiltere'nin, sömürge ülkelerden savaşması için getirilen askerlerin, virüsü geldikleri yerlerden getirmesiyle kaynaklandığı görüşüdür. Virüsün oluşum merkezi olarak; tarihsel açıdan grip salgınlarıyla mücadele etmesiyle ön plana çıkan ve salgınların yayılımı için etkili olan liman kentleri ve ticaret olgusu etkenleri mevcut olan Çin'in, Guandong şehri olduğu düşünülmektedir. (Tekin,2021,339,340)

İspanyol Gribinde her ne kadar ilk vakaların çıkış noktası ve zamanı, kesin olarak bilinmese de belgelerin işareti ile ilk resmi vakalar; 1918 ilkbaharında ABD'nin Kansas şehrinde askeri üsleri göstermektedir. Bu bakımdan genel kabul olarak virüsün çıkış noktası ABD olarak kabul edilmektedir. Fakat ABD'ye de Çin'den gelmiş olabileceği

konusunda iddialar vardır. Hülâsa; İspanyol Gribinin ortaya çıkışında çeşitli kaynaklar gösterilmekte, fakat reel olarak çıkış noktası bilinmemektedir. (Temel&Ertin,2020,66)

Şekil 3: 1918’de Kansas’ta İspanyol Gribi sırasında Camp Funston’a kurulan “Acil Hastanesi” (Tapısız&Altınbaş,2020,62).

1.3.1.2. Gribin ‘İspanyol Gribi’ Olarak Nitelendirilmesinin Sebebi

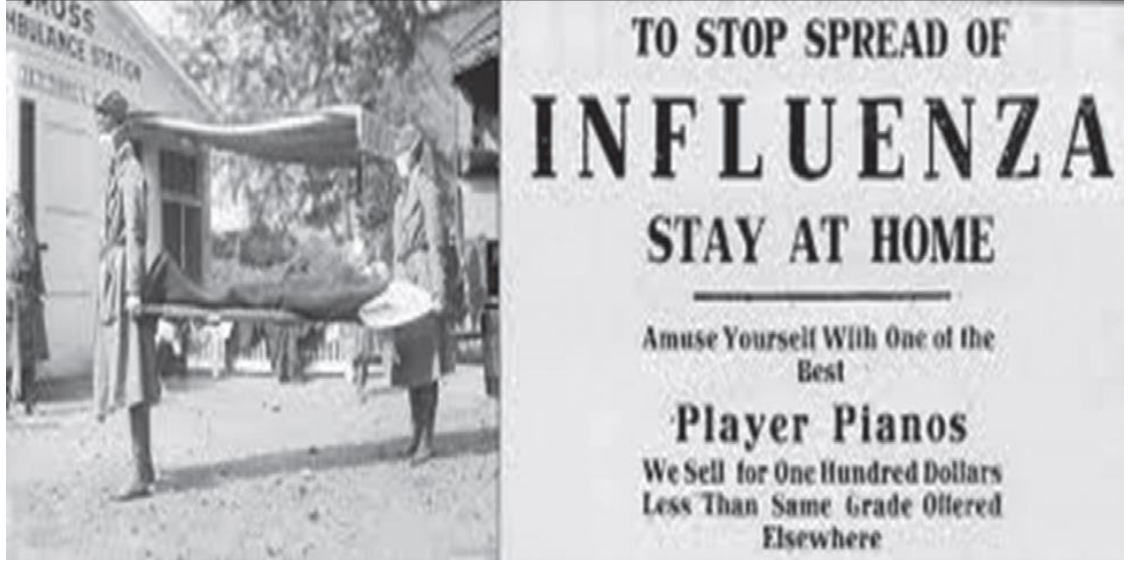
Hastalığın ‘İspanyol Gribi’ olarak nitelendirilmesinde, aynı zaman aralığında yaşanan I. Dünya Savaşı’nın etkisi vardır. Dünyanın karmaşa ve kaosun içinde olduğu I. Dünya Savaşında, İspanya tarafsızdır ve savaşa dahil olmamıştır. Savaş olgusunun oluşturduğu toplumsal ve psikolojik yıkımların yanında, savaş motivasyonunu düşürmemesi adına birçok ülkede salgın, kamuoyundan gizlemiştir ve sansürlenmiştir. Savaşa dahil olmayan İspanya; salgının ilk ortaya çıktığı yer değildir, salgının varlığı hakkında virüsten bahseden ilk ülkedir. Dünya’nın, virüsü "İspanyol Gribi" olarak anmasında bir nevi isim babası olmuştur. Virüsün varlığı hakkındaki sansürler, insanların virüsten habersiz olmasına dolayısıyla, tedbirsiz olmalarına sebep olmuştur. Sebepler sonuçları, sonuçlar ise yeni sebepleri oluşturmaktadır. Bu sebep-sonuç zincirinde salgın konusundaki tedbirsiz ve halk sağlığındaki bilinçsizlik virüsün

yayılımında etken olan faktörlerinden olmuştur. Dünyayı etkisi altına alan İspanyol Gribi, dünya tarihinde önemli isimleri de hastalandırmış hatta ölümlerine sebep olmuştur. Bu önemli isimlerden bazıları; Fransız şair olan Guillaume Apollinaire, Avusturyalı ressam Egon Schiele ve Alman sosyolog Max Weber'dir. Ülkemizin kurucusu, milli değerimiz Ulu Önder M. Kemal Atatürk'ün de İspanyol Gribine yakalandığı ifade edilmektedir. (Tapısız&Altınbaş,2020,61,62)

1.3.1.3. İspanyol Gribi'nin Sonuçları

İspanyol Gribi, I. Dünya Savaşı gibi dünyanın tarihinde büyük bir yeri vardır. Ortaya çıktığı ilk zamanlarda nezle gibi düşünülerek dikkate alınmamıştır. Fakat bu süreçte ilerlemesi ve mutasyona uğramasıyla üç dalga halinde varlığını şiddetli bir şekilde göstermiştir. Dünya yaşandığı tarihe kadar olan salgınlara nazaran en büyük grip pandemisini yaşamıştır. Üstelik İspanyol Gribinde bir diğer dikkat çeken durum, daha çok çocuk ve yaşlı kesimi değil genç ve sağlıklı yetişkinleri etkilemesi durumudur. Dönemin savaş olgusunda yetişkin kişi olan askerlerin sahada olması, gripten en çok etkilenen kesimin de genç ve sağlıklı kişileri etkilemesi ilişkili olabilmektedir. DSÖ' ne göre; A(H1N1) alt tipi İspanyol gribi kaynaklı, dünyada 20-50 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. (<https://www.who.int/news/item/12-11-2009-who-information-on-tuberculosis-and-pandemic-influenza>)

Salgında alınan tedbirlerde; okullar, kiliseler, mağazalar, meyhaneler gibi toplumsal alanlar kapatılmıştır. Birleşik Devletlerinde halka, toplumsal kamu alanlarında maske kullanması zorunluluğu getirilmiştir. Yerlere tükürülmemesi gibi kamu sağlığını tehlikeye uğratacak davranışların uyarıları ve kamuda uyarı afişlerinin asılması oluşturan önlemler arasındadır. Dönemin bilim ve teknolojik gelişmelerine göre ilaç ve aşı çalışmaları yapılmış fakat, olumlu sonuç elde edilememiştir. Savaş ve salgın dünyayı en ağır şekilde etkilemiştir. Sağlık olgusu, dönemin şartlarına göre zaten yeterli ve donanımlı değilken, yaşanan savaş ve salgınla daha çok çökme durumuna gelmiştir. (Ahmadı&Şirin&Ergüder,2020,94)

Şekil 4: İspanyol gribi salgınında halkın evde kalması için yapılan afişler ve hasta trasportu (Parıldar,2020,21)

Bütün bu bilgiler ışığında genel olarak değerlendirecek olursak; salgının savaş olgusuyla birleşimiyle tarihte eşsiz bir pandemi yaşanmıştır ve sonuçları ağır olmuştur. En başta demografik ve ekonomik açıdan sonuçlar dikkat çekicidir. Özellikle genç nüfusun azalmasıyla dünyanın ortalama ömür oranı düşmüştür. Genç kesim üretken ve çalışan bireyleri kapsamaktadır. Dolayısıyla dünyanın üretken insan sermayesi azalmış ve bu bağlamda; iş gücünde, her tür meslek grubunda, üretim ve hizmette düşüşler olmuştur. İş gücündeki ihtiyaç, kadınların çalışma hayatına daha çok girmesinde ve kadın haklarında adımlar atılmasında etkili olmuştur. Neredeyse her meslek grubunda olan ihtiyaç, daha çok sağlık sektörü çalışanları kesiminden olmuştur. I. Dünya Savaşı sebebiyle birçok sağlıkçı hizmet verirken aynı zamanda gerçekleşen salgın, sağlık sektörüne olan ihtiyacı kat kat artırmıştır. Ekonomik açıdan ilaç sektörü daha çok önem kazanmış ve ilaç firmalarına olan talep artmıştır.

1.3.2. Asya Gribi (1957-1958)

İspanyol gribini atlatan dünya bir daha grip salgını ile karşılaşmayacağını inancında olsa da, 1957 yılında İspanyol gribi virüsü mutasyon geçirerek, yeni oluşumuyla dünyanın tekrar grip pandemisi yaşamasına sebep olmuştur. Yeni bir salgın olarak karşımıza çıkan A(H2N2) alt tipi olan Asya gribi, ilk olarak Çin’de ortaya çıktığı düşünülmektedir (Türk&Bingöl&Ak,2020,621).

Asya gribi iki dalga halinde gerçekleşmiştir. Salgın özellikle hamile kadınlarda, yaşlılarda, kalp ve akciğer rahatsızlığı olan kişilerde daha çok ölüme sebep olmuştur (Ahmadı&Şirin&Ergüder,2020,94).

1957 yılında Asya gribinin ilk dalgasında ölüm oranlarına bakıldığında; %40'ının altmış beş yaşından küçük olan insanlarda yaşandığı görülmüştür. Yani; altmış beş yaşından büyük olan yaşlı kesim, gripten en çok etkilenen kesimi oluşturmuştur. Ölüm oranlarında daha sonra yaşanan dalgalarda değişimler olmuş ve yaşlı kesimin ölüm oranında azalmalar yaşanmıştır. (Dündar,2020,840)

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre Asya gribinden dolayı dört milyon kişi hayatını kaybetmiştir. (WHO,2021)

İlk etapta Çin'de ortaya çıkan grip, kıtalararası yayılımında etkili olan deniz yoluyla yayılım göstererek dünyaya dağılmıştır. Yol güzergahı olarak; Avustralya ve Güneydoğu Asya ülkelerine sıçramış, daha sonra Avrupa ve Güney Amerika'ya kadar ulaşmıştır. Yaşanan salgının çözüm arayışında olan ABD, İngiltere ve İtalya aşı çalışmaları yürütmüştür. Yapılan aşı çalışmalarını DSÖ yakından takip etmiştir. Salgının hızla yayıldığı zamandan itibaren ABD, ilk aşı çalışmalarını yürütmeye başlamıştır. Virüs ABD'ye gelmeden aşı için çalışmaları yürüten Mikrobiyolog Maurice Hilleman, konuyla alakalı önemli bir isim olmuştur. Hilleman, grip ABD'ye gelmeden Japonya'da gribe yakalanmış bir askerden virüs örneği alarak çalışmalara başlamıştır. Yürüttüğü aşı çalışmaları ile virüse karşı etkili olan kırk milyon doz aşı üretilmiştir. Fakat bir süre sonra oluşturulan aşılardan, beklenenden daha az tesirli olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bir diğer gerçek ise; aşı geliştirilse de bağışıklığı sağlayabilmek adına daha çok aşıya ihtiyaç duyulacağıdır. Bu bağlamlarda Asya gribine karşı daha etkili olacak şekilde aşı geliştirilip ve gribin oluşturduğu enfeksiyonları iyileştirebilmek adına antibiyotik tedavisi uygulanmıştır. 1958 yılının sonuna doğru gelindiğinde, Asya Gribi etkilerini azaltarak tarihe karışmıştır. (Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi,2021,210)

1.3.2.1. Asya Gribi'nde Türkiye'nin Yaşadıkları

Virüsün Çin'de görülmesiyle dünya, geçmişte yaşanan pandemileri hatırlayarak bir endişe haline girmiştir. Henüz virüsün Türkiye'de görülmemesine rağmen,

Türkiye’deki insanlar da virüsün korkusunu yaşamıştır. Kamuoyunda diğer ülkelerde yaşanan virüsün haberleri ve uzmanların gelebilecek olan salgın hakkında halkı bilinçlendirme adına yazıları gazetelerde yayınlanmıştır. Halkı virüse karşı bilinçlendirme gazete yazısını kaleme alan Dr. S. Recep Doksat, virüsün ilmi bilgilerini vermiş ve bağışıklık sistemine vurgu yaparak hastalık hakkında tedbir önerilerini yayınlamıştır. Özellikle belirti gösteren insanlara yaklaşılmaması ve kalabalık yerlerin dezenfekte edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Virüsün Türkiye’de görülmesi üzerine; Sağlık Bakanlığı’nın gerekli adımları atacağı ifade edilmiştir. Yurdun izolasyonu için, yurt dışından uçakla gelen yolcular sıkı bir sağlık denetiminden geçmişlerdir. Bütün izolasyon çalışmalarına rağmen, global dünyamızın olmazsa olmazı ticaret olgusu etkisiyle virüs ilk kez Türkiye’de, 18 Temmuz 1957 tarihinde İskenderun’da görülmüştür. Hızla yayılım gösteren virüs, su sıkıntısının olduğu dolayısıyla hijyen eksikliğinin görüldüğü yerlerde daha çok ölüme sebep olmuştur. Ağustos 1957 tarihine gelindiğinde, ülkede hemen hemen her yerde virüs kendini göstermiştir. Çözüm arayışında aşı geliştirilmesi ve imal edilmesi için, Refik Saydan Hıfzısıhha Enstitüsü tarafından çalışmalar yürütülmüştür. Fakat olumlu bir netice alınamamıştır. Bu süreçte hızla yayılıma devam eden virüs, özellikle sağlık çalışanları için daha büyük bir tehdit niteliğinde olmuştur. Sağlık Bakanlığı, halkı bilinçlendirme ve uyarıları içeren birçok tavsiyelerde bulunmaya devam etmiştir. Süreç böyle işlerken İstanbul İl Sağlık Müdürü Abdürrahim Bayraktar, İstanbul’da Asya gribine rastlanılmadığını, hatta Asya gribinin korkulacak bir grip olmadığını açıklamıştır. Özellikle ağustos ayında Türkiye’nin her yerinde görülen virüsün, İstanbul’da olmaması gerçekçi bir ibare değildir. Konuyla alakalı, Milliyet gazetesi yazarlarından Peyami Safa; "Asya Gribi Etrafında" adlı eleştirisini yayınlamıştır. Peyami Safa’nın, ‘Şu Asya Gribi Hikayesi’ isimli bir diğer eleştiri yazısında ise; soğuk algınlığı olan her kişinin Asya Gribi teşhisi ile muamele yapılmasını eleştirmiştir. Ekim ayında okulların açılmasıyla artan insan popülasyonunda virüs, pik seviyesine ulaşmıştır. Ülkenin her yerinde öğrencilerin virüse yakalanması, okulların kapatılması önlemini getirmiştir. Ekim ayında sadece okullar değil siyasi mücadeleler de virüsün pik yapmasında etkili olmuştur. Erken seçim kararı ile Mayıs 1958’de yapılacak olan seçim, 27 Ekim 1957 tarihine alınmıştır. Seçim propagandaları, mitingler okulların kapatılması önleminin yanında virüse davetiye çıkaran fırsat olmuştur. Bu bağlamda; Ekim ayı, Asya gribinin Türkiye’de pik yaptığı zamanlar olmuştur. Yaşanan durumun zayıflığının çıkış noktası aşı

ve ilaç tedarikinde yurtdışına muhtaç olan Türkiye, ilaçlara ayırmak için bir bütçe oluşturma yoluna gitmiştir. Salgının önlenmesi adına sinema, kahvehaneler, tiyatro, okullar gibi yerler dezenfekte edilmiştir. Bulaş zincirinin kırılması adına kalabalık grupların oluşturulmayacağı şekilde önlemler alınmıştır. Nitekim Türkiye; izlediği politikalar sayesinde, sağlık sisteminin çöküntüye uğratmamış, tam kapanma olmadan Avrupa ve ABD'den daha hafif şekilde virüsü atlatmıştır (Uluslararası Kapadokya Salgın Dönemleri Kongresi,2021).

1.3.3. Hong-Kong Gribi (1968-1969)

20. yüzyılın son pandemisi olan Hong Kong gribi; Temmuz 1968'de virüsün Hong Kong'da görülmesi sebebiyle ismini, salgının ilk görüldüğü yerden almıştır. H3N2 İnfluenza A alt tipinde olan Hong Kong gribi, diğer İnfluenza pandemileri gibi belirtiler göstererek varlığını belli etmiştir. DSÖ' ne göre; Hong Kong pandemisinde tahmini olarak, 1-4 milyon kişinin ölüm sayısı verilmiştir (DSÖ,2022).

Birçok alt tipten oluşan bu virüs, H2N2 virüsünden türemiştir. H2N2 ve H3N2 suşlarının ikisinde de kuş gribi virüsünün genlerinden bulunmaktadır. Asya gribinde de olduğu gibi; altmış beş yaş üstünde olan yaşlı kesim, salgından en çok etkilenen kesimi oluşturmaktadır (Aslan,2020,37).

Hong Kong pandemisi görüldüğü ilk zamandan itibaren bir kaç ay gibi kısa sürede dünyaya yayılım göstermiş ve pandemi boyutunu almıştır. Yayılım güzergahı olarak; Hong Kong'dan Asya'ya, daha sonra Rusya, Avrupa ve ABD'de görülmüştür. DSÖ yeni bir alt tip olarak virüsün gelişiminin anlaşılmasında kısa sürede yol gösterici olmuştur. (Dündar,2020,841)

Virüsün ABD'ye ulaşmasında savaş olgunun etkisi vardır. Vietnam Savaşı'ndan dönen birliklerin virüs taşıyıcı olmasıyla ABD, Hong Kong gribi ile tanışmıştır. Kısa bir süre sonra ABD'de aşısının bulunmasıyla, pandeminin önüne geçilmiştir. Fakat, günümüzde de H3N2 virüsü mevsimsel olarak dünyada görülmeye devam etmektedir. (Tapısız&Altınbaş,2020,62)

ABD ve Kanada'da, Hong Kong gribinin ekonomik etkilerinin araştırılmasında yapılan çalışmalarda, ekonomilerini çok fazla etkilemediği görülmüştür. İş yerlerinde ve okullarda görülen devamsızlık dikkat çekmiş, bu devamsızlığın yoğun olduğu kesimleri;

öğrenciler, öğretmenler ve sağlık çalışanları oluşturmuştur. Yaşanan etkiler arasında bazı toplumsal aksaklıkların oluştuğu ifade edilmiştir. (Türk&Bingöl&Ak,2020,622)

1.3.4. Domuz Gribi (2009-2010)

21. yüzyılın ilk İnfluenza pandemisi olan Domuz gribi, Orthomyxoviridae çeşidi olarak adlandırılan virüs kaynaklıdır. Tıp dilinde, "swine İnfluenza virüs" sözcüklerinin baş harflerinden oluşturulmuş "SIV" kısaltması ile kullanılmaktadır. SIV'i oluşturan İnfluenza tipleri; A ve nadiren olsa da C grubuna ait olan tiplerden oluşmaktadır. SIV, insandan insana bulaş sağlayabilen ve yapısını sürekli değişim haline sokabilen bir yeteneği vardır. Domuz gribi; A tipli influenzanın, H1N1 alt tipine sahiptir. 2009 yılında görülen A(H1N1) virüsünün, orijini Meksika'dır. Geliştirilen sağlık politikaları ve teknolojilerine rağmen, diğer pandemiler gibi hızla yayılım göstermiştir ve pandemi boyutuna ulaşmıştır. Aşısının bulunması ile pandeminin önüne geçilmiştir. Günümüzde mevsimsel olarak, virüs varlığını sürdürmektedir. Domuz Gribi virüsünün, mevsimsel virüs haline gelmesinde dönemsel olarak yapılan aşıların etkisi vardır. Domuz Gribi aşısının bulunmasından önce yapılan aşı deneyimleri başarısız olmuştur. 1976 ve 1988 yıllarında yaşanan salgınlarda, aşı denemelerinden dolayı hayatını kaybeden insanlar olmuştur. 1979 yılında yaşanan salgındaki aşı denemelerinde, yirmi beş kişi aşının yan etkisinden dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu doğrultuda 1979 salgını, "domuz gribi fiyaskosu" olarak tanımlanmıştır. (Aslan,2020,38)

A(H1N1) virüsünün domuz gribi olarak ifade edilmesi; domuzlarda görülen virüslere benzer virüsün görülmesinden kaynaklanmasındandır. Kümes hayvanları ve domuzlarla, korumasız şekilde yakın temasta olan insanlar, olası enfeksiyon kapabilecek riskli grubu oluşturmuşlardır. Pandemiler genellikle olumsuz olarak etkilenilir fakat, olumlu olarak etkilenen de vardır. Hijyen ürünü üretenler, ilaç sektörü ve sağlık hizmeti veren kuruluşlar krizin fırsat olabileceği zaman olan pandemi döneminde, maddi olarak olumlu etkilenmişlerdir. Domuz gribinin, dünya ekonomisinde (özellikle turizm sektörü gelirleri başta olmak üzere) yaklaşık kırk milyar dolar maliyeti olmuştur. JP Morgan'ın raporunda, elde edilen bulgulara göre ise; ilaç şirketleri domuz gribinden dolayı on milyar dolar kazanç sağlamışlardır. (Tekin,2021,343)

Domuz gribinin ekonomik etkileri, önceki salgınlarda yaşanan ekonomik sonuçlarla benzerlikte doğru orantıdadır. Burada dikkat çekilen bir diğer husus ise;

yaşanan ekonomik aktivitelerin düşüş sebeplerinde, yaşanan ölümler ve iş görevinden uzak kalınmasından ziyade, güvensizlik yaşanması ve korku kaynaklı yapılan harcamaların piyasaların oranlarını değiştirmesidir (Türk&Bingöl&Ak,2020,624).

Sağlık hizmetleri, bilim ve teknoloji geçmiş pandemilere göre ne kadar çok gelişim göstermiş olsa da domuz gribi varlığını pandemi boyutunda hissettirmiştir. İnsanların, güvensizlik algısı depreşmiş ve gözle görülemeyecek olan küçük virüsün kelebek etkisiyle dünyayı kasıp kavurabileceğinin gerçeği ile tekrar yüzleşmiştir. Nitekim günümüzde yaşanan COVID-19 pandemisiyle yine aynı durumlar yaşanmaya devam etmektedir (Tapısız&Altınbaş,2020,64).

1.4. SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome)(2002-2003)

Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS, SARS-CoV), RNA virüslerden koronavirüs adı verilen virüsün etken olduğu hastalıktır. Hayvanlardan insanlara, insanlardan insanlara bulaş sağlayan bir solunum hastalığı olma özelliği vardır. Bulaş sağlaması; damlacık yoluyla ve enfekte olmuş yüzeylerin teması ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden; enfekte olmuş kişilere yakın temasta bulunulmaması ve hijyen dikkat edilmesi gereken konulardan olmuştur. SARS-CoV hastalığında; nefes darlığı, kuru öksürük, ateş, halsizlik belirtileri görülmekte ve solunum yetmezliğine sebebiyet vermektedir. Antiviral terapötikler bulunamamıştır. Aşı gibi terapötiklerin bulunamayışından dolayı vücudun direncini artırma önemlidir. Bu bağlamda; destekleyici tedaviler uygulanmaktadır. Altmış yaş üstü ve hamileler riskli gruplar arasındadır. (Tercan,2020,45-46)

İlk olarak; Çin'in Guangdong Eyaleti'nde, Kasım 2002'de ortaya çıkmıştır. Kısa sürede yayılım göstermiş ve Doğu Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'da görülmüştür. Virüsün doğal konakçısı olarak yarasalar görülmüş ve mutasyona uğrayarak insanlara bulaştığı düşünülmektedir. İnsanlara bulaşan bu virüsün, yarasalardan direk bulaş sağlama yetisinin olmamasından dolayı; dolaylı olarak bulaş sağladığını düşünen bilim insanları gerçekleşen mutasyonu iki yol ile açıklamaya çalışmışlardır. Laboratuvar ortamında üretilmiş olabileceği ve doğal yollarla palmiye misk kedisinden oluşmuş mutasyon ileri sürülen mutasyon ihtimalleridir. Bu iki ihtimalde de dikkat çeken ortak özellik; insan müdahalesiyle ekolojik dengenin bozulmasıdır. İnsanın doğaya her müdahalesinde, başa çıkmak zorunda kaldığı durumları yaşamaktadır. SARS'ın

yayılımında etkili olan damlacıklar, kelebek etkisinde yayılım göstermiştir. Alınan yerinde ve kararlı tedbirlere rağmen, yaklaşık 8000 kişi enfekte olmuş ve 800 kişi hayatını kaybetmiştir. (Tapısız&Altınbaş,2020,64)

Korkulan yıkıcı etkisine rağmen SARS, sağlık sektörünün aksine ekonomi sektörünü daha fazla etkilemiştir. Küresel dünyamızda artan uluslararası ticaret olgusu, SARS'ın diğer salgınlardan farklı bir boyutta incelenmesine yol açmıştır. Yaşanan pandeminin küresel makroekonomik etkisi araştırmalarında, elde edilen bulgulara göre; 30-100 milyar dolar başka bir ifadeyle vaka başına 3-10 milyon dolar civarında görülmüştür. Bu maliyetlerin arkasında, farklı ülkelere dağılım gösteren başta seyahat ve turizm olmak üzere birçok sektörü bünyesinde barındırmaktadır. (Dündar,2020,842)

Küreselleşme olgusu ile daha sıkı ilişkiler içerisinde olan dünya, başta ticaret ve finansal bağlantılar yoluyla bu ilişkileri oluşturmaktadır. Dolayısıyla; bir ülkede yaşanan ekonomik düzensizlik, diğer ülkeleri de etkilemektedir. Uluslararası ticaretin artma faktörü göz önünde bulundurulduğunda SARS'ın, küresel düzeyde oluşturduğu ekonomik etkilerdeki maliyetler de artış göstermektedir. Bu durumu örnek çalışmalarla açıklamak gerekirse; Turizm sektörü, eğlence sektörü ile bağlantılıdır. Amerika'nın büyük eğlence firmalarından Park Place Entertainment'in gelirleri %50 oranında azalma göstermiştir. Dünyanın önemli sigorta şirketlerinden AIG'nin, Çin'deki gelirleri %30 oranında düşmüştür. Dünyada yaşanan ekonomik yavaşlama Asya'da, petrol ihtiyacını günde 300.000 varil düşürmüştür; Kuveyt'ten Venezuela'ya kadar petrol şirketlerini olumsuz etkilemiştir. Bu zincirin her ülkede ve her sektörde oluşturduğu matruşka ekonomik etkiler, nitekim olumsuz etki olarak karşımıza çıkmaktadır. (Türk&Bingül&Ak,2020,623-624)

1.5. MERS (Middle East Respiratory Syndrome) (2012-Halen)

Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS, MERS-CoV), koronavirüsün etken olduğu bir solunum hastalığıdır. Etkeni koronavirüs olan SARS-CoV ile MERS-CoV hemen hemen benzer özellikleri göstermektedir. İlk kez, 2012'nin Eylül ayında Suudi Arabistan'da görüldüğü bildirilse de araştırmalar sonucunda bilinen ilk olguların kaynağı olarak; 2012'nin Nisan ayında Ürdün'de görüldüğü ortaya çıkmıştır. Arap Yarımadası haricinde görülen en büyük salgın, 2015 yılında Kore Cumhuriyeti'nde gerçekleşmiştir. Güney Kore'de görülen bu salgının çıkış noktası olarak, ülke dışından

gelen bir kişi tarafından yayılım sağlanmıştır. Bir kişinin, Arap Yarımadası'na yapılmış olduğu seyahatten bir salgına fitil ateşlemesi ve kartopu misali salgının geręekleřmesi dikkat çeken bir konudur. (Parıldar,2020,20)

Tablo 3: Ülkelere göre mers-cov olgu sayıları ve ilk-son ortaya çıkış tarihleri

BÖLGE	ÜLKE	ORTAYA ÇIKAN İLK OLGU TARİHİ	ORTAYA ÇIKAN SON OLGU TARİHİ	DOğRULANMIş MERS-CoV OLGULARININ TOPLAM SAYISI
ORTA DOğU	SUUDİ ARABİSTAN	13.06.2012	14.12.2019	2105
	BİRLEşİK ARAP EMİRLİKLERİ	19.03.2013	25.10.2019	88
	ÜRDÜN	02.04.2012	26.09.2015	28
	KATAR	15.08.2013	26.11.2019	22
	UMMAN	26.10.2013	20.02.2019	24
	İRAN	11.05.2014	18.03.2015	6
	KUVEYT	30.10.2013	08.09.2015	4
	İNGİLTERE	03.09.2012	16.08.2018	5
AVRUPA	ALMANYA	05.10.2012	07.03.2015	3
	HOLLANDA	01.05.2014	05.05.2014	2
	FRANSA	23.04.2013	27.04.2013	2
	AVUSTURYA	22.09.2014	08.09.2016	2
	İTALYA	25.05.2013	25.05.2013	1
	TÜRKİYE	25.09.2014	25.09.2014	1
ASYA	GÜNEY KORE	11.05.2015	28.08.2018	186
	FİLİPİNLER	15.04.2014	30.06.2015	2
	TAYLAND	10.06.2015	25.07.2016	3
	ÇİN	21.05.2015	21.05.2015	1
AMERİKA	AMERİKA	14.04.2014	01.05.2014	2
AFRİKA	TUNUS	01.05.2013	07.06.2013	3
	CEZAYİR	23.05.2014	23.05.2014	2
	MISIR	22.04.2014	22.04.2014	1

Kaynak: (Ay,2019,161)

MERS'in doğal kaynağı-konakçısı, koronavirüslerle yakınlığı açısından ilişkilendirilen yarasalardan kaynaklandığı dūřünölmüřtür. Yapılan araştırmalar neticesinde MERS'in etkeninin doğal kaynağı veya ara kaynağının, tek hörgüçlü develer olabileceği görüşü ortaya çıkmıştır. İnsandan insana damlacık veya temas yoluyla bulaş sağlamasına rağmen, develerden insana ilk bulaşında; develerle yakın temas veya deve ürünlerinin tüketilmesi, işlenmesi yoluyla bulaş sağladığı dūřünölmektedir. MERS'in semptomları SARS virüsü ile benzerlik göstermesinin yanı sıra diyare, karın ağrısı, kusma, ishal gibi durumlar en sık semptomlarına dahildir. Fakat, MERS için ayrırickı spesifik bir semptom bulunmamaktadır. Özgün semptomunun olmamasının yanı sıra,

özgün bir tedavisi de yoktur. Destekleyici bakım haricinde herhangi bir tedavisi, aşısı olmayan MERS, dünyada halen görülmeye devam etmektedir. DSÖ tarafından 23 Eylül 2012 tarihinde, yeni ve farklı bir koronavirüs olarak ilan edilen MERS enfeksiyonuna karşı, üye ülkeler bilgilendirilmiş ve gerekli uyarılar yayınlamıştır. DSÖ, MERS'ten korunma için kontrol önlemleri önermiştir. Aynı zamanda herhangi bir bölgeye veya ülkeye seyahat kısıtlamasının gerekli olmadığını, seyahatlerden dönüş sonrasında 14 günlük bir zaman diliminde MERS için dikkatli olunması, umre veya hac ziyaretinde bulunacak kişilerin bu enfeksiyon konusunda uyarılmalarını da önermiştir. (Ay,2019)

DSÖ' nün, 2019 Kasım'ında yayınladığı rapora göre; Eylül 2012'den beri 2494 hastada MERS-CoV enfeksiyonuna rastlanılmıştır. Yirmi yedi ülkede görülen MERS'in sebep olduğu ölüm sayısı ise 858 olarak bildirilmiştir (Tapısız&Altınbaş,2020,64).

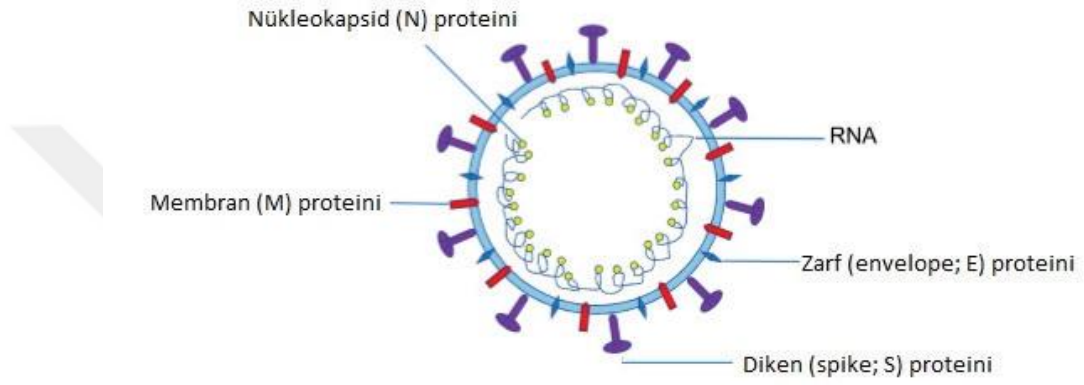
Bütün bu bilgiler ışığında genel olarak değerlendirecek olursak; günümüzde hala görülebilen MERS'in tedavisinin henüz bulunmamış olması yaşanabilecek pandeminin ihtimalini, patlamaya hazır volkan gibi bekleyen bir tehlike arz etmektedir. Bu tehlikenin ihtimalini, virüsün seyahatle Güney Kore'ye taşınmasında görebilmekteyiz. Sağlık çalışanları her pandemide virüslerle temas halinde olabilmesi açısından büyük risk altında olan kesimdir ve izolasyon açısından daha dikkat edilmesi gereken kahramanları oluşturmaktadır. Aşısının geliştirilmesi için gerekli sürveyans çalışmaları devam etse de kişisel koruma ve koruyucu sağlık hizmetleri ile kontrol altında tutulabilmektedir. Bu bağlamda; kişisel hijyen korumaları ve ülkelerin önleyici sağlık yaklaşımları önem taşımaktadır.

2. KORONOVİRÜS HAKKINDA

2.1. Koronavirüsler Genel Tanımı

Koronavirüsler; Coronavirialae ailesinin Nidovirales türünün Orthocoronavirinae alt ailesinin üyesi içinde yer alan en büyük virüs grubunu oluşturmaktadır. Nidovirales sınıfı içerisinde bulunan tüm virüsler; zarflı RNA virüsleridir. Orthocoronavirinae alt ailesinin dört ana cinsi mevcuttur. Bunlar; alfacoronavirüs, betacoronavirüs, gamacoronavirüs ve deltacoronavirüstür. Ana cinslerin, birçok altcinsleri de vardır. Bu cinslerin gruplarında yer alan virüsler insanlarda, yarasalarda, domuzlarda, kedilerde, köpeklerde, ineklerde, kemirgen hayvanlarda ve kanatlı hayvanlarda görülebilmektedir. Koronavirüslerin yüzeyinde, başak şeklinde çıkıntılar en belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Bu çıkıntılardan dolayı; Latince'de "taç" anlamına gelen 'corona' kelimesinden yola çıkılarak 'coronavirüs' (taçlı virüs) adı verilmiştir. Koronavirüslerin partiküllerinde dört ana yapısal protein vardır. Bunlar; başak- diken (S), membran (M), nükleokapsid (N) ve zarf (E) proteinleridir. (Bkz: Görsel 5) Koronavirüsler ilk olarak, 1930'lu yıllarda tavuklarda görülen akut solunum enfeksiyonu olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanları etkileyen koronavirüsler ise; 1960'larda çocuklarda üst solunum yolu enfeksiyonu olarak görülmüştür. Bazı koronavirüsler ilk görüldüğü yıllarda ölümcül değillerdi ta ki, mutasyon geçirip ölümcül hale gelene kadar. Doğal konakçı; belirti göstermeksizin virüsü taşıyan, yayan konaktır. Virüsün ara konakta uzun süreli endemi oluşturduğu durumlarda ara konakçı, doğal konakçı durumuna gelebilmektedir. Dolayısıyla; her iki konakçıda bulunan virüsler aynı türde görülebilir. Kaynak etkilerinin netliğine ulaşmada zoonotik kaynakların teşhisi ve incelenmesi önemli yer tutmaktadır. İnsanları etkileyen zoonotik enfeksiyonların incelenmesinde, ara konakçının etkisi ile çok evreli oluşu virüs türlerinin analizinde bir karmaşıklığa neden olmaktadır. Günümüzde yaşanan COVID-19 (SARS-Cov-2) haricinde, 1960'lı yıllardan itibaren insanlarda görülen altı farklı koronavirüs çeşidi kayda geçmiştir. Bunlar sırasıyla; HCov-229E, HCoV-OC43, SARS-CoV, HCoV-NL63, HCoV-HKU1 ve MERS-CoV'dur. İnsanlarda görülen koronavirüs çeşitlerinde, basit bir soğuk algınlığından ağır akut solunum sendromu görülecek kadar değişkenlik gösteren farklı semptom özellikleri mevcuttur. Birinci bölümde değinildiği üzere, SARS-CoV ve MERS-CoV tehlikeli boyutlarda yaşanan koronavirüslerden

olmuştur. SARS-CoV ve MERS-CoV koronavirüsleri için antiviral terapötikler geliştirilememiştir. Aşı gibi terapötiklerin bulunamayışından dolayı vücudun direncini artırma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda; COVID-19 öncesinde görülen bu koronavirüslerde destekleyici tedaviler uygulanmaktadır. SARS-CoV, MERS-CoV gibi COVID-19 da, Betacoronavirüs cinsi içinde, Sarbecovirüs alt cinsinde bulunmaktadır. Günümüzde yaşanan COVID-19 (SARS-CoV2) da, oldukça tehlikeli boyutlarda yaşanan koronavirüsler arasında yerini almaktadır. (TC Sağlık Bakanlığı COVID-19 Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı,2020,7-8; Ertürk&Odabaş Alver,2021)

Şekil 5: Koronavirüsün şematik yapısı (TC Sağlık Bakanlığı COVID-19 Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı,2020,7)

2.2. COVID-19 (Sars-Cov-2) Hastalığı ve Pandemisi

2.2.1. COVID-19'un Çıkış Noktası ve Yapısı

Yeni koronavirüs hastalığı ilk olarak; 30 Aralık 2019 tarihinde, Çin'in Wuhan kentindeki canlı/cansız ürünleri satan hayvan pazarından çıktığı kabul edilmektedir. Hijyenik koşulların olmadığı, üstelik vahşi hayvanların da içinde bulunduğu bu canlı/cansız hayvan pazarının, enfeksiyon kaynağı olması virüsün çıkış noktası olarak kabul edilmesinde kaçınılmaz bir gerçek olmuştur. Karşılaşılan bu yeni virüsün genetik dizilimi araştırıldığında, %88 oranında yarasalarda bulunan virüslerle benzerlik göstermesi açısından, ana konak-kaynak olarak yarasalar kabul edilmiştir. Virüsün insanlara bulaş yolculuğunda, ara konak olarak genom dizilimi açısından yine pazarda satılan pullu karıncayiyenin olabileceği düşünülmektedir. Ara konaklardan insanlara bulaşında geçirdiği mutasyonlar ile insanlardan insanlara damlacık yoluyla veya

doğrudan temas yoluyla, kolay ve hızlı yayılımı pandemiye sebep olmuştur. Ormanda çıkan küçük bir kıvılcımın büyük bir orman yangınına sebep olmasına benzetebileceğimiz bu virüs çıkış ve yayılım doğrultusunda, kalabalık nüfusuyla dikkat çeken Çin’de ilk ölüm, 11 Ocak 2020 tarihinde görülmüştür. Çin dışında görülen ilk vaka 13 Ocak 2020’de Tayland’dan, 16 Ocak 2020’de Japonya’dan, 19 Ocak 2020’de Güney Kore’den bildirilmiştir. Küresel dünyamızda en kalabalık ülkelerden olan Çin’den çıkan bu virüsün, çeşitli etkenlerle dünyaya yayılımında hız göstermesi kaçınılmaz olmuştur ve dünyayı saran pandemi boyutuna ulaşmıştır. (Tapısız&Altınbaş,2020,65)

2.2.2. Virüsün ‘COVID-19’ Olarak Nitelendirilmesi

Yakın dönemde bilinmezliklerle karşımıza çıkan pandeminin virüsü, ilk olarak; 13 Ocak 2020’de Tayland Kamu Sağlığı Bakanlığı tarafından, ‘2019-nCoV’ olarak rapor edilmiştir. (Arslan&Karagül,2020,6) Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi (ICTV) Koronavirüs Çalışma Grubu, 2019-nCoV olarak adlandırılan bu virüsün SARS ile genom benzerliğinden dolayı; şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs iki olarak tanımlanan, ‘SARS-CoV-2’ olarak yeniden adlandırmıştır. (Sağdıç&Kayacan&Dertli&Arıcı,2020,928) 30 Ocak 2020 tarihinde DSÖ; ‘uluslararası boyutta halk sağlığı acil durumu’ olarak alarm seviyesini duyurmuştur. O tarihlerde Çin dışında 18 ülkede, ölüm rapor edilmemişken vaka sayısı 98 olarak bildirilmiştir. 11 Şubat 2020 tarihinde DSÖ, virüsü "COVID-19" olarak tanımlamıştır. COVID-19’un yayılımı ve ölümlerin yaşanması dünyanın endişesini oluşturmuştur. 114 ülkede 118.000’den fazla vaka gerçekleşmiştir. Görülen hızlı, kolay yayılım ve ölümlerle DSÖ, 11 Mart 2020 tarihinde pandemiye ilan etmiştir. (DSÖ,2022)

2.2.3. COVID-19’un Belirtileri

COVID-19’da görülen en yaygın belirtiler; ateş, kuru öksürük, halsizlik olarak belirtilirken, daha az yaygın olarak görülen belirtiler; tat ve koku kaybı, burun tıkanıklığı, konjunktivit (kırmızı göz), boğaz ağrısı, baş ağrısı, kas ve eklem ağrısı, farklı cilt döküntüleri, mide bulantısı veya kusma, ishal, baş dönmesi ve üşüme olarak belirtilmiştir. COVID-19’u şiddetli geçiren kişilerde görülen belirtiler ise; nefes darlığı,

iştah kaybı, bilinç bulanıklığı, konfüzyon, göğüste ağrı ya da baskı, yüksek ateş olarak tanımlanmıştır. 60 yaş üstü kişiler, yüksek tansiyon ve kalp hastaları, akciğer sorunları olan kişiler, diyabet, obezite veya kanser gibi tıbbi sorunları olan kişiler yüksek risk altında olan kişiler olarak belirtilmiştir. Belirli bir kıstası olmayan bu hastalık, her yaşta ve kişide görülebilen, ölümlle sonuçlanabilen bir hastalıktır. Semptomların varlığını göstermesi kişiden kişiye ve yaşanan süreçte virüsün etkilerine bağlı olması gibi nedenlerle farklılık gösterse de genel itibariyle; 1-14 gün arasında semptomlar varlığını göstermekte ve 5-6 gün içerisinde belirtiler başlamaktadır. COVID-19'un teşhisinde polimeraz zincir reaksiyonu (PCR), en yaygın kullanılan testtir. Test için boğazdan ve/veya burundan sürüntüler alınarak yapılmaktadır. Fakat, PCR testinden daha az maliyetli ve daha az güvenilir olmasına karşın, hızlı sonuç veren hızlı tanı testi-hızlı testler (RDT) de kullanılmaktadır. Kişinin COVID-19'u daha önce geçirip geçirilmediği, antikor testleri (serolojik testler) ile tespit edilebilmektedir. (DSÖ,2022)

COVID-19'a yakalanmış kişilerin %33'lük kısmında semptomların görülmediği düşünülmektedir. Yani hastanın, belirti göstermeksizin taşıyıcı konumda olma durumu vardır. Dolayısıyla enfekte edebilme özelliğinden dolayı kişi, korunma aşamasında semptom gösterenlerden ziyade semptom göstermeyenlere (asemptomatik enfeksiyonlar) karşı da tedbirli davranmak durumundadır. Çalışmalar arasında büyük farklılık gösteren oranlamalarda aslında belirsizlik de hakimdir. Henüz net olarak ortaya koyulamayan bilgiler arasında iyileşme süresi de vardır. Bağımlı değişkenleri olan iyileşme süresinin kıstaslarında; kişinin bağışıklık kuvveti, yaşı, hastalığın şiddeti, daha önce var olan kronik rahatsızlıkları gibi sebeplere bağlı olduğu düşünülmektedir. Hafif enfeksiyonu olan bireylerin iyileşme düzeyinin, ağır hastalığı olan kişilere göre nispeten daha hızlı olması beklenmektedir. (Alpat,Nayman,2021,'COVID-19'da Klinik Seyir':Tüm Yönleriyle COVID-19,Arslantaş,Alı&Acar,Nurdan,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları,176-185)

2.2.4. COVID-19'da Tedavi ve Süreç

COVID-19 hastalığının pandemi olarak ilan edildiği zaman diliminde, tedavisi için koruma sağlayan bir çözüm mevcut değildi. Fakat daha önce yaşanan pandemilerin tecrübesi neticesinde, koruyucu önlemlerin önemi ve uygulanma sürecindeki zamanlamanın önemi, çözüm/tedavi bulununcaya kadar hayati önem taşımaktadır.

Bireysel olarak uygulanacak hijyen ve kolektif şekilde uygulanan sosyal izolasyonlar, tarihte görülen salgınlar neticesinde insanların öğrendikleri ve uyguladıkları tedbirler arasında yer almıştır. Tedavisi bulunmadan önce korunma adına, SARS ve MERS salgınlarında olduğu gibi destekleyici tedaviler uygulanmıştır. Sürecin ilk zamanlarında bitkisel tedavilerin, yanlış uygulamaların ve bilgilerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda uydurma bilgilerin, bilimsel temelleri olmayan tedavi yöntem çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bu bilgi karmaşa ve kirliliği ile mücadele de Sağlık Bakanlığı ilk olarak halkı bilinçlendirme adına çalışmalar yapmışlardır.

İnsanların kendilerini ve çevresindekileri bu hastalıktan koruması adına başta DSÖ, Robert Koch Enstitüsü (Almanya’da) ve TC. Sağlık Bakanlığı (Türkiye’de) bazı önlemler ile tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeler; özellikle enfekte olmuş kişiler başta olmak üzere bireyler arası sosyal mesafeyi korumak, ellerin sık sık su ve sabun ile yıkanması; el dezenfektanı kullanılması, vahşi hayvanlar ile korunmasız temastan uzak durulması, öksürürken veya hapsirirken tek kullanımlık mendillerin kullanılması; tek kullanımlık mendilin bulunmaması halinde katlanmış dirsek içinin kullanılması gerektiği, gözlere, buruna ve ağza dokunmaktan kaçınılması gerektiği, et, yumurta gibi hayvansal ürünlerin tüketiminden önce iyi pişirilmesi gerektiği, kalabalık yerlere girilmemesi; mecbur kalınması durumunda tıbbi maske kullanılması gerektiği belirtilmiştir. (Arslan&Karagül,2020,7)

Bilinmezlik, insanlarda korkuya sebep olmaktadır. Yaşanan bu hastalığın ilk sürecinden itibaren insanlar, daha önce karşılaşmamış oldukları bu virüsten dolayı panik hali yaşamışlardır. Korkunun ardından cesaretin gelmediği yerde esaretin başlamasını düşündüğümüzde insanlık, cesaretini ve bilgisini toplayarak daha önce görülmemiş nitelikte ve nicelikte olan bu virüsü, tanımlama ve tanıma aşamasını yaşamaya başlamıştır. Daha önce gerçekleşen salgın ve pandemilerden yola çıkılarak edinilen bilgilerin eşliğinde maske kullanımı ve sosyal mesafe, hayatlarımızda yeni normal olarak yerini almıştır. Virüsün ilk görülmesinden itibaren tanımlama ve tanıma süreci gerçekleşmeye devam etmektedir. Virüsün geçirdiği mutasyonlar, bu sürecin devam etmesinde başlıca etkeni oluşturmaktadır. Nitekim çalışmalar, gelişen teknoloji ve bilim sayesinde sürdürülmekte ve virüsün etkisinin azaltılması ve/veya yok edilmesi amacıyla geliştirilmektedir.

Viral pandemilerin yaşanmasının önüne geçilebilmek için uygulanan tedavi yöntemlerinden en etkili ve ekonomik yöntem olarak, aşı uygulamaları karşımıza çıkmaktadır. Aşının temelinde, kişinin bağışıklık sisteminin uyarılması ve beyaz kan hücrelerin üretimiyle bağışıklık sisteminin geliştirilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda genellikle aşılar, etkisizleştirilmiş virüslerden oluşmaktadır. Dolayısıyla viral pandemilere neden olan virüsler ortaya çıkmadan, tanımlanmış olmadıklarından dolayı; tedavisi için üretilcek bir oluşumun önceden üretilmesi mümkün değildir. Ayrıca virüsler genetik özelliklerinden dolayı mutasyon yeteneğine sahiptir. Varlığını sürdürebilmek adına geçirdiği mutasyonlarla uğradığı değişimler, yeni oluşumlarını ve yeteneklerini geliştirmelerine sebebiyet vermektedir. Bir veya daha fazla mutasyona uğrayan virüs, orijinal halinin varyantı olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan uygulanan en etkili, hızlı ve ekonomik tedavi aşılama yöntemidir. Aşı üretim ve geliştirme süreçlerine geleneksel açıdan bakıldığında bu sürecin yaklaşık 15 yıl olduğu karşımıza çıkmaktadır. Özellikle faz çalışmalarının zaman aldığı bu süreç, COVID-19 virüsüyle karşı karşıya kalan dünya için uzun ve yok edici bir zaman olarak düşünülmüştür. Yıkıcı güce sahip olan COVID-19'u daha az zararlı geçirebilmek adına, gelişen bilim ve teknolojinin etkisiyle aşı çalışmalarının kullanıma girme süresinde kısaltılma yoluna gidilmiştir. Ülkeler, başta sağlık sistemleri olmak üzere her konuda yıkıma uğramamak adına, COVID-19 için çalışmalar yürütmüşlerdir. Yapılan çalışmalarda daha önce görülen SARS ve MERS salgınlarında kullanılabilmesi adına yürütülen aşı çalışmaları, SARS-CoV-2 (COVID-19) virüsüne adapte edilmeye çalışılmıştır. Çok sayıda gerçekleşen çalışmalar eş zamanlı plan doğrultusunda, güvenilirliği ve etkinliği test edilerek değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda başarılı olan aşı adayları, zaman kaybedilmeden kullanıma sunulmuştur. Fakat gelişen varyantlar, kullanılan aşılarda etkinliği konusunda garanti vermemektedir. (Kahraman,Hasip&Erben,Nurettin,2021,'COVID-19Aşıları':Tüm Yönleriyle COVID-19,Arslantaş,Ali&Acar,Nurdan,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları,200-211)

Pandemiye sebep olan COVID-19 için DSÖ tarafından belirlenen kriterlerde aşı çalışmaları, Nisan 2020 tarihinden itibaren sürdürülmeye devam etmektedir. DSÖ, COVID-19 için sunduğu en dikkat çeken tavsiye, aşı olmaktadır. Denetimler sonucunda acil kullanım onayı ile, 8 Nisan 2022 tarihi itibarıyla onay alan aşılarda; AstraZeneca/Oxford aşısı, Johnson ve Johnson, modern, Pfizer/BionTech, Sinopharm, Sinovac, COVAXIN, Covovax, Nuvaxovid olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda aşı

güvenliğine inanılmalı ve etkinliği itibariyle salgının son bulması, yeni varyantların oluşmasını önlemek amacı ile aşı olabilecek durumda olan kişilerin, aşı yaptırması istenmektedir. Aşı yapılan ve takviye dozu yapılan kişilerin, COVID-19'a yakalanmasında garanti verilmediği dikkat çeken konulardandır. Aşı olduktan sonra hastalığa yakalanma durumunda, aşı olmadan önce hastalığa yakalanılması arasında hafif semptom görüleceği veya semptomlarla karşılaşmayacağı belirtilmiştir. Kesin bir tedavi garantisi vermeyen ancak güçlü koruma sağladığı düşünülen aşı tedbirinin yanında maske, sosyal mesafe, kişisel hijyen gibi tedbirlerin bırakılmaması istenmektedir. Ancak, yan etki bakımından aşının bileşenlerine olan alerjik durumlarda aşının yapılmaması gerektiği, aşı yapılacağı sırada ateş semptomu varsa ateşin düşmesinin beklenmesi gerektiği, COVID-19 şüphesi veya onaylanmış izolasyonu olan kişilerin, semptomlar geçene kadar aşı için beklemesi gerektiği bildirilmiştir. (DSÖ,2022)

COVID-19 aşısı için birkaç farklı aşı türü geliştirilmiştir. Bunlar; bağışıklığı uyarıcı etkiye sahip etkisizleştirilmiş virüs içeren aşılar (inaktif aşılar), virüsün zayıflatılmasıyla oluşturulan aşılar (canlı atenüe aşılar), virüsün protein parçalarını kullanarak yapısını taklit edebilen protein içeren aşılar, virüsün RNA parçalarını taşıyan viral vektör aşılar, genetik olarak tasarlanan m-RNA ve DNA aşılarıdır. Sinovac inaktif, Sputnik-V ve Oxford/AstraZeneca viral vektör, Biontech/Pfizer ve moderna m-RNA aşı yöntemleriyle oluşturulmuştur. Aşı değerlendirmeleri ve aşı sonrası denetimlerinde ciddi yan etkiler görülmemiştir. Hafif olarak sıklıkla karşılaşılan yan etkiler; yorgunluk, baş ağrısı, titreme, kas/eklem ağrısı, ishal, kusma, aşı uygulanan kısımda ağrı, kızarıklık, şişlik gözlemlenmiştir. (TC. Sağlık Bakanlığı COVID-19 Aşısı Bilgilendirme Platformu,2022)

Aşıların ortaya çıkışı ile yeni bir konu gündeme gelmiştir. Aşı karşıtlığı veya aşı güvensizliği olarak tanımlanan düşünceye sahip kişiler, aşı yaptırmaktan kaçınmışlardır. Uygulanan kısıtlamalar ve aşıya karşı, dünyada birçok eylem ve protestolar yaşanmıştır. Çeşitli sebepler altında aşı yaptırmaktan kaçınan kişiler, dünyanın her yerinde kararlılığını sürdürmek istemişlerdir. Fakat aşı zorunluluğu, aşıli olmayan kişilerin kısıtlamalara daha çok tabi tutulması gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Ülkeler kendi durumları dahilinde, çeşitli yaptırımlar ve kurallar getirerek düzen sağlama yoluna gitmiştir. Konuyla alakalı başta DSÖ olmak üzere, "aşı hakkında nasıl konuşulur" başlığı

altında, aşı güvenilirliği hakkında soruları cevaplamaya çalışmıştır. Ayrıca aşı olanlar ve aşı olmayanların nasıl bir iletişimde olması gerektiği vurgulanan bilgiler arasındadır.

Yaşanan COVID-19 pandemisi çeşitli uygulamaları ve yaptırımları ortaya çıkarmıştır. İlerleyen bölümlerde detaylı aktarılacağı üzere, hemen hemen her olguyu etkileyen COVID-19 pandemisinde dünya işbirliği içerisinde bilgi paylaşımlarında bulunarak, bu salgından kurtulabilmek adına çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda her ne kadar dünya işbirliği içinde olmuş olsa da ülkeler de kendi içlerinde sağlık düzeninin tekrar oluşturulabilmesi ve korunması adına çeşitli kararlar alarak yaptırımlarını uygulamaktadır.

Pandemi zamanında risk yönetimi hayati önem arz etmektedir. Pandemi sürecindeki risk yönetiminde gerçekleşen herhangi bir başarısızlık, hastalığın yayılma hızında ve şiddetinde etken olmaktadır. Her ülkenin, COVID-19 sürecindeki tutumu ve yaptırımları (risk yönetimi) çeşitli faktörlerde farklılık arz etse de COVID-19 ile savaş veya uyumda başarılı veya başarısız olarak nitelendirilecek bir alanı oluşturmuş olmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin yerinde ve başarılı tutumları COVID-19 ile baş edilebilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumun yanı sıra, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin değerlendirilmesinde etken göstergelerden sağlıklı bir toplum ve sağlıklı toplumun inşasında sağlık hizmetleri yeterliliği ve etkinliği önemlidir. Uluslararası karşılaştırmalarda da baş vurulan sağlık göstergelerinin konusu olmuş olan COVID-19, içeriğinde oldukça detaylı olarak ele alınması gereken bir konu olmuştur. Araştırmamızın konusu itibarıyla ele alınacak olan Türkiye ve Almanya Devletleri genel hatları ile incelenmiştir. Konu özelinde sürecin aktarılabilmesi adına çeşitli haberlerden derlenmiş olan kronolojik süreç şöyledir:

Tablo 4: COVID-19'da genel süreç

TARİH	OLAY
31.12.2019	Çin, DSÖ' ne anormal zatürre vakaları görüldüğünü bildirdi.
07.01.2020	Görülen hastalığın yeni bir tür koronavirüsten kaynaklandığı açıklandı ve bu virüse '2019-nCoV' adı verildi.
09.01.2020	Virüs sebepli ilk ölüm Wuhan'da gerçekleşti.
10.01.2020	Türkiye'de Koronavirüs Bilim Kurulu kuruldu.
20.01.2020	Çin haricinde hastalığın görüldüğü ilk 2019-nCoV vakası Güney Kore'de yaşandı.
23.01.2020	Wuhan'a giriş-çıkışlar durduruldu, şehir karantinaya alındı. İçinde Türkiye'nin de olduğu pek çok ülke, Çin'den gelen yolculara termal dedektörlerle tarama kontrolü yapmaya başladı.

27.01.2020	Avrupa’da virüsün görüldüğü ilk ülke Fransa oldu.
03.02.2020	Çin tüm uçuşlarını durdurdu.
07.02.2020	Türkiye, Çin’den hayvan ithalatını durdurdu.
11.02.2020	DSÖ, hastalığı ‘COVID-19’ olarak isimlendirdi.
15.02.2020	Almanya Gangelt’te, 300 kişinin katıldığı karnaval COVID-19 hastalığının yayılmasında başlangıç kabul edilmektedir.
11.03.2020	DSÖ, küresel pandemiye ilan etti. Türkiye’de ilk vaka görüldü.
16.03.2020	Türkiye’de okullar yüz yüze eğitime ara verdi. Eğlence mekanları geçici olarak hizmet dışı bırakıldı. Huzurevlerine ziyaretlerde kısıtlamalara gidildi. Camilerde toplu ibadetler durduruldu.
18.03.2020	Türkiye’de COVID-19 sebepli ilk ölüm yaşandı, kısıtlamaların kapsamı genişletildi.
19.03.2020	İtalya’da COVID-19 kaynaklı ölüm sayısı, Çin’de yaşanan ölüm sayısını geçti.
20.03.2020	Türkiye’de özel hastaneler ve vakıf hastaneleri ‘pandemi hastanesi’ ilan edildi. Halk, sağlık çalışanlarına desteklerini göstermek amacı ile 21:00’da alkış tuttu.
22.03.2020	Türkiye’de 65 yaş ve üstü vatandaşlar ile kronik hastalığı olan vatandaşların evlerinden çıkmaları kısıtlandırıldı. Kamuda esnek çalışmaya geçildi.
27.03.2020	Türkiye’de şehirler arası seyahatler valilik iznine tabii tutuldu. Özel sektörler ‘esnek çalışma sistemine’ geçti. Yurtdışı seyahatler durduruldu.
01.04.2020	Türkiye’de ilk vakalarda görev alan Prof. Dr. Cemil Taşcıoğlu, COVID-19 bulaşması sonucu hayatını kaybetti. Yoğun bakıma kaldırılırken deneysel ilaçların üzerinde denenebilmesi rızasının bulunduğu notu imzaladığı ortaya çıktı. Vakaların illere göre dağılımı ilk defa halk ile paylaşıldı.
03.04.2020	Türkiye’de vakaların en çok bulunduğu 30 büyükşehir ve Zonguldak’a giriş-çıkışlar yasaklandı. Sokağa çıkma kısıtlamasına 20 yaş ve altı olanlar dahil edildi. Toplu olarak bulunan mekanlarda maske kullanım zorunluluğu getirildi.
06.04.2020	Türkiye’de Emniyet Müdürlüğü’nün açıkladığı verilere göre; ‘Evde Kal’ çağrısıyla aile içi şiddet vakaları, 2019 Mart’ta 1,804 iken 2020 Mart’ta 2,493 olarak saptandı.
10.04.2020	Türkiye’de hafta sonu uygulanacak olan sokağa çıkma yasağının, Cuma 22:00’da duyurulunca market, fırın gibi yerlerde izdiham oluştu.
10.05.2020	Türkiye’de kontrollü olarak sosyal hayata geçilmeye başlandı. 65 yaş ve üstü vatandaşlar elli günün sonunda sınırlı zaman zarfı olsa da dışarı çıktı.
19.05.2020	Türkiye’de COVID-19 sebebiyle deniz ulaşımının azaltılması ile İstanbul Boğaz’ında yunuslar görüldü.
01.06.2020	Türkiye’de ‘yeni normalleşme’ süreci başladı. Şehirlerarası seyahat kısıtlaması kaldırıldı. Gündüz bakım evleri, kreşler faal hale getirildi. Restoran, cafe gibi yerler belirli kurallarla tekrar faaliyete geçti.

01.07.2020	Türkiye’de tiyatro, sinema, düğün salonları gibi işletmeler tekrar faaliyete geçti.
21.07.2020	Türkiye’de lokanta, cafe gibi işletmelerde çalışma saatlerindeki kısıtlamalar kaldırıldı.
01.08.2020	Berlin’de maske kullanımına karşıt görüşte sayıları on yedi bini aşan kişiler, koronavirüs önlemlerini protesto gösterilerinde bulundular.
05.09.2020	Uluslararası Af Örgütü, dünyada yedi bini aşkın sağlık hizmeti çalışanının, COVID-19 sebebiyle öldüğünü bildirdi.
10.09.2020	İstanbul’da, Dünya Sağlık Örgütü’nün Acil Durum Ofisi açıldı.
05.11.2020	TİME Dergisi, ABD’li Pfizer şirketiyle işbirliği içerisinde COVID-19 aşısı geliştiren Prof. Dr. Uğur Şahin ve Prof. Dr. Özlem Türeci’yi derginin kapağında yayınladı. Dergide ‘Aşı Devrimi’ başlığı kullanıldı.
18.11.2020	Prof. Dr. U. Şahin ve Prof. Dr. Ö. Türeci 2008’de kurduğu Alman biyoteknoloji firması BioNTech, Pfizer işbirliğinde geliştirdikleri aşının %95’ten fazla koruma sağladığını açıkladı.
20.11.2020	COVID-19 vakalarının artması üzerine Türkiye ikinci defa kapanma dönemine girdi. Hafta sonları sokağa çıkmada kısıtlamalar getirildi. Restoranlar paket servisine geçti.
26.11.2020	Türkiye’de Sağlık Bakanı F. Koca elli milyon doz olmak üzere Çin menşeli CoronaVac Aşısı için sözleşme yapıldığını açıkladı.
14.12.2020	Türkiye’de Erciyes Üniversitesi’nde COVID-19’a karşı geliştirilen yerli aşı çalışmalarında Faz-1’in tamamladığı açıklandı.
17.12.2020	Dünya Sağlık Örgütü, COVID-19’un çıkışını araştırmak için Çin’e uluslararası bir ekip göndereceğini duyurdu.
30.12.2020	Türkiye’de Sağlık Bakanlığı duyurusuna ile yurtdışından gelen insanlara negatif PSR testi ibrası zorunluluğu getirildi.
13.01.2021	Türkiye Sağlık Bakanı F. Koca ve Bilim Kurulu üyeleriyle medya önünde CoronaVac aşısı oldu. İller vaka ve aşılama durumlarına göre 4 risk grubuna ayrıldı.
14.01.2021	Türkiye, aşılama takvimi doğrultusunda sağlık çalışanlarına ilk aşı dozu olanağı sağladı.
25.03.2021	Pfizer- BioNTech aşısı on iki yaş altı çocuklarda denemeye başladı.
29.04.2021	Türkiye’de ‘tam kapanma süreci’ 19:00’da hayata geçti ve 17 Mayıs 05:00’a kadar sürdü.
17.05.2021	Tam kapanma sona erdi ve kademeli normalleşmeye geçildi.
01.06.2021	Dünya Sağlık Örgütü, Sinovac aşısına acil kullanım onayı verdi.
02.06.2021	İsrail Sağlık Bakanlığı, Pfizer- BioNTech aşısını olmuş olan beş milyondan fazla kişiden iki yüz yetmiş beşinde kalp ağrısı ve iltihabıyla karşılaştığını açıkladı.
12.06.2021	Türkiye yerli aşısını insanlar üzerinde denemeye başladığını açıkladı.
13.06.2021	İçinde ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa’nın bulunduğu G-7 ülkeleri, yoksul ülkelere bir milyar doz aşı yardımıyla bulunma kararı aldı.
20.06.2021	DSÖ, COVID-19’un kişilerde intiharlara sebebiyet verdiğini açıkladı. Ekonomik yönden yaşanan sıkıntılar, yaşanan iş kayıpları, yoğun olarak hissedilen stres, sosyal izolasyon gibi çeşitlilik gösteren faktörler, intiharlardaki artışın nedenleri olarak belirtildi.

08.07.2021	COVID-19'un Delta varyantının hızlı yayılımıyla, turizmi canlandırmak amacıyla sınırları açan Avrupa ülkelerinde dördüncü dalga alarmı verilmesine sebep oldu.
24.07.2021	Avrupa'da vakaların artmasıyla daha sıkı önlemler alan hükümetlere protesto gösterileri yapıldı.
28.07.2021	UNICEF salgınla eğitime erişimde zorluk yaşanan öğrenciler arasında şiddet, kaygı, ve genç yaşta hamile kalınması gibi sorunların tetiklendiğini açıklayarak uyarılarda bulundu.
06.09.2021	Türkiye yüz yüze eğitime döndü.
11.09.2021	Pandemiye küresel komplo olarak gören ve COVID-19'un aşılmasına karşı olan yaklaşık beş bin kişinin katıldığı, İstanbul Maltepe'de düzenlenen 'Büyük Uyanış' mitingi yapıldı.
30.09.2021	Youtube, koronavirüs aşısı hakkında doğru olmayan bilgi paylaşımı yasağını genişleterek aşı karşıtı olan bütün içerikleri engelledi.
11.11.2021	Türkiye'de 18 yaş ve üstü kişilere üçüncü doz koronavirüs aşılama başlandı.
26.11.2021	Yeni varyant nedeniyle yetkililer küresel olarak alarma geçti. Dünya Sağlık Örgütü 'endişe uyandıran' olarak açıkladığı varyantı 'Omicron' olarak isimlendirdi.
22.12.2021	Turkovic aşısına acil kullanım onayı verildi.
31.01.2022	Almanya 'sürü bağışıklığı' stratejisine geçti. Hükümet yeni alınacak tedbirler yerine, gidişatı akışa bırakması dikkatleri çekti.
02.03.2022	Türkiye COVID-19 mücadelesinde yeni döneme girdi. Oluşturulan kararla açık havada maske kullanımı isteğe bağlı bırakıldı. HES kodu ve PSR test zorunluluğu kaldırıldı.
11.03. 2022	COVID-19'un Delta ve Omicron genlerini içeren 'Deltakron' adı verilen yeni varyant, ABD ve Avrupa'da en az 17 kişide görüldü.

Kaynak: (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52899914>), (<https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/turkiyenin-koronaviruse-karsi-verdigi-mucadelede-2-yil-geride-kaldi-662776.html>), (<https://www.amerikaninsesi.com/a/kronoloji-2022-de-corona-virusu-salgini/6397662.html>), (<https://www.haberturk.com/turkiye-nin-covid-19-salginiyla-mucadelesinin-2-yili-3371157>), (<https://www.hurriyet.com.tr/>).

Aralık 2019 tarihinden itibaren yaşanan bu süreci ifade eden bu cümleler, yaşanan etkileri anlatmakta yalın kalmaktadır. Dünyanın karşılaştığı belki de en zorlu süreç olarak kayıtlara geçebilecek olan COVID-19'da her ayrıntının çeşitli sonuçları, oluşan sonuçların da yeni sebepler oluşturmuştur. Teşhis edilen tanılar ve tanılarının sonuçları olarak görebileceğimiz; iyileşen ve ölüm rakamlarının ardında hiç şüphesiz büyük bir çaba, umut ve yıkım vardır. Konu özelinde incelenmiş olan Türkiye ve Almanya'nın tanı, iyileşen ve ölüm rakamları kronolojik ve karşılaştırmalı olarak şu şekilde oluşturulmuştur:

Tablo 5: 2020'de Türkiye'nin ve Almanya'nın tanı, iyileşen ve ölüm rakamları

TARİH (2020)	TANI		İYİLEŞEN		ÖLÜM	
	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA
17/03/2020	98	9,257	0	67	1	24
17/04/2020	78,546	141,397	8,631	83,114	1,769	4,352
17/05/2020	149,435	174,833	109,962	153,554	4,096	7,938
17/06/2020	182,727	187,360	154,640	173,599	4,861	8,851
17/07/2020	217,799	201,019	199,834	186,374	5,458	9,088
17/08/2020	250,542	224,504	231,971	202,249	6,016	9,241
17/09/2020	298,039	266,713	263,745	238,437	7,445	9,388
17/10/2020	345,678	362,138	302,499	291,129	9,224	9,785
17/11/2020	421,413	934,289	359,063	537,347	11,704	13,138
17/12/2020	1,955,680	1,442,586	1,721,607	1,078,944	17,364	25,027

Kaynak: (<https://corona.cbddo.gov.tr/Home/Compare>).**Tablo 6:** 2021'de Türkiye'nin ve Almanya'nın tanı, iyileşen ve ölüm rakamları

TARİH (2021)	TANI		İYİLEŞEN		ÖLÜM	
	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA
17/01/2021	2,387,101	2,045,616	2,262,864	1,709,540	23,997	46,901
17/02/2021	2,609,359	2,360,865	2,496,833	2,172,312	27,738	66,732
17/03/2021	2,930,554	2,601,346	2,752,023	2,387,734	29,696	74,034
17/04/2021	4,212,645	3,142,736	3,643,734	2,784,540	35,608	79,971
17/05/2021	5,127,548	3,603,289	4,961,120	3,323,190	44,983	86,386
17/06/2021	5,354,153	3,720,429	5,219,797	3,597,940	49,012	90,277
17/07/2021	5,522,039	3,744,866	5,380,752	3,637,480	50,488	91,369
17/08/2021	6,118,508	3,835,628	5,636,282	3,659,260	53,507	91,927
17/09/2021	6,794,700	4,135,076	6,285,887	3,659,260	61,140	92,928
17/10/2021	7,654,277	4,377,925	7,089,766	-	67,623	94,632
17/11/2021	8,482,279	5,195,394	7,965,874	-	74,160	98,544
17/12/2021	9,138,667	6,737,781	8,734,720	-	80,015	107,812

Kaynak: (<https://corona.cbddo.gov.tr/Home/Compare>).**Tablo 7:** 2022'de Türkiye'nin ve Almanya'nın tanı, iyileşen ve ölüm rakamları

TARİH (2022)	TANI		İYİLEŞEN		ÖLÜM	
	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA
17/01/2022	10,511,264	8,074,554	9,734,449	-	84,894	115,846
17/02/2022	13,255,430	13,256,070	12,368,215	-	91,620	120,997
17/03/2022	14,633,547	18,288,068	14,268,267	-	96,928	126,651
17/04/2022	14,994,937	23,437,145	14,742,908	-	98,568	132,953
17/05/2022	15,057,184	25,890,456	14,944,479	-	98,911	137,888

Kaynak: (<https://corona.cbddo.gov.tr/Home/Compare>).

2.2.5. COVID-19'un Türkiye'de Genel Boyutu

2.2.5.1. Türkiye'nin Genel Bilgileri

Türkiye Cumhuriyeti; kuzeyinde Karadeniz, batısında Ege Denizi, güneyinde Akdeniz olmak üzere üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkedir. Köklü tarihi, coğrafi konumu ve yapısı, zengin doğal kaynakları gibi özelliklerinden dolayı dünyada dikkat çeken ülkelerden olmuştur. Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan Türkiye, jeopolitik ve stratejik öneme sahip olması açısından güçlüdür. Başkenti Ankara'dır. Türkiye'nin komşu ülkeleri; Yunanistan, Bulgaristan, İran, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Irak ve Suriye'dir.

Türkiye nüfusunun 2021 yılına ait Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye'de ikamet etmekte olan toplam nüfus; 84 milyon 680 bin 273 kişidir. Toplumun; 42 milyon 428 bin 101 kişisi erkek nüfus olarak saptanmıştır ve toplam nüfusun %50,1'lik kısmını oluşturmaktadır. Toplumun; 42 milyon 252 bin 172 kişisi kadın nüfus olarak saptanmıştır ve toplam nüfusun %49,9'luk kısmını oluşturmaktadır. Toplam nüfusun; 0-17 yaş grubu olarak ele alınan çocuk nüfusu %26,9, 15-24 yaş grubu olarak ele alınan genç nüfusu %15,3, 65 yaş ve üzeri yaş grubu olarak ele alınan yaşlı nüfusu %9,7'lik kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'nin demografik dönüşümüne bakıldığında, nüfus yapısının değişime uğradığı görülmektedir. Gözlenen gelişmelerde; çocuk ve genç nüfusun toplam orana göre azaldığı, yaşlı nüfusun oranının artış göstermekte olduğu kaydedilmiştir. Türkiye'nin nüfus oranlarına bakıldığında yaşlı nüfus yapısına sahip ülkelere nazaran daha genç nüfusa sahip olması özelliğini kaybetmezken, yaşlı nüfusun arttığı da inkar edilemez bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. (TÜİK,2022)

2.2.5.2. Türkiye'nin Sağlık Sistemi

Türkiye sağlık sistemi, uzun ve köklü tarihi geçmişe sahip tıp geleneğini, kültürünü bünyesinde barındırmaktadır. Gelişen bilim ve teknoloji, zamanın getirileri her alanda olduğu gibi sağlık sisteminde de reformları zorunlu kılmıştır. Türkiye, sağlık reformlarını gerçekleştirebilmek için dönem dönem modernize ve yasal düzenlemelere gidildiği sağlık sisteminde genellikle; Almanya'da ortaya çıkan ve Almanya sağlık

sistemiyle özdeşleştiği düşünülen refah yönelimli sağlık sistemini (Bismarck modeli) benimsenmiştir. Bu sağlık sistemi temelinde; devlet sağlık hizmetlerini, sosyal refah hizmeti olarak kabul eder ve kamu yararı gözeterek gerçekleştirir. Kapital dünyamızın günümüz uygulamasında, özel sektörün varlığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim sağlık hizmetlerinde oldukça büyük bir yere sahip olmuş olan özel sektör varlığı ile hibrit bir sağlık sistemi oluşmuştur. Yaşanan gelişmelere paralel olarak sağlık sistemlerinde iyileştirilmeye gidilmesi Türkiye açısından, zaman zaman bazı sebeplerden dolayı (siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik sebepler) sektele uğramıştır. Dünya’da sağlık reformu için atılan küresel adım olarak karşımıza çıkan; 1978’deki ‘Alma Ata Konferansı’nda ‘21. Yüzyılda Herkese Sağlık’ ve 1984 yılında "Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi Herkese Sağlık Stratejisi ve Hedefleri" ortak politikalar ve hedefler için gerçekleşmiştir. Bu ortak politika ve hedefler planında Türkiye, siyasi ve ekonomik nedenlerinden dolayı yer alamamıştır. Zamanın getirilere karşı dönüşüm sağlamayan, uyum sağlayamayan her şey yok olmaya mahkumdur. Sağlık sisteminde uzun süre reform gerçekleştiremeyen ve zamanının gelişmelerinden geri kalan Türkiye ancak, tarihler 2003 yılını gösterdiğinde zorunlu hale gelmiş olan sağlık reformlarını köklü olarak geliştirmeyi gerçekleştirebilmiştir. 2003 yılında gerçekleşen "Sağlıkta Dönüşüm Programı’na" ek olarak, 2007’de sağlığın geliştirilmesi, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve sektörler arası iş birliğinin de geliştirilmesi amaçlanmıştır. Tüm gelişmeler sonucunda günümüzde Türkiye, ihtiyaca yönelik politikaları, etkin ve kaliteli sağlık hizmetleri, gelişmiş teknolojileri, ulaşılabilir ve denetlenebilir hizmetleri ile reformlarını gerçekleştirmiştir. Bu reformlar ile; sosyo-ekonomik farklılık gözetmeksizin herkesin sağlık hizmetine erişimi, sağlık hizmetine olan memnuniyetin artırılması, sağlığa erişimde bölge farklılığı ayrımı olmaksızın kolaylıkla erişim sağlanması gibi hedefler amaçlanmıştır. Sağlık alt yapısı başta olmak üzere, sağlık çalışanlarının niceliği ve niteliğindeki iyileşme, aile hekimliği sistemine geçilmesi, tıbbi başarıların gösterilmesi gibi gelişmelerle de kendini kanıtlamıştır. Sağlıkta kalkınma programları ile gelişen Türkiye, uluslararası standartları yakalamış ve rekabetçi bir düzeye gelmiştir. Nitekim günümüzde coğrafi konumu, termal kaynak potansiyeli, diğer ülkelere nazaran daha az maliyetli hizmet vermesi olma durumları gibi nedenlerle sağlık turizminde de ön plana çıkan ülkeler arasında olmuştur. (Ekingen, Erhan, Türkiye Sağlık Turizmi ve Sağlık Sistemi: Sağlık Turizminde Öne

Çıkan Ülkeler Sağlık Sistemleri ve Dünya Sağlık Turizmindeki Yerleri,Yıldız,Ahmet,2020,Nobel Bilimsek Eserler,Ankara,35-62)

Türkiye'nin sağlık reformlarını gerçekleştirmesi, özellikle de "Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın" 2003-2013 dönemlerinde gerekli altyapı ve donanımı kapsamlı bir şekilde tamamlama yoluna gitmesi, sağlık sistemini COVID-19 virüsü ile mücadelesinde hazırlı bir duruma getirmiştir. Sağlık sisteminin donanımlı ve kaliteli olmasının getirileri olarak, COVID-19 ile mücadelede ülke yönetimin kararlarına ve kapasiteye olan güveni sağlayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. (Boyacı,2019,62)

2.2.5.3. Türkiye’de COVID-19

İnsanlık tarihinde daha önce karşılaşılmış virüslerden farklı olarak karşımıza çıkan COVID-19, büyük bir bilinmezlik ile varlığını göstermiştir. İlk ortaya çıktığı 31 Aralık 2019 tarihinden, Şubat 2020 tarihi ile belirtebileceğimiz kısa bir zaman dilimi içerisinde dünyanın büyük bir kısmında görülen ve endişe yaratan bir salgın haline gelmiştir. Bunun üzerine DSÖ’ nün 11 Mart 2020 tarihinde pandemiyi ilan etmiştir. COVID-19 olarak tanımlanan bu virüs dünyanın ortak bir sorunu haline gelmiştir. DSÖ’ nün pandemiyi ilan ettiği gün olan 11 Mart 2020 tarihinde, Türkiye’de resmi olarak ilk vaka görülmüştür. Dünyanın bu ortak sorununda Türkiye Cumhuriyeti’nin süreci yönetmesinde, başta Cumhurbaşkanlığı ana aktör olarak karşımıza çıksa da COVID-19’un niteliği ve niceliği doğrultusunda karar alma sürecinde söz sahibi olan birçok güçlü aktör bulunmaktadır. Bu bağlamda aslında temelde kelebek etkisi niteliğinde olan COVID-19, Cumhurbaşkanlığı Kabinesinin ortak konusu olmuştur. Başta Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Maliye ve Hazine Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Valilikler, Uzmanlar, Sivil Toplum Örgütleri aktörlerini de bünyesinde barındırmıştır. Kelebek etkisi gücündeki COVID-19’un aktörleri olarak sıralandığı bu ana aktörler ve altında toplanan kesim halkın kendisini oluşturmaktadır. Aslında güç birliği olarak da düşünebileceğimiz bu ortak sorumlulukta, temelde Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuş olan Koronavirüs Bilim Kurulu en dikkat çeken aktör olmuştur. Ülkemizde

COVID-19 ile ilgili çalışmalar, Türkiye’de vaka görülmesinden önce tedbir strateji ile yürütülmüştür. Bu bağlamda; Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı bünyesinde enfeksiyon, mikrobiyoloji, viroloji, halk sağlığı, iç hastalıkları, yoğun bakım ve göğüs hastalıkları alanlarında uzman akademisyenlerin olduğu 31 kişilik Koronavirüs Bilim Kurulu, 10 Ocak 2020 tarihinde oluşturulmuştur. (Turan ve Hamza Çelikyay, 2020,13)

Başta Sağlık Bakanlığı’nın süreci yönetme sistematığı ve kararlılığı, COVID-19’un Türkiye boyutunu belirleyen baş aktör olarak nitelendirebiliriz. Toplumun psikolojik ve fiziksel sağlığından sorumlu olan Sağlık Bakanlığı’nın, COVID-19 sürecinde sorumluluğu daha da artmıştır. Bu doğrultuda uygulayacağı, atacağı her adım önem teşkil etmiştir. Alanında uzman kişiler, ilgili birimlerle yürütülen çalışmalar neticesinde alınan kararlar, uygulamalar bazen hukuki yaptırımlarla vatandaşlara sunulmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından, COVID-19 sürecinde halkı bilgilendirme adına yayınlanan "COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Rehberi" yapılan ilk çalışmadır ve zaman içerisinde gerekli görüldüğünde güncellenmektedir. Toplumun her kesiminin, bilinmezlikle karşımıza çıkan COVID-19 hakkında bilgilendirilmesi ve toplumun ruhsal sağlığı açısından destek amacıyla; kamuoyu bilgilendirilmeleri afiş, kamu spotu, kitapçık, broşür, yazılı ve görsel medya argümanları, el ilanları gibi yayınlar yapılmıştır. Yazılı veya görsel medyada bilgilendirme çalışmalarına "ALO184 SABİM Koronavirüs Danışma Hattı'nda" hizmet vermektedir. Vatandaşlara güncel ve güvenilir şekilde yönlendirme sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. SABİM uygulamasının diğer hizmetleri olarak; "Biz Bir Aileyiz Ekibi", "Şifa Veren Ele Vefa Ekibi", "Sağlıklı Çözüm adlı sosyal medya hesapları" ile hizmet vermektedir. Pandemi sürecince değerlerimiz değişim/dönüşüm göstermiştir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde, insanlara evde kal çağrısı yapılmıştır. Güvenli ortamın kişinin evinin olduğu algısıyla evin değeri, süreçte tekrar önem kazanmıştır. COVID-19 sürecinde ev dışı güvensizlik, sosyal hayatta güvensizlik gibi konular devreye girmiştir. Bu bağlamlarda ve aynı zamanda kontrollü bir sosyal hayat amaçlayan, dijital dünyamızın hayatlarımızdaki uygulamalarından olan; Hayat Eve Sığar (HES) uygulaması, salgında takip ve kontrolün sağlanması amacıyla ulaşımda, kurumsal ziyaretlerde, kamusal alanlarda kullanılan uygulama olmuştur. (<https://covid19.saglik.gov.tr/>, erişim: 12/06/2022)

DSÖ’ nün pandemiye ilan ettiği gün olan 11 Mart 2020’de, Türkiye’de de ilk vaka tespit edilmiştir. COVID-19’a karşı gerçekleştirilen ilk mücadelelerde hastalığın yayılımına karşı önlemler amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda özellikle ilk etapta,

kişisel hijyen kurallarına uyulması konusunda uyarılar yayınlanmıştır. Sağlık Bakanlığı, COVID-19 bilinmezliğine karşı halkı bilgilendirme görevi ve amacıyla; medya ve yayın organlarında "COVID-19 Hakkında Bilgiler", "Ellerimizi Nasıl Yıkamalıyız?", "Yeni Koronavirüs Hastalığından Korunma Yolları Nelerdir?", "Koronavirüs Riskine Karşı 14 Kural", "COVID-19 Görülen Ülkelerden Birinden Geldiyseniz" gibi başlıklı kamu spotları, broşürler yayınlamıştır. COVID-19'un ilk tecrübe edildiği zamanlarda medyada insanların bilimsel dayanağı olmadan tedavi iddiaları yer almıştır. (Arslan&Karagül, 2020, 10-11)

Nitekim tüm bu endişeleri gidermek, bilimsellikten uzakta tedavi ve korunma yöntemlerin yerine, bilimsel dayanağı olan doğru korunma ve tedavi yöntemleri gibi konularda halkı bilgilendirmek, yerinde ve gerekli kararların alınabilmesi için oluşturulan Bilim Kurulu'nun uyarılarını dikkate alan Sağlık Bakanlığı, ilgili aktörlerle işbirliği içerisinde büyük bir özveri ile sürecin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamıştır. Bu süreçte, hastalıkta temas halinde bulunmak zorunda olan ve halkın sağlığı için durmaksızın çalışan sağlık çalışanlarının emeği ve başarısı keskin bir faktördür. Türkiye'de sağlık çalışanlarına hastalığın bulaşma oranı, dünyadaki çoğu örneklerine göre daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. Bu durum pandemi sürecinde Türkiye'deki sağlık çalışanların başarılarından bir başkasıdır. (Öztürk,2020,82)

Tedbir stratejisi ile sürecin başlangıcından itibaren erken önlem alan ülkelerden olan Türkiye; "kaynağa yönelik" (hastalığın bildirilmesi, tanısı, tedavisi ve izolasyonu, temaslı takibi, sağlık eğitimi), "bulaşma yoluna yönelik" (koruyucu ekipman kullanımı ve denetimi, yiyecek ve içeceklerin denetimi, çevre koşullarının düzeltilmesi, kişisel temizlik, nüfus hareketlerinde denetim ve kısıtlama), "sağlam kişiye yönelik" (karantina, gözlem) başlıklar altında toplanan önlemleri gerçekleştirmiştir. Bu önlemler farklı alanlarda daha ayrıntılı işleneceği üzere genel olarak; hasta olanların izole edilmesi, hastalığa yakalanma ihtimali olan kişilerin karantinaya alınması, hasta olmamış kişileri korumak adına fiziksel aktivitelerde ve toplu faaliyetlerde kısıtlanması, kişisel koruyucu maske ve dezenfektanların kullanımının yaygınlaştırılması ve denetlenmesi, sosyal mesafe gibi uygulamalar hastalığın kolay ve hızlı şekilde yayılım sağlayabileceği kamuda topluluk halinde bulunan yerlerin bulaş riskini önlemek amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda; esnek mesai, dönüşümlü mesai, evden çalışma, eğitime zorunlu ara verilmesi, eğitime de gerçekleşen zorunlu aranın ne kadar bir süre olacağı konusundaki belirsizlik ve eğitim kayıpları nedeniyle oluşturulan uzaktan eğitim modeli,

sportif, bilimsel, sosyal, sanatsal ve toplu olarak yapılan ibadet faaliyetlerinin gerçekleştirilmemesi gibi kararlar alınmıştır. Hayatın her alanında insanlığı etkileyen COVID-19 sürecinde; zorunlu olarak ara verilmek durumunda olan üretim ve hizmet iş kollarına, zorunlu veya gönüllü olarak çalışma durumunda olan iş kollarına, devlet güvencesi tarafından SGK kapsamında özel düzenlemeler yapılmıştır. İlgili bakanlıklarca pandemi mücadelesinde gerçekleştirilen vergi indirimleri ve ötelemeler, destek uygulamaları, toplumsal dayanışma amacıyla gerçekleşen kampanyalar toplumsal bağlamda uygulanmıştır. Toplumsal dayanışma kampanyaları aracılığı gibi vatandaşları birlik bilincinde hareket Türkiye, yurtiçi dayanışmanın yanı sıra uluslararası dayanışma politikasını güderek diğer ülkelere de yardım sağlamıştır. Özellikle sağlık ekipmanları konusunda talep üzerine gerçekleştirilen yardımlar; İtalya, İspanya, İngiltere, İran, Bosna Hersek, Sırbistan, ABD, Çin, Pakistan, Somali, Sudan, Libya, Suriye ülkelerine yapılmıştır. Türkiye Devleti'nin diğer ülkelere yaptığı bu insani yardımlar, uluslararası alanda yumuşak güç kavramı altında siyasi ve ekonomik ilişkiler açısından önemli ve değerlidir. (Şeker, Özer, Tosun, Korkut ve Doğrul, COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu, 2020, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 30-32)

Dünyanın kapital sisteme evirildiği dönemlerde bile sömürgecilikte bulunmaması, tarihinde de yardımsever atalarının olması Türkiye'nin, yumuşak güç kavramında insan odaklı olduğunun açıklığını gözler önüne sermiştir. Görünmez bir çizgi ile belirlenmiş olan Doğu ve Batı medeniyetleri ile bağlantılarını kuvvetlendiren yardımların etkilerinin, zamanla olumlu dönütler oluşturacağı, bu bağlamda; ülkeler arası iletişimlerin sıcak tutulması gerekliliği gibi siyasi ve ekonomik stratejilerle avantaj sağlayabilmesi, Türkiye'nin güç dengelerindeki konumunu belirleyecek fırsatları sağlayabilmesi açısından önemlidir. (Korkut,2020)

COVID-19'un ilk görüldüğü günden itibaren günümüze kadar dünyada oluşturduğu değişimler, buz dağının sadece görünen kısmını oluşturmaktadır. Varlığının dalgalı seyri ile su yüzüne çıkan gerçekler ve oluşumlar kadar henüz COVID-19'un farkında olmadığımız veya oluşturabileceği nice gerçeklik buz dağının görünmeyen kısmındadır. Domino taşlarının bağlantıları gibi COVID-19 da hayatın her zerresine nüfus etmektedir ve yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmamızın bu bölümünde genel hatlarıyla incelenen Türkiye'de COVID-19 durumu, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Fakat, literatüre katkı sağlamış bazı

araştırmalara göre Türkiye'nin COVID-19 süreci ve salgın sonrası yakalayabileceği fırsatları değerlendiren çalışmalar şu şekildedir:

Okur'un (2020), "COVID-19 Salgını, Dünya Düzeni ve Türkiye" adlı çalışmasında; COVID-19 salgının dünya düzenindeki oluşturacağı değişim ve dönüşüm sonucunda, Türkiye'ye mümkün olabilecek etkilerini konu almıştır. Güç dengesi dağılımı ve bu dağılım sonucunda oluşacak olan yeni düzenin getirileri olarak aslında, tarihsel bir kırılma noktası olarak belirtilebilecek bir çağ değiştirici oluşumunun yaşandığını söylemektedir. Bu oluşum sürecinde yaşanan COVID-19 salgınında dünyanın büyük aktörlerinin iş birliği politikası yerine karşılıklı tuzaklamalar yoluna gideceği çıkarımında bulunmaktadır. Çatışmaya doğru evirilen dünya düzeninde, devlet otoritesinin vazgeçilemez değerine vurgu yapmıştır. Salgında insan güvenliğini sağlayacak otoritenin yani devletin, sorumluluklarını ve küresel çapta yaşanabilecek ihtimalleri değerlendirmiştir. Bu ihtimallerde; stratejik üretim sektöründe büyük yer kaplayan silah sanayisinin yerine, krizlerde yaşanabilecek erişiminde zorluk çekilen ürünler için yerli altyapı yatırımlarına yer verileceği, hatta yedekleme yatırımlarının yapılacağı çıkarımlarında bulunmuştur. Dijitalleşmenin öneminin artmasıyla üretim, dağıtım, eğitim, güvenlik vb. konularında daha da derinleşmesinin bu bağlamda dijital dünyanın teknolojilerinin büyüyeceğini aktarmıştır. Türkiye'nin salgında başarılı olabilmesi ve dünya siyasetinde etkin/daha etkin rol alabilmesi adına salgın sürecinde mümkün olabildiğince daha az can kaybı ve daha az ekonomik zarar ile baş etmesi gerekliliğini vurgulamıştır. COVID-19 salgınına "evin dönüşüm hikayesi" olarak da yorumlanabileceğini vurgulayan Okur, modernleşme ile dönüşen 'ev'in hayatımızda tekrar anlamlı yerini aldığını aktarmıştır. COVID-19 salgınıyla yaşanan süreçte ve karantina dönemlerinde hane halkı ile sosyalleşme, psikolojik güven gibi unsurların en korunaklı olunan yer olan ev algısını perçinlediğini söylemektedir. Kalabalıklardan uzak durulmaya çalışıldığı salgın döneminde kırsalın değerinin arttığını aktaran Okur, aynı zamanda gıda güvenliği bağlamında da değer kazandığını vurgulamıştır. (Okur,2020)

Korkut'un (2020), "Küresel Salgın Sonrasında Ekonomi ve Finansta Türkiye: Alternatifler ve Fırsatlar" çalışmasında; küresel anlamda gerçekleşen COVID-19 salgını sonrası Türkiye'nin fırsatlarını genel manada incelemiş ve Türkiye'nin oluşturması gereken ekonomik politikalara önerilerde bulunmuştur. Türkiye'nin tarihsel, coğrafi, demografik, üretim özellikleri ve diğer ülkeler ile olan yakınlık potansiyellerinin önemi vurgulanmıştır. Güç merkezi olabilmesi yolunda, COVID-19 salgını mücadelesindeki

başarısı ve yumuşak gücünün pekişmesinde uluslararası yardımların etkili olduğunu belirtmiştir. Dünya düzeninde yaşanan güç- eksen kayması konusunu ele alan araştırmacı, Doğu'nun yükselmesini ve fırsatlarını değerlendirmiştir. Dünyanın COVID-19 salgınıyla girdiği dönüşüm evresinde Batı'nın sömürgeci tarihi ve yapısal sistemlerinin, yeni dünya düzeninde Doğu'nun gerekli adımları atabilmesiyle geride kalabileceğini vurgulamıştır. (Korkut,2020)

Solak ve Şeker'in (2020), "Küresel Salgın Sonrası Sağlık Turizminin Geleceği ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar" adlı çalışmada; sağlık altyapısı, eğitimi ve sağlık hizmetleri konusunda uluslararası alanda önemli yerde bulunan Türkiye'nin, salgının sağlık turizmine etkilerine ve pozitif getirilerinin artırılması bağlamında sağlık turizmi politikalarını değerlendirmişlerdir. Sağlık turizminde Türkiye'nin öne çıkmasında belirtilen faktörler olarak; fiyat avantajları, termal kaynakları, tarihi ve kültürel mirasının zengin portföyü, sağlık hizmetinde hızlı, konforlu ve donanımlı olması aktarılmıştır. Sağlıkta başarıları, doğal potansiyelleri ve sağlık turizminde öne çıkan başarılarındaki istikrarı sağladığı sürece, COVID-19 salgınından sonra dünyada öne çıkan ülkeler arasına girme potansiyeli konusu üzerinde durulmuştur. Sağlık turizmi pazarında bir güç haline gelinebilmesi adına, Türkiye'nin izleyebileceği stratejik adımlar bağlamında çıkarımlarda bulunan araştırmada, hedeflere ulaşılabilmesi konusunda fırsatların etkin ve verimli değerlendirilmesinin önemi vurgulanmıştır. (Solak&Şeker,2020)

Öztürk'ün (2020), 'Yeni Normal Dönemde Salgın ile Mücadele Politikaları ve Hazırlık Çalışmaları' isimli çalışmada; salgınların hayatın gerçeği olduğu/olacağı ve bu gerçeklikle mücadelede faaliyet önerilerini aktarmıştır. Bu öneriler; "Ulusal 'Enfeksiyon Hastalıkları ve Salgınlar Enstitüsü" Kurulması, "Hava Yolu ile Bulaşmaları Önlemek İçin İklimlendirme Çalışmaları", "Kaliteli Kişisel Koruyucu Ekipmanlarla İlgili Çalışmalar", "Tıbbi Cihaz Üretimi", "Ulusal Pandemi Planlarının Her Yıl Güncellenmesi ve Diğer Uygulamalar", "Tek Sağlık Politikasının Geliştirilmesi ve Uygulanması", "DSÖ ve Diğer Uluslararası Kuruluşlarla İlişkilerin Devam Ettirilmesi ve Geliştirilmesi" "Tıp ve Diğer Sağlık Bilim Alanlarında Salgın Eğitimlerine Ağırlık Verilmesi", "Sağlık Dışı Alanlarda Salgın Sürecinin Yönetimine Hazırlık" başlıklarında konular ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. (Öztürk,2020)

Karaman ve Yiğittepe'nin (2022) yapmış olduğu "Kopenhag Okulu'nun Toplumsal Güvenlik Kuramı Çerçevesinde Türkiye'deki Pandemi Sürecinin Değerlendirilmesi" çalışmasında; COVID-19 sürecinin etkileri Türkiye çerçevesinde incelenmiş ve süreç sonrası dünya düzenine çıkarımlarda bulunulmuştur. "Toplumsal güvenlik" kavramından yola çıkarak, devletlerin pandemi sürecinde özelinde almış olduğu kararların tezahürü olarak, "küreselleşme" kavramının öneminin azaldığına ve yerine "milliyetçilik" kavramının tekrar değer kazandığına dikkat çekmiştir. Bu çıkarımı destekleyen etkenler olarak; "sağlık milliyetçiliğinin" ortaya çıkması, süreçte uluslararası örgütlerin beklentileri karşılayamaması ve her ülkenin kendi çıkarını düşünerek hareket etmesi, özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasında yaşanan "maske savaşları", Türkiye'nin sınır dışında bulunan vatandaşlarına "sağlık güvenliklerinin sağlanması" amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından gönderilen ambulans uçaklar, Türkiye'nin sağlık diplomasi amacıyla diğer ülkelere yapmış olduğu sağlık yardımlarına kendi vatandaşı tarafından fazlasıyla eleştirilerek, kendi vatandaşlarına yapması gerekliliğinde ortaya çıkan söylemler olarak aktarılmıştır. İnsanın kendini güvende hissedememesinin, toplumsal bir güvensizliğin getirisi olarak birbiriyle ilişki içerisinde olan devlete güven duygusunun da zarar göreceği açıklanmıştır. Bu bağlamda, devletlerin güven ortamı oluşturma konusunda sorumlu olmasıyla; COVID-19 sürecinin getirilerine karşı her bakımdan güven ortamını mümkün olabildiğince sağlamasının zorunluluğu açıklanmıştır. Türkiye'de bu amaç doğrultusunda alınan tedbirler arasında en çok etkilenen alan olarak gösterilen eğitim alanında yapılan yenilikler açıklanmıştır. Eğitimde online sisteme geçilmesi, bu sisteme geçilmesinde alt yapı çalışmaları ve ortaya çıkabilecek eşitsizliklere karşı alınan önlemlere dikkat çekilmiştir. COVID-19'un psikolojik olarak etkilerinin yanında, karantina uygulamaları gibi tedbirlerin de etkileriyle ekonomik olarak da sıkıntılar yaşanmaktadır. Türkiye bu sürecin olumsuzlarına karşı "Ekonomik İstikrar Kalkanı" olarak tanımlanan paket oluşturarak, 200 milyar TL bütçe ayırmıştır. Türkiye'nin süreçte başarılı bir şekilde yol aldığını gösteren çalışma, bu başarının etkeni olarak üç ana faktöre vurgu yapmıştır; sağlık sistemlerinde mevcut olan kapasitenin yeterliliği ve artırılması için yapılan çalışmalar, halk-devlet arası ilişkilerin güven zemininde olması, siyasi liderliğin halka karşı karar oluşturmada yetkin olması. Pandemi döneminde Türkiye'nin başarılı gösterilmesinde, toplumsal güvenin sağlanmasında ve diğer ülkelere ayıran bir diğer etken olarak belirtilen faktör; virüse yakalanmış kişilerin karantina süreçlerinde ihtiyaçları

karşılanması için görevli kişilerin olması aktarılmıştır. Nitekim bu etkenin getirisi olarak birey-devlet ilişkisinin de olumlu olarak etkilendiğini aktarmıştır. (Karaman&Yiğittepe,2022)

Türkiye ile İlgili Dikkat Çeken Bazı Haber Başlıkları

- T.C. Sağlık Bakanlığı. ‘Ülkemizde Son Kullanma Tarihi Geçmiş BioNtech Aşılarının Vatandaşlarımıza Uygulandığına Dair İddia’, erişim: 13/04/2022 (<https://www.saglik.gov.tr/TR,86895/ulkemizde-son-kullanma-tarihi-gecmis-biontech-asilarinin-vatandaslarimiza-uygulandigina-dair-iddia.html>).
- BBC. ‘Covid: Türkiye’de Vaka Sayılarında Son Durum Ne?’, erişim: 12/12/2021 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51576487>).
- BBC. ‘COVID-19: Bilim İnsanları Virüsün Beyinde Küçülmeye Yol Açabileceğini Ortaya Koydu’, erişim: 18/05/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60661850>).
- BBC. ‘COVID-19 Salgını Karşısında Normalleşmek İçin Erken Mi?’, erişim: 18/05/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60659535>).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. ‘Çin’de Görülen Koronavirüs Salgını Üzerine Bakanlıkta Toplanan Bilim Kurulu’nda Alınan Kararlara İlişkin Açıklama’, erişim: 24/01/2020 (<https://www.saglik.gov.tr/TR,63422/cinde-gorulen-koronavirus-salgini-uzerine-bakanlikta-toplanan-bilim-kurulunda-alinan-kararlara-iliskin-aciklama-23012020.html>).
- BBC. ‘Koronavirüs: Virüs ve Hastalık Hakkında Dikkate Almamanız Gereken Hurafeler’, erişim: 15/04/2020 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51815676>).
- BBC. ‘Covid: Türkiye’de Açık Havada Maske Takma Zorunluluğu ve HES Kodu Uygulaması Kalktı’, erişim: 03/03/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60593781>).
- TRT. ‘Türkiye, Başarılı Bir Salgın Süreci Yürüttü’, erişim: 02/05/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiye-basarili-bir-salgin-sureci-yuruttu-676357.html>).
- TRT. ‘Ülke Ülke Yoğun Bakım Yatak Kapasitesi’, erişim: 28/05/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/ulke-ulke-yogun-bakim-yatak-kapasitesi-469647.html>).
- TRT. ‘Koronavirüs Tanısı Kesinse Defin İşlemi Ceset Torbasıyla Yapılacak’, erişim: 08/06/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/koronavirus-tanisi-kesinse-defin-islemi-ceset-torbasiyla-yapilacak-469004.html>).

- TRT. ‘Uzaktan Eğitim Yarın Başlıyor’, erişim: 22/03/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/egitim/uzaktan-egitim-yarin-basliyor-469064.html>).
- TRT. ‘Koronavirüsün Ruh Sağlığını Olumsuz Etkilememesi İçin Neler Yapılmalı?’, erişim: 04/07/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/koronavirusun-ruh-sagligini-olumsuz-etkilememesi-icin-neler-yapilmali-469723.html>).
- TRT. ‘Koronavirüs Online Toplantı Sistemlerine İlgiyi Artırdı’, erişim: 17/07/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/koronavirus-online-toplanti-sistemlerine-ilgiyi-artirdi-470030.html>).
- TRT. ‘Türkiye’nin Salgınlarla Mücadelesi Diplomatik Arşivde’, erişim: 28/06/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-salginlarla-mucadelesi-diplomatik-arsivde-470217.html>).
- TRT. ‘Maske ve Eldivende ‘Yalancı Güven’ Tehlikesi’, erişim: 04/04/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/maske-ve-eldivende-yalanci-guven-tehlikesi-470330.html>).
- TRT. ‘Online Kütüphaneler ve Arşivler Erişime Açıldı’, erişim: 06/06/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/online-kutuphaneler-ve-arsivler-erisime-acildi-470754.html>).
- TRT. ‘Koronavirüs Online TV, Oyun ve Sosyal Medyadan Yükseliş Dönemi Başlattı’, erişim: 06/06/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/koronavirus-online-tv-oyun-ve-sosyal-medyada-yukselis-donemi-baslatti-471976.html>).
- TRT. ‘Birden Fazla Hastaya Yetebilecek Solunum Cihazı Aparatı Geliştirildi’, erişim: 20/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/birden-fazla-hastaya-yetebilecek-solunum-cihazi-aparati-gelistirildi-472896.html>).
- TRT. ‘IMF: Koronavirüs Benzeri Görülmemiş Bir Ekonomik Krize Neden Oldu’, erişim: 07/09/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/imf-koronavirus-benzeri-gorulmemis-bir-ekonomik-krize-neden-oldu-472905.html>).
- TRT. ‘İstanbul’da Polis Evlerinin Kapıları Sağlık Çalışanlarına Açıldı’, erişim: 07/09/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/istanbulda-polis-evlerinin-kapilari-saglik-calisanlarina-acildi-473551.html>).
- TRT. ‘Maskelere El Koymanın Sonu Mahkemede Biter’, erişim: 07/09/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/maskelere-el-koymanin-sonu-mahkemede-biter-473496.html>).

Şekil 6: COVID-19'un dünyaya etkisi (Uğur ve Özsoy,2020,783)

2.2.6. COVID-19'un Almanya'da Genel Boyutu

2.2.6.1. Almanya'nın Genel Bilgileri

Resmiyette "Federal Almanya Cumhuriyeti" olarak bilinen Almanya AB'nin kurucu üyelerindendir. Avrupa'nın ortasında yer alan ve Avrupa'daki ülkelere nazaran, en çok ülkeyle sınırları olan Almanya, dokuz ülke ile sınırlarını paylaşmaktadır. Bu ülkeler; Danimarka, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, İsviçre, Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda'dır. Kuzey Kutup Dairesine ekvator'dan daha yakın olmasına rağmen ılıman iklime sahiptir. Ormanlar, ülkenin üçte birini oluşturmaktadır. Başkenti Berlin'dir ve 16 eyaletten oluşmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü 'nün OECD) 2018 nüfus verilerine göre; 42 milyon kadın, 40,8 milyonu erkek oluşturmak üzere toplam nüfus 82,8 milyondur. Alman vatandaşı olmayan 7,2 milyon kişi bulunmaktadır. Bu kişiler, toplam nüfusun 8,8'lik kısmı oluşturmaktadır. (%25'i Türk'tür) Ülkenin en kalabalık şehri başkent Berlin'dir. (Teleş,Mesut,Almanya Sağlık Turizmi ve Sağlık Sistemi:Sağlık Turizminde Öne Çıkan Ülkeler Sağlık Sistemleri ve Dünya Sağlık Turizmindeki Yerleri,Yıldız,Ahmet,2020,Nobel Bilimsel Eserler,Ankara,329-376)

Çalışmanın yapıldığı yıl itibariyle nüfus sayımı yapan Almanya'nın, ayrıntılı net nüfus bilgileri henüz yer almasa da Almanya Federal İstatik Ofisi (Destatis) verilerine göre nüfus 83,2 milyon olarak belirtilmiştir

(https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html). Erişim: 18/06/2022. Konuyla alakalı TRT'nin "Almanya'da nüfus, yeni tip koronavirüsün de etkisiyle ölümlerin doğumları geçmesiyle değişmedi. Ülke, nüfusun 50 yıldır gerilememesini göçe borçlu" başlıklı haberinin içeriğine göre; COVID-19 salgınıyla doğum oranlarının, ölüm oranlarının gerisinde kalmasıyla ülke nüfusunda artış yaşanmadı. 2019 ve 2020 yılının sonlarını ele alan veride nüfus 83,2 olarak kaydedildi. Destatis'ten aktarılanlara göre; ülke nüfusu 1990'dan günümüze kadar ağırlıklı olarak göç etkisiyle artış göstermektedir. Göçün nüfusa etkisi olmasaydı, Almanya 1972 yılından itibaren geriliyor olacağı aktarılmıştır. (<https://www.trthaber.com/haber/guncel/almanyanin-nufusu-2021de-degismeyerek-832-milyonda-kaldi-647060.html>) Erişim: 18/06/2022

Federal yapıya sahip olan Almanya'da parlamenter rejim uygulanmaktadır. Hükümette yürütme kuvveti sembolik olarak yetkili olan Cumhurbaşkanı ve oldukça söz sahibi olan Başbakan (Şansölye) liderliğinde yapılmaktadır. Almanya bünyesinde 16 eyalet bulunmaktadır. Her eyalet federe devlet statüsündedir ve yasama, yürütme, yargı organlarına sahiptirler. Alman federal sisteminde iki meclis bulunmaktadır; eyalet hükümetlerinden oluşan Eyaletler Meclisi ve tüm halkın temsilcilerinden oluşturulmuş Federal Meclis'tir. Federal meclisi ülke yönetiminde sınırlı yetkilere sahiptir. Fakat, 16 eyaletin her birinin Anayasa etrafında yetkin olması, ülke genelinde 16 farklı kararın alınabilme ihtimalinde zemin oluşturmaktadır. Federalizmin getirisi olarak yetkinlerin/yönetimsel farklılığın bulunması, ulusun tamamında yaşanan bir krizde koordineli hareket edilmesinde aksaklıkları oluşturabilmektedir. Nitekim, Dünya'da yaşanan kriz olan COVID-19 salgınında, ülkenin başarılı sayılabilmesi için federal hükümet ve eyalet hükümetlerinin iş birliğinde koordinasyon olması şarttır. (Zavalsız&Kırışık,2022)

2.2.6.2. Almanya'nın Sağlık Sistemi

Genel Sağlık Sistemleri ve Almanya'nın Sistemdeki Yeri

Yaşanan zamanın getirileri olarak ilgili alanlarda değişim ve dönüşüm gerçekleşmektedir. Sağlık hizmeti alanında da giderek yaygınlaşan hibrit modeli yaklaşımlar yaşanmaktadır. Temelde üçe ayırabileceğimiz bu yaklaşımlar; özellikle ABD'de kullanılan, sağlık hizmetlerinde pazar algısıyla oluşturulmuş liberal hizmet politikasıdır. Bu modelde, özel sektör söz sahibidir. İkinci model olarak ele alınan

Bevieridge sistemi; Birleşik Krallık, Danimarka, İsveç, İtalya, Yunanistan ve İspanya’da görülebilmektedir. Bu modelde sağlık hizmeti vergilerle finanse edilerek, ücretsiz olarak tahsis edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ülkenin sağlık sigortası tek çatı altında toplanarak ulusal sağlık hizmeti sunmaktadır. Hastaların, maliyet açısından dezavantajının bulunmadığı fakat, hizmete erişimde bürokrasinin görülmesi üzerine; hizmette bekletilme yaşanmaktadır. Bu dezavantajın önüne geçilebilmesi adına, ek özel sağlık sigortası ya da başka ülkelerde tedavi görebilmek için tıbbi sistemler geliştirilmiştir. Üçüncü olarak Bismarck modeli ele alınmıştır. Almanya ve Fransa gibi ülkelerde görülebilmektedir. Almanya Bismarck sisteminde; zorunlu olarak sağlık hizmeti sağlayıcılarına ödenen sağlık sigorta fonları ile finanse edilmektedir. Buna ek olarak daha kaliteli hizmet adına oluşturulabilecek özel sağlık sigortası da sistemde mevcuttur. Sosyal/eşit hizmeti amaçlayan modelde; hizmetlerin niteliği ve niceliği ekonomik faktörlerden ziyade, kaliteli uygulamalar ve hastaların ihtiyaçları çerçevesinde oluştuğu düşünülmektedir. Almanya’da özellikle sağlık sisteminde karar merciler; eyaletler, federal hükümetler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. İşsizlik, emeklilik, kaza sigortaları ve sağlıkta hizmet sisteminin temelinde önemli yer tutmaktadır. Bu temelin oluşumunda; Alman İmparatorlunun ilk Alman Şan sölyesi olan Otto van Bismarck’ın çalışmalarıyla tarafından oluşturulmuştur. (Teleş,Mesut,Almanya Sağlık Turizmi ve Sağlık Sistemi:Sağlık Turizminde Öne Çıkan Ülkeler Sağlık Sistemleri ve Dünya Sağlık Turizmindeki Yerleri,Yıldız,Ahmet,2020,Nobel Bilimsel Eserler,Ankara,329-376)

Almanya’da Sağlık Sistemi

Almanya’nın sağlık sigortaları sistemi 1883 tarihinde Bismarck tarafından ulusal çapta kurulmuştur. Kolektif dayanışma, karar ve denetleme sistemin ana özelliklerini oluşturmaktadır. Finansman olarak zorunlu sağlık sigortası kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre yasal/zorunlu sigortalı olanlar nüfusun %85’ini kapsamaktadır. Bu oranın ayrıntılarına göre; %35’i zorunlu üyeler, %21’i emekli kişilerden, %2’si emeklilerin bakmakla yükümlü oldukları kişilerden, %5’i gönüllülerden ve %4’ü gönüllü üyelerin bakmakla sorumlu oldukları kişilerden oluşmaktadır. Özel sağlık sigorta sistemlerinin yanı sıra yasal sağlık sistemine sahip olan Almanya; bu konuda kendine mahsus bir özellik, sanayileşmiş kapital dünyanın diğer birçok ülkelerinden ayrılmaktadır. Yasal sağlık sigortası, Almanya’nın sağlık sisteminde temel taşı oluşturmaktadır. Fakat bazı şartlara tabii tutulmuş olarak tamamen özel sağlık

sigortasına sahip olmak da mümkündür. Bu şartlar şu şekilde açıklanmıştır; kamu görevinde bulunanlar, serbest meslek ile uğraşan kişiler ve bazı yüksek gelirli kişilere sunulmaktadır. Özel sağlık sigortasına sahip kişiler, nüfusun %11’lik kısmında yer almaktadırlar. Ayrıca %4’ü özel-sektör hizmet sigortacısı (ör: orduda görevli kişilere) kısmındadır. Almanya’ya ziyaret amacıyla gidip, kısa süre içinde ülkede bulunacak kişilere de sigorta yaptırılması zorunludur. Aksi takdirde ülkeye girişlerde şart olan vize işlemleri, iptal edilmektedir. Özel sağlık sigortası ve zorunlu sağlık sigortası sistemlerinin primlerinin çalışan ve işveren tarafından eşit miktarlarda ödeme sistemine bağlıdır. Primler gelirin belirli bir kısmına göre belirlenmektedir. Sosyal refah sistemi amacıyla yapılan bu işlem, gelir dengesizliklerinde oluşabilecek sosyal ortaklığa zarar vermemesi amacı gütmektedir. Alman sağlık sisteminde dikkat çeken bir diğer nokta; hastane sektörü ve ayakta sağlık hizmeti sektörü ayrımıdır. Yatan hastanın bakımına daha çok özen gösterilmektedir. Üçüncü sektör olarak halk sağlığı sektörü vardır ve sağlık sisteminin temelinde bir diğer masa ayağı olarak görülmektedir. Bulaşıcı hastalıkların sürveyansını, sağlığın geliştirilmesi, sağlık eğitimleri gibi konularla ilgilenen sektör eyaletlerin sorumluluğundadır. Alman sağlık sisteminde hastaların tedavisi ve hasta takibi, aile hekimleri tarafından yürütülmektedir. Kişi istediği zaman, istediği yerde tedavi alamaz. Doktorunun sevk kağıdı ile gerekli görülen birimlere yönlendirilir. Ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren ve etkileyen sağlık sisteminin niteliği ve niceliğidir. Nitekim Almanya; ABD ve Japonya’dan sonra dünyanın en büyük ilaç üreticisidir. Dünyada sağlık sistemlerinde kendine has yapıya ve güce sahip Almanya’nın, rekabetçi dünya sisteminde öne çıkabilmesini ya da varlığını korumasını engelleyebilecek sosyoekonomik sebepleri vardır; giderek yaşlanan nüfusun demografik örgüsü, bu demografik yapının getirisi olarak iş gücü maliyetinin artması olarak nitelendirilebilmektedir. Uluslararası rekabet sistemlerinde yenilikleri/gelişmeleri bünyesinde barındırmakla yükümlü sistemlerin zaman içinde gerçekleştirdiği reformlar vardır ve olmak zorundadır. 1980 yılından itibaren Almanya’da sağlık sistemlerinde yapılmış olan reformlar mevcuttur. Günümüz sisteminin oluşturulmasında geçmiş reformların oluşturduğu miraslar sektörün gelişmesine katkı sağlamıştır. (Teleş,Mesut,Almanya Sağlık Turizmi ve Sağlık Sistemi:Sağlık Turizminde Öne Çıkan Ülkeler Sağlık Sistemleri ve Dünya Sağlık Turizmindeki Yerleri,Yıldız,Ahmet,2020,Nobel Bilimsel Eserler,Ankara,329-376)

16 eyaletten oluşan Almanya’da sağlık hizmetleri de özerk yönetim anlayışından yola çıkarak, merkezi bir sistemle yönetilmemektedir. Hizmet yapısında yine de Sağlık Bakanlığı bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı 1962 yılında kurulmuştur. 1969 yılında "Sağlık Bakanlığı ile Aile ve Gençlik Bakanlığı" tek çatı altında toplanmıştır. 1989 yılında ismi tekrar değiştirilerek, "Gençlik, Kadın, Aile ve Sağlık Bakanlığı" olarak tanımlanmıştır. Fakat tarihler 1991 yılını gösterdiğinde, "Sağlık Bakanlığı" adı altında örgütlenilmiştir. Almanya’nın Sağlık Bakanlığı’na bağlı birimler ve görevleri şu şekildedir:

- "Robert Koch Institut (RKI); Hastalıklarla mücadele ve önlenmesi sorumlu hak sağlığı alanında federal hükümetin merkezi kurumudur."
- "Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung (BZgA) (Federal Sağlık Eğitimi Merkezi); Halkın sağlık eğitimi konusunda çalışmalar yürüten ve federal hükümete bağlı olan bir kurumdur."
- "Deutsches Institut für Medizinische Dokumentation und Information (DIMDI) (Alman Tıbbi Dokümantasyonu ve Enstitüsü); Tıp ve biyolojik bilimler literatürünü izleme, değerlendirme ve yaygınlaştırılması faaliyetlerinden sorumludur."
- "Paul- Ehrlich-Institut (PEI) (Paul Ehrlich Serum ve Aşı Enstitüsü); Bağışıklama ve serum ürünlerinin denetim, ruhsatlandırma ve korunması faaliyetlerinden sorumludur."
- "Bundesinstitut für Arzneimittel und Medizinprodukte (BfArM) (İlaç ve Tıbbi İlaçlar Federal Enstitüsü); İlaç ve tıbbi cihazların ruhsatlandırılması faaliyetlerinden sorumludur.)" (Kırcı Çevik ve Yüksel,2019,215)

2.2.6.3. Almanya’da COVID-19

COVID-19, sağlık sistemlerinde ön plana çıkan ülke olan Almanya’da ilk vaka olarak, 27 Ocak 2020 tarihinde görülmüştür. Tespit edilen pozitif kişiler ve temaslıları yakın takibe alınarak sürecin kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat bu fiyasyon çalışmalarının yanında herhangi bir kısıtlama ve önlem çalışmaları görülmemiştir. Hayatın normal seyri devam etmiştir. Kalabalık organizasyonlar ve sosyal hayatın kontrole alınmaması vakaların artışında etkili olmuştur. (Akar,2021,252)

15 Şubat 2020 tarihinde, Kuzey Ren Vestfalya (Nordhein-Westfallen) eyaletinin, Gangelt kasabasında gerçekleşen karnavalda vaka artışı yaşanmıştır. Önlem alınmaksızın gerçekleşen karnaval aktivitesi ile hızlı artışa geçen COVID-19 vakaları, genç-yaşlı gözetmeksizin ciddi sayıda bulaş sağlamıştır. Bu bağlamda; Almanya'nın pandemide sıfır noktası olarak kabul edilen karnaval, salgında başlangıç olarak ele alınmaktadır. (Hüsmenoğlu&Yılmaz Kuşaklı,2021,158)

Özellikle karnavalda yaşanan bulaş, salgın oluşmasında bir çığ başlangıcı etkisi oluşturmuştur. Giderek büyüyen kartopu, yaklaşık bir ay gibi bir sürede ülkenin tamamına yayılan salgını oluşturmuştur. Almanya'da COVID-19 vakası ile gerçekleşen ilk ölüm Kuzey Ren-Vestfalya'da, 9 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Tarihler 11 Mart 2020'yi gösterdiğinde, Almanya'da bütün eyaletlerde vakalar tespit edilmiştir. Ülkenin tamamına yayılan virüs ile 17 Mart 2020'de Robert Koch Enstitüsü, risk değerlendirmesi yayınlamıştır. Bu değerlendirmeye göre "yüksek" olarak nitelendirilen risk düzeyi, 26 Mart'ta yayınlanan değerlendirme ile "çok yüksek" olarak belirtilmiştir. Varlığını sert bir şekilde kabul ettiren COVID-19'un önüne geçilmesi amacıyla, tüm ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da bazı uygulamalara geçilmiştir; 20 Mart 2020 tarihinde bütün eyaletlerde okullar kapatıldı, 21 Mart'ta Bavyera ve Saarland'da sokağa çıkışlara kısıtlama getirildi, 23 Mart'ta en az iki kişinin toplantı yapabileceği kararı alındı, restoranlar gibi işletmeler kapatıldı. Dünyada görülen önlem uygulama benzerlikleri farklı tarihlerde neredeyse her ülkede yaşanmıştır. Fakat ülkelerin salgınla mücadelesinde geliştirdikleri ve uyguladıkları uygulamaların zamanlaması ve niteliği, belirleyici etkeni oluşturmaktadır. Almanya, sağlık sistemiyle öne çıkan ülkelere olmasının yanında, salgınla birlikte sağlıkta ek yasaları oluşturmuştur. Ekonomiğe dayanan bu yasalar genel çerçevede, hastanelere ayrılan bütçelerin artırılması, ekipmanlar ve yoğun bakım yatak sayılarının artırılması gibi çalışmaları içermektedir. Bu çalışmalar yanında alınan önlemler genel olarak; şüpheli vakalar için test merkezleri kuruldu, hastanelerde acil olmayan cerrahi işlemler ertelendi, hafif semptom gösteren kişilere telefon görüşmeleriyle 14 günlük rapor alma erişimi sağlandı, özel nedenler haricinde sokağa çıkma kısıtlamaları getirildi, işletmelere yardımlar yapıldı, süreç içinde yurt dışındaki vatandaşların ülkeye dönüşünde yardımlar yapıldı, ülkeye giriş-çıkışlar kontroller ve kısıtlamalar dahilinde gerçekleşti, mültecilerin ülkeye girişleri süresiz bir şekilde durduruldu, Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın ortak oluşturduğu kriz ekibi kuruldu, dezenfektan ve solunum cihazı gibi ihtiyaçların karşılanması amacıyla

üretimi artırıldı. Sürecin getirileri ile COVID-19 ve etkilerine karşı önlemler, uygulamalar ve yaptırımlar zaman içerisinde çeşitlilik ve değişiklik göstermiştir. İlerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan başlıklarda detaylar verilecektir. (Çakmak&Çöl,2020,251-258)

Almanya COVID-19 sürecinde, İçişleri Bakanlığı ve Federal Sağlık Bakanlığı'nın oluşturduğu Kriz Komitesini kurmuştur. Bu komite, Türkiye'de kurulan 'Bilim Kurulu' benzerliğindedir. Fakat, hükümete bilimsel danışmanlık yapan ve COVID-19 sürecinde etkili stratejileri belirlemede ve yönetmede etken olan kurum Robert Koch Enstitüsü'dür. Bu kurum Almanya'nın sağlık temel kuruluşlarından en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuruluşundan itibaren büyük projelere ve başarılarla imza atan Robert Koch Enstitüsü, Almanya'nın COVID-19'daki aktörlerinden en etkili olanıdır. 2012 yılında Enstitü başkanlığında birçok etkili kurum ve kuruluşlarla gerçekleştirilen, olası afet durumlarında gerçekleştirilecek olan eylem planı hazırlanmıştır. Bu planlama doğrultusunda; "Afet Durumundaki Acil Eylem Planı ve Risk Analizi'nde oluşturulan önlemler, COVID-19 sürecinde uygulandığı görülmüştür. Almanya, salgın sürecinde temel olarak üç ana strateji altında uygulama yolunu belirlemiştir; 'salgının yayılım hızı ve kontrol altına alınması', "risk grubunda bulunan insanların korunması", "sağlık sistemi kapasitesinin artırılması". Bir insanın bulaş sağladığı kişi sayısı, salgının yayılım hızını belirlemektedir. Bu bağlamda hükümet ilk olarak, salgının bulaş sağlamasının önüne geçebilmek amacıyla halkı bilinçlendirme adına öneriler yayınlamıştır. Bir başka temel unsur olarak karşımıza çıkan faktör; hastalığın doğru zamanda ve şekilde tanımlanması için yapılan testin gerekliliği ve hastanın takibidir. Hızlı ve güvenli bir şekilde hastalığın tanımlanması, salgınla mücadelede önemli adımı oluşturmaktadır. Bu bağlamda Almanya, ulusal test kiti üretimi için çalışmalarına ağırlık vermiştir. Nitekim başarılı olan test kitleriyle, sağlık merkezleri haricinde test uygulanabilen istasyonlar kurulmuştur. Kolay ve hızlı test kitlerinin yanında hastaların takibi, salgının düzeyinin kontrolü için "Corona-Warn-App" uygulaması kullanılmıştır. Türkiye'de uygulanan "Hayat Eve Sığar" uygulaması ile benzerlik gösteren bu uygulama sayesinde vakaların tespit süreci, takibi kolaylaşmıştır. Bu doğrultuda virüs ile mücadelede Almanya, erken teşhis ve tedavi imkanları avantajlarına sahip olmuştur. (Hüsmenoğlu&Yılmaz Kuşaklı,2021)

Almanya yönetsel sisteminde; federal yapıda olması, 16 eyaletin kendi içinde ve eyaletlerin hükümetleri ile koordine olması gerekliliği, bu salgında mücadelede

dünyanın bir arada hareket etmesi gerekliliği kadar önemlilik arz etmektedir. Dünyanın iş birliği çerçevesinde "başarı" sağlanacağı tartışılmasız bir konu iken, Almanya kendi içinde karmaşık yapısıyla, aktörlerin koordine olamama sorunu yaşandığı görülmüştür. Konuyla alakalı birçok araştırmanın yanında haberlerde yer alan, yetkin aktörlerin söylemleri bu uyumsuzluğa delil niteliğinde teşkil etmektedir.

Zavalsız ve Kırışık'ın (2022), "Ulusal Krizle Mücadelede Federalizm: Kovid-19 Krizi Örneğinde Almanya'da Yönetim Yapısı ve Sorunlar" çalışmasında; Almanya'da federalizmin tarihi, siyasi ve hukuki incelemesini yaparak, COVID-19 sürecinde alınan kararların ve yetkililerin söylemleri ve analizleriyle ulusal başarı durumunu incelemiştir. Ülkenin eyaletleri kadar uygulanan politikalar da farklılık göstermiştir. Temel kamu hizmetlerinde olan bu farklılık ortak bir iş birliği olmaksızın yaşanan bir krizde, olası başarısızlık ihtimaline yol açmaktadır. Başarısızlık olarak tabir edeceğimiz bu kriz ortamında merkezi hükümet, çok sesli olan yapısını iş birliği çerçevesinde bir arada tutmak amacıyla, yönetsel şekli itibariyle daha fazla politika oluşturmak durumunda kalmaktadır. Bölünmüş otorite karşısında yaşanan kriz, federal yönetim şeklinin eksikliğini veya dezavantajını ortaya çıkarmıştır. Almanya'nın salgın kontrolünde olan bu başarısızlık, siyasi başarısızlık olarak tanımlanmıştır. Federal sisteminin, günümüz dünyasında yaşanan gelişmeleri karşılayamadığı ve yetersiz kaldığı, sistemin parçalanmışlığını göstermektedir. Konuya dair delil niteliğinde, Federal Cumhurbaşkanı Frank- Walter Steinmeier; COVID-19 salgınında uygulanan politikaların vatandaşları memnun etmediği bunun için, federal ve eyalet hükümetlerinin birlikte hareket ederek eşgüdümün gerekliliğini belirtmiştir. Vatandaşlarının memnuniyetsizliğinin vurgusu ile de başarısızlık durumu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu durumun çözümü olarak; 22 Nisan 2021 tarihinde 'Enfeksiyondan Korunma Yasası' kabul edilerek, federal hükümete ulusal kararlar alma yetkisi tanımlanmıştır. Bu bağlamda COVID-19 salgınında, ülke genelinde eşgüdümlü kararlar alınma yolu açılmıştır. COVID-19 salgınıyla mücadelede Almanya, merkezi yönetimini kriz zamanlarında güçlendirdiği, eyalet yönetimlerinin gücünün yanında eşgüdümlü hareket edilebilme ve merkezi yönetimin çizdiği sınırları belirlemede güç oluşturduğu görülmektedir. Zaman içerisinde çeşitli düzenlemelerin yapıldığı yasanın içerisinde değiştirilen konular; genel kapanma kararının alınabilmesi, sokağa çıkma kısıtlamaları, maske zorunluluğu veya sosyal mesafe kısıtlamaları, mağazalar/dükkanlar/okullar gibi yerlerin kapatılması kararlarına kapsamamaktadır. Yeni düzenlemenin getirisi olarak; toplu taşıma araçlarında, iş

yerlerinde, mağazalarda vb. yerlerde aşı olma, COVID-19 geçirmiş olma veya negatif test sonucu seçeneklerini dahil eden 3G kuralları getirilmiştir. 25 Kasım 2021 tarihi itibarıyla yeni düzenleme olarak 2G uygulandı. Bu uygulamaya göre; sosyal mekanlara girişte COVID-19 aşısına sahip olduğunu veya negatif olunduğunun ibrası olarak uygulanmıştır. (Zavalsız&Kırıık,2022)

Ayvaz ve Alboğa'nın (2020), "Almanya'nın Koronavirüs Salgınına Karşı Mücadelesi" çalışmasında; COVID-19 salgının Almanya üzerinde sağlık sisteminin ve yapısal sorunlarının ortaya çıkarttığına, hazırlıksız yakalanan ülkenin olağanüstü durumlarda yetersiz geldiğine dikkat çekmiştir. Bu durumlarda Almanya'nın, en sağlıklı şekilde mücadelesi için atılan adımlar incelenmiştir. Özellikle federal hükümet ve eyaletlerinin siyasal açıdan incelendiği makalede; Alman siyasetinin pek de alışkın olunmayan tutumu, ülke vatandaşlarının eleştirileri açıklanmıştır. COVID-19 karşısında İtalya ve İspanya ülkelerinden sonra en çok etkilenen ülke olduğunu düşünen Alman vatandaşlarının, salgın karşısında hazırlıksız ve uygulamalarda geç kalındığı düşündüğü aktarılmıştır. Eleştirilerin odağında bir diğer konu ise; sokağa çıkma yasaklarının eyaletler, federal bazda sosyal demokratlar ve özellikle 'Yeşiller Partisi' üyeleri tarafından özgürlüğün kısıtlanması olarak baz alınarak değerlendirilmiştir. Sınır kapılarının kapatılması konusunda, AB üyeleri arasında imzalanmış olan Schengen Anlaşmasına aykırı olduğu yorumları da yapılmıştır. Bu eleştirilere karşı Şansölye Merkel, bir ilke imza atarak halkı bilinçlendirme ve bir aradalığın gerekliliğini bir nevi duygusal bir konuşma yaparak ulusa seslenmiştir. Federal hükümet liderinin televizyon aracılığı ile ulusa seslenmesi alışlagelmiş bir durum olmaması dikkat çeken konulardandır. Merkel konuşmasında; "İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük imtihan" söylemiyle, COVID-19'un niteliğini ve niceliğini belirtmiştir. Halkın evde kalması önemini vurgulayarak, bu mücadelede gerekli adımlar için halkın destek olmasının gerekliliğinin altını çizmiştir. Genel manada olumlu karşılanan bu ulusa seslenişin Merkel'in toplum ile yakınlığını perçinlemiştir. Fakat, okulların kapatılmasının ardından yapılan 'korona partileri', gençlerin kafelerde sosyal mesafeden uzak tutumları, yeni normal hayata olan uyumsuzluk karşısında yeni önlem, uygulama ve yaptırımların oluşturulmasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda; 22 Mart'ta Almanya genelinde sokağa çıkma uygulaması iki hafta süreyle uygulanmıştır. Merkel'in ulusa sesleniş konuşmasından sadece üç gün geçmesine rağmen bu uygulamanın

duyurulmasında daha sert bir tutum sergilediği ve kurallar karşısında uyumsuzlukta cezai işlemlerin olacağı açıklanmıştır. (Ayvaz&Alboğa,2020)

Geçgüç ve Duman'ın 'Pandemiyle Mücadele ve Siyasi Liderlerin Tutumları: ABD, Almanya, Brezilya ve Yeni Zelanda Karşılaştırması' adlı çalışmada; bahse geçen ülkelerin COVID-19 süreçleri, liderlerinin tutumu, kriz dönemlerinde liderlerin önemi, halkın güven ve memnuniyeti gibi konular ele alınmıştır. Konumuz itibarıyla Almanya özelindeki kısım incelendiğinde; COVID-19 pandemisinde batı medyasına göre mücadelesinde övgü gördüğü aktarılmıştır. Bu övgünün temel sebeplerinin üç ana başlık altında toplandığı görülmektedir; ölüm istatistiklerinin diğer ülkelere nazaran daha az olması, ekonomik açıdan vatandaşlarını daha etkili koruyabildiği ve demokratik kurumlarının zarar görmemesi olarak belirtilmiştir. Almanya'nın bu başarısının arkasında sağlık teçhizatının hazırlıklı ve etkili olmasına dayandığı çıkartılmıştır. Tıbbi yeterliliğin ve hazırlıklı olmanın yanında, ekonomik önlemlerinde de erken ve refahın korunması adına çalışmaları da kapsamı bu alanda da başarılı olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Almanya'nın siyasi ilişkileri ve başarısı incelendiğinde; federal yapısının başarılı bir düzeyde yürütüldüğü, muhalefet ile iş birliği içerisinde uyumlu hareket edildiği aktarılmıştır. Konuyla alakalı önlemlerden biri olan alışveriş merkezlerinin erişimi ve sınırlı alımların uygulanması için muhalefet ile ortak çalışma yürütülmüştür. Almanya'nın İtalya, İspanya, Fransa gibi ülkelere yapmış olduğu tıbbi yardımlar muhalefet tarafından eleştirilere tabi tutulmamıştır. Uluslararası tabanda Almanya'nın daha fazla saygı duyulan ülke olmasında etken olan bu yardımlar, diğer ülkelerin üzerinde yumuşak güç oluşmasında etken olmuştur. Euronews'ın Almanya, İtalya ve Fransa ülkeleri bazında, 'hükümetinizin koronavirüs kriziyle nasıl başa çıktığı hakkında ne düşünüyorsunuz, iyi mi yoksa zayıf mı, ne dersiniz?' sorusuyla oluşturulmuş anketinde istatistiklere göre katılımcılar; Fransızlar: %63, İtalyanlar: %56 ve Almanlar: %78 oranında hükümetlerini 'iyi' olarak tanımlamışlardır. Sonuçlara göre; diğer ülkelere nazaran en güçlü lider Merkel olmuştur. Ayrıca diğer ülkelerin vatandaşlarına göre de Merkel başarılı bir hükümet lideri olarak görüldüğü sonucu ortaya çıkmıştır. Halkın güvenini sağlamış olan Robert Koch Enstitüsü, pandemide kamuoyunu bilgilendirmede etkili olan bir kurum olmuştur. Merkel'in bir lider olarak bu kurumla yakın ilişkiler içerisinde olduğu görülmüştür. Ayrıca Merkel'in, pandemide tutum ve yaptırımlarındaki başarısı halkın desteğinin artmasını sağlamıştır. Yapılan anket araştırmasına göre; partisinin oy oranlarının %7 oranında arttığı görülmüştür ve

katılımcıların %72'sine göre, hükümetin pandemi krizinde yönetsel başarısında 'son derece memnun' sonucu çıkarılmıştır. (Gezgüç&Duman,2020,262-263)

COVID-19 süreci henüz bitmemişken, yaşanan etkilerin görünürlüğünün yanında, yaşanan/yaşanılacak olan şimdilik görünmeyen etkilerinin varlığı tartışılmazdır. Ülkelerin uyguladıkları tutum ve yaptırımların yerinde ve kararlılığı günümüz etkilerine nazaran değerlendirilebilir. COVID-19'un her konuda günümüzde görünen negatif etkilerine, aslında bir düzenleme ve düzeltme için avantaj sınavı oluşturmaktadır. Nitekim ülke bazlı ele alınan bu konular, insanlığın şimdi ve geleceği konusunda bir yerde yatırımdır. Çok geniş yelpazede ya da her konuda insanlığı etkileyen bu pandemi, hükümetlerin yönetsel görevlerinde zorlayıcı etkeni de oluşturmuştur. Yaşanan pandeminin değerlendirmesi konusunda yeterli bilgi birikimi ve bilimsel sonuçların çıkarımı zaman skalasında kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca güncel bir konu olması itibariyle de literatür yetersizliği yaşanmaktadır.

Almanya İle İlgili Dikkat Çeken Bazı Haber Başlıkları

- BBC. 'Covid: Almanya'da vakalar rekor kırdı, WHO Avrupa İçin Uyarıda Bulundu', erişim: 13/04/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59171521>).
- BBC. 'Covid-1: Almanya Aşısızlara Karşı Önlemleri Artırmaya Hazırlanıyor', erişim: 16/04/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59342017>).
- TRT. 'Almanya Koronavirüs Kriziden Sonra Kemer Sıkmaya Dönecek', erişim: 15/03/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/almanya-koronavirus-krizinden-sonra-kemer-sikmaya-donecek-469799.html>).
- TRT. 'Almanya'dan COVID-19 İle Mücadele İçin 50 Milyon Euro Katkı', erişim: 14/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyadan-COVID-19-ile-mucadele-icin-50-milyon-euro-katki-679789.html>).
- TRT. 'Almanya'da İkiden Fazla Kişinin Bir Araya Gelmesi Yasaklandı', erişim:20/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-ikiden-fazla-kisinin-bir-araya-gelmesi-yasaklandi-469262.html>).
- TRT. 'Almanya'nın Sipariş Ettiği 6 Milyon Maske Kenya'da Kayboldu', erişim: 20/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyandin-siparis-ettigi-6-milyon-maske-kenyada-kayboldu-469808.html>).
- TRT. 'Almanya'dan İtalya ve Fransa'ya Yardım', erişim: 22/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyadan-italya-ve-fransaya-yardim-469853.html>).

- TRT. ‘Almanya’nın Ölü Sayısı 149’a Yükseldi’, erişim: 26/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-olu-sayisi-149a-yukseldi-469975.html>).
- TRT. ‘Almanya Henüz Koronavirüs Salgının Başında’, erişim: 15/05/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-henuz-koronavirus-salgininin-basinda-470067.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Bazı Mahkumlar Geçici Olarak Serbest Bırakılıyor’, erişim: 13/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-bazi-mahkumlar-gecici-olarak-serbest-birakiliyor-470398.html>).
- TRT. ‘Almanya Sağlık Bakanı: Fırtına Öncesi Sessizlik Dönemindeyiz’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-saglik-bakani-firtina-oncesi-sessizlik-donemindeyiz-470497.html>).
- TRT. ‘Almanya’da 2 Şehir Karantinaya Alındı’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-2-sehir-karantinaya-alindi-470542.html>).
- TRT. ‘Merkel: COVID-19, 2008 Banka ve Finans Krizinden Daha Kötü’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/merkel-COVID-19-2008-banka-ve-finans-krizinden-daha-kotu-470576.html>).
- TRT. ‘Alman Siyasetçi Söder: Avrupa’da Dayanışma Yok’, erişim: 16/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/alman-siyasetci-soder-avrupada-dayanisma-yok-470807.html>).
- TRT. ‘Merkel ile Trump Koronavirüs Salgını Görüştü’, erişim: 16/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/merkel-ile-trump-koronavirus-salginini-gorustu-470836.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Koronavirüsten Ölenlerin Sayısı 325’e yükseldi’, erişim: 20/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-koronavirusten-olenlerin-sayisi-325e-yukseldi-470913.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Taksiciler İsyanda: Müşteriler Para Yerine Tuvalet Kağıdı Veriyor’, erişim: 20/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-taksiciler-isyanda-musteriler-para-yerine-tuvalet-kagidi-veriyor-470971.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Yoğun Bakım Yatak Kapasitesi İki Katına Çıkarılmalı’, erişim: 22/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-yogun-bakim-yatak-kapasitesi-iki-katina-cikarilmali-471306.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Koronavirüs Tedbirleri Uzatıldı’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-koronavirus-tedbirleri-uzatildi-472121.html>).

- TRT. ‘Almanya’da 2 bin 300 Sağlık Personeline Koronavirüs Bulaştı’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-2-bin-300-saglik-personeline-koronavirus-bulasti-472516.html>).
- TRT. ‘ABD, Almanya’nın Maskelerine El Koydu İddiası’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-almanyadin-maskelerine-el-koydu-iddiasi-472992.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Ezan Sesi Duygusal Anlar Yaşattı’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-ezan-sesi-duygusal-anlar-yasatti-473721.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Türk Terziler Kumaş Maske Üretiyor’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-turk-terziler-kumas-maske-uretiyor-473871.html>).
- TRT. ‘Almanya’nın Nüfusu 2021’de Değişmeyerek 83,2 Milyonda Kaldı’, erişim: 26/07/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/guncel/almanyadin-nufusu-2021de-degismeyerek-832-milyonda-kaldi-647060.html>).
- NTV. ‘Almanya’da Bir Kişi Sahte Aşı Kartı Satmak İçin 90 Kez COVID-19 Aşısı Oldu’, erişim: 26/07/2022 (<https://www.ntv.com.tr/dunya/almanyada-bir-kisi-sahte-asi-karti-satmak-icin-90-kez-COVID-19-asisi-oldu,JvkGwOTGukaAbwESl0hSCQ>).
- AA. ‘Almanya’da 20 Mart’a Kadar Kovid-19 Tedbirleri Kademeli Kaldırılacak’, erişim: 26/07/2021 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-da-20-mart-a-kadar-kovid-19-tedbirleri-kademeli-kaldirilacak/2504631>).
- AA. ‘Kovid-19 Salgını Almanya’da Yaşayanların Çalışma ve Sosyal Hayatını Olumsuz Etkiledi’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-salgini-almanyada-yasayanlarin-calisma-ve-sosyal-hayatini-olumsuz-etkiledi/2082995>).
- BBC. ‘Covid: Almanya’da 18 Yaşından Büyük Herkese Aşı Zorunluluğu Şimdilik Rafa Kaldırıldı’, erişim: 26/07/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60990861>).

3. ARAŞTIRMA PROBLEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Katılımcıların Bilgileri

Almanya'dan araştırmaya katılan katılımcılar, (A) harfi ile sembolize edilmiştir. Türkiye'den araştırmaya katılan katılımcılar, (T) harfi ile sembolize edilmiştir. Aşağıda oluşturulmuş tabloda; Türkiye ve Almanya örnekleminde araştırmamıza katılan katılımcıların sırası, cinsiyet ve yaş bilgileri bulunmaktadır.

Tablo 8: Almanya örneklemindeki katılımcı bilgileri

ALMANYA (A) KATILIMCILARI	YAŞ	CİNSİYET
A1	17-19	KADIN
A2	17-19	ERKEK
A3	19-35	KADIN
A4	19-35	ERKEK
A5	35-44	KADIN
A6	35-44	ERKEK
A7	45-60	KADIN
A8	45-60	ERKEK
A9	60+	KADIN
A10	60+	ERKEK

Tablo bilgilerine göre örneğin, "A1" olarak sembolize edilen katılımcı; Almanya örnekleminde, (17-19) yaş aralığında kadın bir katılımcıdır.

Tablo 9: Türkiye örneklemindeki katılımcı bilgileri

TÜRKİYE (T) KATILIMCILARI	YAŞ	CİNSİYET
T1	17-19	KADIN
T2	17-19	ERKEK
T3	19-35	KADIN
T4	19-35	ERKEK
T5	35-44	KADIN
T6	35-44	ERKEK
T7	45-60	KADIN
T8	45-60	ERKEK
T9	60+	KADIN
T10	60+	ERKEK

Tablo bilgilerine göre örneğin, "T10" olarak sembolize edilen katılımcı; Türkiye örnekleminde, (60+) yaş aralığında erkek bir katılımcıdır.

3.2. Araştırmada Elde Edilen Veriler ve Değerlendirmeleri

P1: Koronavirüs sağlık açısından sizde ve ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?

Tablo 10: Almanya örneklemindeki katılımcıların P1 değerlendirmeleri

A1	Koronavirüs geçirdiğimde yorgun, halsiz ve ağrı hissettim. Hiç bir şey yapmak istemedim. Almanya'da kurallara çok iyi uyuldu. Herkes maske taktı, mesafeye dikkat etti. Hijyen konusunda çok dikkat edildi. Alış-veriş merkezlerinde her yerin dezenfekte edildiğini gördüm, eldiven kullanıldığını gördüm. Maske, sosyal mesafe gibi kurallarla kendimi daha güvende hissediyordum. Virüsün nasıl oluştuğunu bilmiyorum ama aşılarla güvenmiyorum. Aşıları önce yaşlılara denediler, çoğu yaşlı aşı olmuş insanlar öldü. Bu yüzden aşıya güvenmiyorum. Hiç bir şey yapamadık, hep evde durmamız gerekti. Belli saatlerde dışarıda olabiliyorduk. Yoksa polisler ceza yazıyordu. Kendimi kötü hissettim. Hasta olmaktan çok korktum. Aileme bulaştırmaktan çok korktum. Her gün kendime hızlı testlerden yaptım.
A2	Kapalı alanlara, alışverişlere gidemedik. Okuluma gidemedim. Kendimi evde hapis hissettim. Mesela gitmek istediğim yerlere aşı olmadığım için gidemedim. Ben normal grip sanıyordum ama değilmiş. İnsanların öldükleri gördüm. Çevremizde de ölenler oldu. Arkadaşlarımın büyük babaannesi, dedesi öldü. Bu beni korkuttu. Evde uzun süre kalma zorunluluğu da yaşadık. Maske kullanırken nefes alamıyordum. İz oluşuyordu suratımda. Okulda camlar kış olmasına rağmen açık bırakılıyordu. Bu yüzden virüs kapmasam bile hastalandım. Maske beni terletiyordu. Verdiğim nefesi tekrar alıyormuş gibi hissediyordum. Aşının yalan dolan olduğuna inanıyorum. İnsanların DNA sının değiştirileceğine inanıyorum. Daha önceki izlediğim filmleri gerçek hayatta görüyor gibiyim. Mesela izlediğim bir filmde yine böyle bir hastalık vardı. İnsanlar maske takıyordu. Ölüyordu. Ve pinleri olmadan bir yerlere giremiyorlardı. Filmin adını hatırlamıyorum ama beni çok etkilemişti.
A3	Her ülkede olduğu gibi olumsuz bir etkiye sahip oldu. İş, eğitim, sağlık hayatı nerdeyse tamamen durmuş vaziyetteydi. Herkes eve kapanmıştı. Kurallar konusunda çok memnun değildim çünkü; maske ve hijyenik malzemeler çok pahalıya satıldı. Türkiye'deki tanıdıklarımız ve haberlerden takip ettiğimiz kadarıyla maskeye veya hijyen malzemelerine kolayla, ucuz bir şekilde ve hatta bedava dağıtıldığını duydum. Bu konuda Almanya'yı yetersiz görüyorum. İlk başlarda mesela maskenin tanesi 2.50 Euro, daha sonra mesela 1 Euro'ya falan aldık. Herkes memnun değildi bu durumdan. Ev doktorlarımızdan parayla aldık maskeleri. Aşılardan memnunum. Ama virüsün özellikle Çin'de, laboratuvarlarda üretilen yapay bir virüs olduğuna inanıyorum. Çevremdeki çoğu insan da böyle düşünüyor. Psikolojik olarak virüs hem olumlu hem de olumsuz şekilde etkilediğini düşünüyorum. Yani şimdi hastalık olarak vücudumuza tabi ki olumsuz bir etkisi oldu. Hiç bilmediğimiz bir virüsle savaştık. Ben mesela 3 varyantı da atlattım. Özellikle son varyant, herkesin hafif geçirdiği o varyantı ben çok ağır geçirdim. Bunun fizyolojik olarak değil de psikolojik olarak etkisinin de çok olduğunu düşünüyorum. Yani hepimizi bir şekilde eve kapattı. Sosyalleşemedik. Sadece sosyal medya üzerinden sosyalleştik. Bunu ne kadar sosyalleşme olarak sayarız bilmiyorum. O da ayrı bir konu. Bir yandan da mesela öyle aileler var ki okul hayatı,

iş hayatından dolayı birbirlerinin yüzlerini görmüyorlardı. Koronavirüsün belki de tek olumlu yönü bu olabilir. Onun dışında tamamen bir kaos.

A4 Bir kere korona oldum. Araba parçaları üreten bir fabrika çalışıyorum ve işe gidemedim. Zaten koronadan dolayı tamamen kapandı fabrika. Eve kapandık. Kurallara uymada memnundum. Aşı konusunda memnun değilim. Çünkü; aşı için çok fazla sıra bekledik. Aşı bulma sorunu yaşadık. Biontech dışında başka alternatif bir aşı da sunulmadı. Psikolojik olarak olumsuz etkilendim. Çünkü evde sürekli kapalı kaldık. Aktif olarak spor yapamadım. Kilo aldım. Dışarıya rahatça çıkıp eskisi gibi davranamadım. İş olmadığı için de hantallaştım.

A5 Çok yıpratıcı bir dönemden geçtik. Hem psikolojik olarak hem de ülke olarak maddi anlamda sıkıntıya girildi. Yer yer ve çok sık şekilde kapanmalar oldu. Sadece gıda sektöründeki alış-veriş yerlerinin açık bırakıldığı zamanlar oldu. Diğer her yer kapatıldı. Maske ve mesafe kısıtlamalarıyla gıda satış yerlerine sayılı kişiler alındı. Malzemeler kısıtlı sayıda verildi. Un, tuvalet kağıdı gibi zaruri ihtiyaçlar bile kısıtlı bir şekilde verildi. Çocuklara her gün okulda test yapıldığı için onlar istedikleri yere girebildi. Ben aşı olmadım. Bir yere girebilmek için ilk başlarda test yapıp girmek zorunda kaldım. Daha sonraki süreçte testi de kabul etmeyip aşırı zorunlu kıldılar. Virüsün ve aşının laboratuvar ortamında başka amaçlar için üretildiğine inanıyorum. Bu sebeple aşı yaptırmadım ama inanılmaz bir şekilde baskıya maruz kaldım. Sosyal çevremden bile neden aşı yaptırmadığım konusunda baskı da yapıldı. Aşının zorunluluğu konusunda baskıdan ziyade kişisel tercih olarak bırakılmasını istedim. Maske ve sosyal mesafeye herkes dikkat etti. Denetimler çok sıkı olduğu için bu konuda herhangi bir ihlal görmedim. Baskılar, bir yere rahatlıkla girememenin getirileri, sosyallik konusunda kısıtlanmak, maske kullanmak zorunluluğu, COVID-19'a yakalandığımızdaki hastalık sürecimiz bizi çok yıprattı. Eşim işinden dolayı mecburi aşı oldu. Ben ev hanımıyım o yüzden dışarıya çıkmamak şartıyla yaptırmak zorunda değildim. Dışarıya fazla çıkma durumum olmasa da eşimin aşı yaptırdığı için yaşadığı sağlık durumlarını yaşamaktansa yine evde kalmayı tercih ederdim.

A6 Koronavirüsle ülkede sıkı kısıtlamalar yapıldı. Gıda alışverişi yapabileceğimiz yerlere maskeyle ve sayıyla girebildik. Ama restoranlar, alış-veriş yerlerine aşı olmayanlar giremedi. Sağlık hizmetinde biz çok şükür bir sağlık durumuyla karşılaşmadığımız için ihtiyaç duymadık. Ama hastanede çalışan arkadaşım hastanenin nerdeyse tamamının COVID-19 vakalarıyla dolduğunu söyledi. Ameliyatların bile ertelendiğini, hizmet konusunda yeterli gelinmediğini söylemişti. Bizim de doktora ihtiyacımız olduğu dönemlerde aile hekimimize bile ulaşmada sıkıntı yaşadık. Ben ve çevremdeki çoğu insan aşı olmak istemiyorduk. Ama aşının uygulanmasındaki politikalar, devletin istediği yönünde gerçekleşmedi. Ben de aşı zorunluluğu getirildiği için aşı oldum. Virüsün doğal bir şekilde ortaya çıktığına inanmıyorum. Aşının faydalı olduğuna inanmıyorum. Aşı olanlar bile kokonayı tekrar geçiriyor ve ağır bir şekilde geçiyor. Ben de aşı olduğum için pişmanım. Aşı olduğum halde korona oldum, bağışık sistemim eskisi gibi değil. Çabuk yorulma, halsizlik, ara ara kolumun ağrısı devam ediyor. Faydadan çok bana zarar verdiği inancındayım. Aşı zorunluluğu getirildiği için iş yerime bile giremedim aşı olmadığım zamanlarda. Her gün test yaptırmak zorunda kaldım bu yüzden aşı oldum. İş yerinde bile sürekli maske takmak zorundaydık. Mesafeye dikkatten dolayı iki kişi çalışmadık. Bu yüzden kendimi sosyal ortamda hissedemedim ve daha fazla yoruldum.

A7 Kimileri komplo diyor, kimileri Allah'ın takdiri diyor. Ama bence laboratuvarı aşı satmak için yapıldı. Maskeli gezdik hep. Mesela insanlar en fazla üç kişi görüşebiliyordu. Bir aile en fazla üç kişi gezebiliyordu. Bir ara saat 9'dan sonra sokağa çıkma yasağı vardı. Kurallara uyduk, uymayanlara ceza çoktu. Camilere ezan okuttular Cuma günleri bu beni mutlu etti. Düğünleri yapamadık, cenazelere katılamadık.

	İnsanların psikolojisi bozuldu. Misafir ağırlayamadım. Arkadaşlarımla görüşemedim. Yalnızlaştık ve hasta olmak korktuk.
A8	Almanya disiplinli devlet olduğu için % 99 kurallara uyuldu. İlk etapta aşı randevusu için randevu sıkıntısı yaşadık. Ama bir ay sonra olsa da aşı olabildik. Virüsü Cenabı Rabbimizin bizlere verdiği ceza, imtihan olarak değerlendiriyorum. Aileler uzak kaldı. İş yerinde uzak duruldu. Nerdeyse kimseyle konuşmadık, görüşmedik. İster istemez stres, sinir, sıkıntı yaşadım. Çocuklarım bile yanıma gelemedi. Bayramda onlar aşağıda biz balkonda konuştuk, bayramlaştık. Maske kullanmak beni rahatsız etti. Astımım var o yüzden maske takmayı istemedim. Kurallara uymasaydık büyük cezalar öderdik.
A9	Ağlattı ağlattı bizi oturttu evimizde. Ailecek hepimiz korona geçirdik. Ufak bir iş yerimiz var, bir işçimizi covid yüzünden kaybettik. İki hafta kapalı kaldı iş yerimiz. Benim hastalığımda ağır geçti. Eşim taşıyıcı oldu. Ama o hissetmedi. Herkes kurallara uymadı. Çevremden gördüğüm kadarıyla genellikle kurallara uyulmadı. Laboratuarda geliştirildiğine %50 inanıyorum. Yeni dünya düzenine girildi ve buna uğraşılıyor. Eve kapanmak çok zor. Bunaldım. Kardeşimi, yengemi, tanıdığım insanları covid'ten dolayı kaybettim cenazelerine gidemedim. Çocuklarımı göremedim. Bu beni çok etkiledi. Çok zor zamanlardı.
A10	Bütün dünyayı sarstığı gibi Almanya'yı da etkiledi. Almanya sağlık açısından bitti. Hasta bakımları, sağlık hizmeti eskisi gibi yapılamadı. İlaçlar bulunmuyor. Hizmet göremedik. Çok şükür hastaneye düşmedik ama çoğu arkadaşlarımızı eve gönderdiler. Gizli bir devlet, dışarıya yansıtmıyor içindekilerini ama zor şartlar yaşadı. Almanya'nın eski hali yok artık. Bitti nerdeyse. Özellikle Mark kullandığı zamanlarda Almanya'nın şartları çok iyiydi. Kasap dükkanımız var. Müşterilerimizin yarısı Alman onlarla konuşma fırsatımız oluyor. Tanıdığım çoğu Alman virüse inanmıyor. Alman tanıdıklarımızın çoğu maskeye bile karşılar. Para kazanmak yapıyor bunlar diyorlardı. Devletin politikasını hiç beğenmiyorlardı. Virüsün varlığı hakkında çeşitli duyumlarımız var ama bildiğimiz grip gibi yaşanıyor herkes bir şey söylüyor. Aşıya inandık ve vurdurduk. Vurdurmayan tanıdığımız var. Aşının bir yan etkisi oluşmadı. Yan etkisi olanları da duydum. Aşı olmadığı için ölenlerin olduğunu söyleyenleri de.

Almanya örneğinde görüşülen katılımcılar P1: "Koronavirüs sağlık açısından sizde ve ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?" sorusu ve alt problemleri sorulduğunda genel olarak, süreç içerisinde yaşananları ve yasakları aktarmışlardır. Genel itibariyle Almanya'nın kurallara uyma konusunda disiplinli olduğunu ve kurallara uyulmadığı takdirde caydırıcı, cezai yaptırımlarından bahsetmişlerdir. Bu bakımdan Almanya'da COVID-19 kurallarına katılımcılar genel itibariyle; kurallara uyulduğunu ifade etmişlerdir. Virüsün laboratuvar ortamında üretilen yapay bir virüs olduğuna genel anlamda yorum yapılmamıştır. Fakat yüzde kırklık bir kesim, virüsün yapay oluşumla olduğunu düşünmektedir. COVID-19'a karşı genel anlamda seküler bir algıyla yaklaşıldığı ve bir komplo olarak algılandığı görülmüştür. Fakat katılımcılardan biri COVID-19'un yaşanmasını, dini bir algıyla yorumlamış ve "Allah'ın bizlere verdiği ceza olarak görüyorum." yorumunu yapmıştır. Aşının niteliğine genel anlamda güvenilmediği, aşırı zorunluluk haliyle yaptırıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan

yüzde yirmilik kısmı oluşturan kesim aşının, hizmeti konusunda Almanya'yı yeterli bulmamıştır. Aşı randevu sırası ve aşı bulma konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri aşıya karşı güvensizliği nedeniyle aşı yaptırmadığı için, çevresinden aşı baskısı gördüğünü ifade etmiştir. Almanya'nın sağlık hizmetleri konusunda yetersiz olduğunu savunan, yüzde yirmilik kesimi oluşturmaktadır. Maske uygulaması memnuniyetinde, genel anlamda rahatsız olduğu ve kurallardan dolayı kullanıldığı aktarılmıştır. Sadece bir katılımcı, maske kullanmanın kendisini güvende hissettirdiğini aktarmıştır. Ayrıca bir katılımcı; maskenin ve hijyenik malzemelerin çok pahalıya satıldığını, Türkiye'de kolay ve ucuz şekilde tedarik edildiğini hatta, halka ücretsiz maske dağıtıldığını söyleyerek bu konuda, Almanya'yı yetersiz bulduğunu aktarmıştır. COVID-19'un psikolojik etkilerinden genel olarak, kötü etkilendiklerini söylemişlerdir. Hissettikleri duyguları genellikle yalnızlık, hasta olma korkusu olarak ifade etmişlerdir. Sadece bir katılımcı, yaşanan pandeminin olumlu olarak gördüğü etkisinden bahsetmiştir. Bu düşüncesini; "Bir yandan da mesela öyle aileler var ki okul hayatı, iş hayatından dolayı birbirlerinin yüzlerini görmüyorlardı. Koronavirüsün belki de tek olumlu yönü bu olabilir." ifadeleriyle aktarmıştır.

Tablo 11: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P1 değerlendirmeleri

T1	Çevremde maskeye ve sosyal mesafeye uyma konusunda hassasiyetle yaklaşıldı. Memnundum. Aşının yan etkileri konusunda tedirginlik sebebi ile memnun değilim. Güven vermiyor. Kesinlikle yapay bir virüs olduğuna inanıyorum. Sosyal hayatımızı etkilemesi sebebiyle psikolojik olarak tekrar yayılması korkusunu yaşıyor oldum.
T2	Devletimiz durumu düzgün bir şekilde kontrol etmiştir. Korona da geçirmedi. O yüzden çok fazla etkilediğini düşünmüyorum. Maske, mesafe gibi kurallarına şaşılmamak düzeyde uyulduğunu düşünüyorum. Aşıya karşı olduğum için bu konuda fazla memnun değilim. Virüsün laboratuvar ortamında yapıldığına inanıyorum. Psikolojik olarak çok fazla etkilenmedim. Ama dışarıya çıkmakta, arkadaşlarımızla görüşmekte kısıtlamalar olduğu için bazen bu durum beni sıktı. Onun yerine internette vakit geçirdim.
T3	İnsanların birbirleriyle sosyalleşmelerinde gerileşme ortaya çıktı. Aşının faydalı ve önleyici etkiye sahip olduğuna inanıyorum. Ama laboratuvar ortamında üretilmiş bir virüs olduğuna da inancım yüksek. İnsanlarımızda düşünce yapısının tam oturmadığından dolayı (Yeni sosyal hayatın getirilerine maskeye) uyum sağlayamadık. Mesela bir maskeyle bir ayını geçiren insanlar vardı. Ya da kendi kullandığı maskeyi başkasına veren vardı. Bende maske var benimkiyle alışveriş merkezine girebilirsin cümlesini duymuşluğum var. Ülkemizin sağlık politikasının güçlü olduğu inancındayım. İlk başlarda ölüm korkusunu çok yoğun bir şekilde hissettim. Zamanla bu korku yok oldu alışmaya başladım. Öğrenmede duyarsızlaşma olarak ifade edebilirim. Koronaya hiç yakalanmadım. Karantinaya hiç alınmadığım için hastalığın duygusunu ifade edemeyeceğim.
T4	Koronavirüs ben geçirmedi. Bende bir değişiklik olmadı. Kurallar, maskeye uymak falan beni çok sıktı. Yarı zamanlı çalışılmaya dönülmesi bence gerekliydi. Önlemler

	yeterliydi. Aşıya ilk başta karşıydım. Durumun ciddiyetini anlayınca paşa paşa olduk. Bir anda çıkan bir aşı güven vermedi. Bu virüsün yaşanması gerekiyormuş ve yaşandı. Daha çok psikolojik olarak çevrem etkilendi. Mesela annem dışarıya çıkmak istemedi. Elinde kolonya ve dezenfektanla gezdi.
T5	Koronavirüs sağlık açısından ciddi bir deformasyon etkisi bıraktı. İki sene kadar eski sağlığında yaşayamadım. Ülkemizde de birçok insanı sağlıksız bir hayattan ziyade korkuya sebep olduğunu düşünüyorum. Koronavirüsten dolayı vefat edenler oldu. Maskeyi anlamsız, yetersiz buluyorum. Gerekli bulmuyorum hatta. Maske ve aşı olduğu halde insanlar koronavirüs oldu çünkü. Sosyal mesafeye de inanmıyorum. Hijyen kurallarına inanıyorum. Gerekli buluyorum. Süreç içerisinde bu konuda memnundum. Aşıların sağlıklı olduğunu düşünmüyorum. Virüsün de zaten laboratuvar üretimi olduğunu düşünüyorum. Koronavirüs insanları yıldırması beni de yıldırmasıdır. Yorgunluğum ve hayattan eski randımanımı alamamak beni mutsuz etti.
T6	Wuhan kentinde başlayıp dünyayı etkisi alan virüs Dünya'yı da Türkiye'yi de olumsuz olarak etkilemiştir. Tedbirlerimizi alsak da halk içinde olduğumuz için yine de yakalanmadan edemedik. Covid olduğumda evde izole oldum. Bu süreçte sadece bir gün ateş ve halsizlik hissettim. Kurallara herkes uymadı. Maskeyi takmayanlara ceza uygulansa da herkes uymadı bu yüzden daha çok yayıldı. Allah'ın takdiri ile yayılan virüs bence doğal bir oluşumla oluşmuştur. Sosyal hayatın kısıtlanması beni olumsuz etkiledi. Teknolojinin gelişmesiyle birlik, beraberlik duyguları zedelendi. Salgınla daha çok insanlar birbirinden uzaklaştı. Covid ile gelen kurallarla insan yeri geldi anne babasını ziyaretine gidemedi. Akrabasının cenazesine, düğününe katılamadı. İnsanlar ne sevincini ne de hüznünü paylaşabildi. Sarılamadık bile sevdiklerimizle.
T7	Ben virüse yakalanmadım. Yakalandıysam da bilmiyorum. O dönemde de hastaneye gitmedim. Ciddi bir şekilde hastalık olmadan hastaneye gitmeye korkar olduk. Çok şükür bir rahatsızlığımız da olmadı. Ama buna rağmen korkuyla üç defa aşı oldum. Korunma amaçlı, devletimize güvendiğimiz için aşı oldum. Karşıdaki insanlara zararım dokunmasın diye de aşı oldum. Avm lere gittiğimde, dışarı çıktığımda kurallara uyan da vardı uymayan da vardı ama genelde kurallara uyuldu, bu durum hafife alınmadı. Virüsün dünya üzerinde oynanan bir oyun olarak üretildiğini düşünüyorum. Karşı komşuma dahi gidemedim. Akrabalarımı, çocuklarımı dahi sarılamadım. İlişkilerde korona yüzünden uzaklaşıldı. Korona öncekindeki samimiyetler, arkadaşlıklar kalmadı. Babamı bu süreçte korona yüzünden kaybettim. Beni fazlasıyla etkiledi. Sevdiklerimizi kaybettiğimiz, korku ve endişe dolu bir zamandı. Sağlıkta bile doktorlarımızı kaybettik. Acı kayıplarımız oldu. Doktorlar çok çalışmak durumunda kaldı. Allah onlardan razı olsun. Canlarını tehlikeye attılar.
T8	Sağlık açısından ülkeyi de bizleri de sıkıntıya soktu. Ülkece sıkıntılı günler, aylar, yıllar geçti. Halen de devam ediyor. Ben hiç korona geçirmedim. Ekseriyetle bilim insanlarının vermiş olduğu kurallara uymaya ve yakalanmamaya özen gösterdik. Kurallar gerekliydi. Bulaşıcı olan virüse zaten başka bir yolla korunamazdık. Kurallara uyulduğu takdirde bu durumun atlatılacağını düşünüyorum. laboratuvar ortamında da olsa Rabbimin tayin ettiği bir şey. Bizleri yaratan, bu virüsü istemese yaratmazdı. Yine de laboratuvar ortamında geliştirildiği kanaatindeyim. İnsanlar tek yaratılmadı. Birbirimize muhtacız. Eşimi, dostumu, akrabalarımı göremedim, eskisi gibi vakit geçiremedim. Huzursuzluk oldu. Korku oldu. Yalnızlık oldu. Bu durum psikolojimizi etkiledi. Bir dışarı çıkıp hava alınamadım. İnsanlar evde kapalı olduğu için bunalım geçirmeye başladı. Çok büyük etkiledi. Aşı konusunda olumlu yaklaşıyorum 4 sefer de yaptırdım. Bu virüsü yok etme amaçlı, hasta olunmama amaçlı değil de korunması, yakalansan bile hafif geçirilmesi amaçlı yapıldı. Bütün insanların da yaptırmasını isterim.

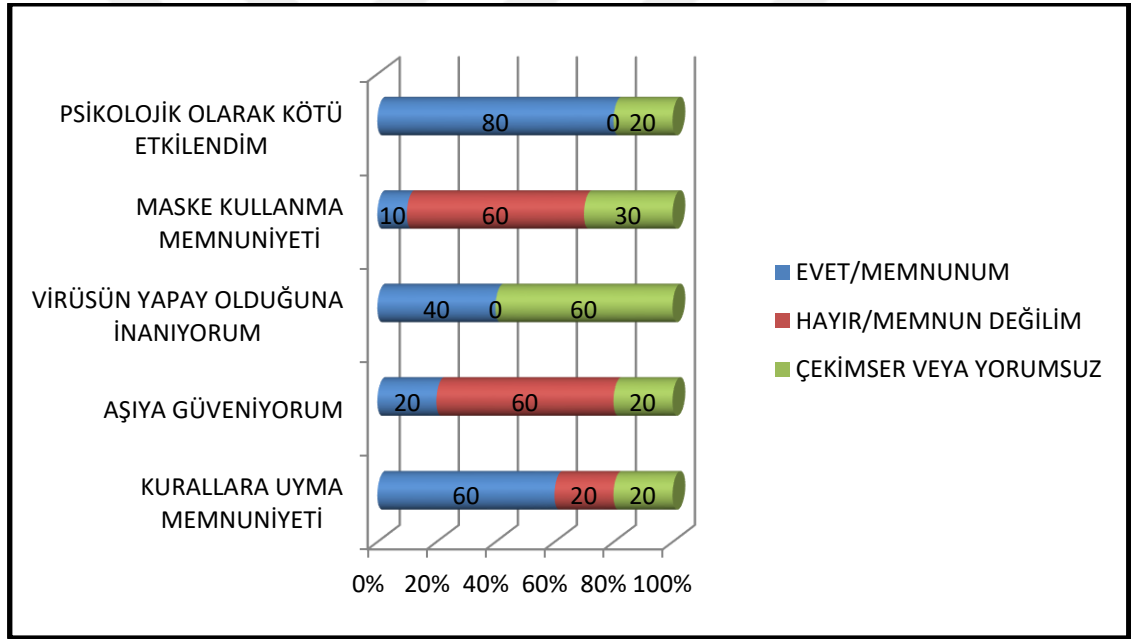
T9 Ülkemizi sağlık açısından çok etkiledi. Çok kişi rahmetli oldu. Komşularımızdan bir kaç kişi rahmetli oldu. Ülkemizdeki doktorlar, hemşireler öldü. Çok çalışmak zorunda kaldı. Sağlık çalışanların hakkı ödenmez. Çok fedakar davrandılar. Ailelerinden, sevdiklerinden uzakta kalmak zorunda kaldılar. Çevremdeki herkes nerdeyse korona geçirdi. O zamanlarda bizim gözümüzü çok korkuttular. Herkes birbirinden korkar oldu. Herkes birbirine şüpheyle bakar oldu. Komşuluk ilişkisini bitirdi. Bir kere korona geçirdim. Aşı olmama rağmen biraz zor atlattım. O süreçte yurt dışından çocuklarım, torunlarım gelmişti. Senede bir defa gördüğüm Çocuklarıma, torunlarıma sarılamadım. Vakit geçiremedim. Korona döneminde kapalı yerlerde maske kullanımının gerekli olduğunu fakat açık havada maske zorunluluğunu gerekli bulmuyordum. İki tane Çin aşısından oldum ama mecbur bırakıldığım için oldum. Aşıya güvenmiyorum hala da. Bence gerek yoktu. Yan etkisini görmedim. Ama diğer aşıların yan etkisini gören çok oldu. Virüs bence Çin'den çıktı. Kendileri de şimdi baş edemiyor. Ettiklerini bulsunlar. Önceden çok korkuttular. Dışarıya çıkmama bile razı değildi çocuklarım, eşim. Rahatsızlığım var diye daha çok korumak istediler. Yasak olmadan da sürekli evde tutuldum. Çok sıkıldım. Dışarı çıktığımda adım atmayı yürümeyi unuttuğumu fark ettim. Zorlandım. Sonra virüsü çok takmamaya başladım. Korkulacak bir şey olmadığını öğrendim. Bizleri gereksiz çok korkuttular.

T10 Ülke genelinde öncelikle tanımlanamayan korku, panik ve psikolojik rahatsızlıklara sebep olmakla birlikte, sağlık kuruluşlarında tıkanmalara ve normal hastalıklara hizmet verememe gibi sonuçlar doğurmuştur. Kişisel olarak da her birey bu konularda etkilenmiştir. Sağlık tedbirleri kapsamında kullanılan maske, sosyal mesafe ve hijyen konusunda bireyler öncesinde bu tür vakalar ile karşılaşmadığından zaman geçtikçe ifade edilen konulara riayet ve hayatın bu ve buna benzer konulara dikkat edilmesi sonucunda, sağlıklı yaşayacağım en azından uzun süre, yakalanma durumunun bilinçli olarak yansıtılması, memnuniyet düzeyinin zaman içinde artması yaşam şekli haline gelmiştir. Hastalığın yayılması ve aşının uygun bir süre laboratuvar ortamında belirli bir süreçten sonra elde edilmesi ve Dünya geneline yayılması ve ülkemizde uygulanması memnuniyet vericidir. Virüsün oluşu hakkındaki komplo teorilerine inanmıyorum. Bu virüsün sonradan gelmediğine belirli bir mutasyondan sonra insanlara geçtiğine inanıyorum. İnsanoğlu ineği evcilleştireli şarbon hastalığı, atı evcilleştireli ruam hastalığı, tavuğu evcilleştireli kuş gribi gibi birçok hastalıklar hayatımıza girmiştir. Toplum ve bireyleri psikolojik en etkilediği yön burasıdır. İnsan bağışıklığının fiziki ve psikolojik yönü göz önüne alındığında psikolojik yönümüz çöktüğünde insanın fiziki olarak da çökmesi kaçınılmazdır. Psikolojik yönümüzü saymakla bitiremeyiz. Covid'le beraber korku, evham, şüphe, iletişim bozukluğu vb saymakla bitmeyecek olan yönlerimizin açığa çıkmasına sebep olmuştur.

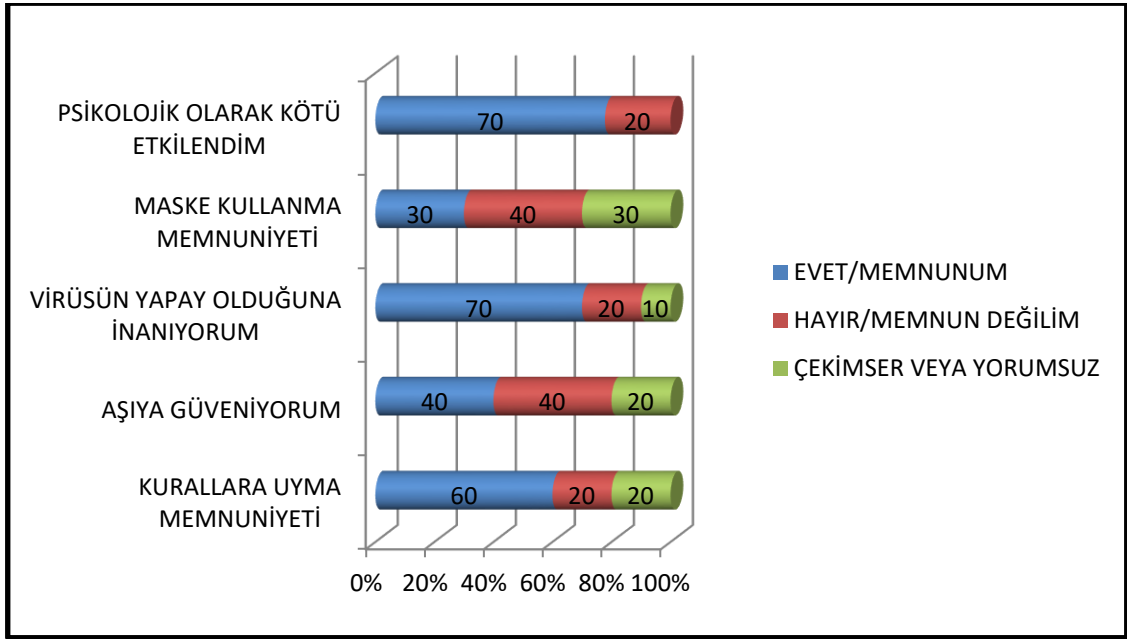
Türkiye örneğinde görüşülen katılımcılar P1: 'Koronavirüs sağlık açısından sizde ve ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?' sorusu ve alt problemleri sorulduğunda genel olarak; COVID-19 ile mücadele kapsamında devletin uyguladığı kurallara dikkat edildiğini aktarmışlardır. Katılımcıların yüzde yetmişlik kısmını oluşturan kesim, virüsün yapay bir oluşum olduğunu savunmaktadır. Genellikle seküler bir algıyla virüsün algılandığı görülmüştür. Katılımcıların yüzde otuzluk kısmı, virüsü dini bir algı çerçevesinde kadersel sebebe bağlamıştır. COVID-19 aşılarının güvenilirliği konusunda yönlendirilen soruya katılımcıların; yüzde kırklık kesimi güvenmediği, yüzde kırklık kesimin güvendiği, yüzde yirmilik kesimin ise çekimser olduğu ya da yorum yapmadığı görülmüştür. Ayrıca Türkiye görüşmecilerinin yarısı,

COVID-19'a yakalanmadıklarını ifade etmişlerdir. Maske kullanımındaki memnuniyet düzeyi değerlendirildiğinde katılımcıların yüzde kırklık kesim memnun olmadığını, yüzde otuzluk kesim memnun olduğunu, yüzde otuzluk kesimin ise çekimser olduğu ya da yorum yapmadığı görülmüştür. Mülakata katılan görüşmecilerin yüzde yirmilik kesimi, pandemi sürecinde sağlık çalışanlarına dikkat çekmiştir ve fazla çalışmak durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. COVID-19 getirilerinde psikolojik açıdan genel olarak kötü etkilendiklerini düşünen kısım, yüzde yetmişlik kısımdır. Yüzde yirmilik kısım konuya dair herhangi bir yorum yapmamış veya çekimser kalmıştır. Geriye kalan yüzde onluk kısımda, COVID-19'un psikolojik açıdan çok az etkilediğini ya da hiç etkilenmediğini düşünmektedir.

Türkiye ve Almanya Devletlerinin P1 özelinde değerlendirilmesinde, aşağıdaki genel şemalar oluşturulmuştur:

Şekil 7: Almanya devleti P1 değerleri

Şekil 8: Türkiye devleti P1 değerleri

Bu bağlamlar karşılaştırıldığında, "kurallara uyma memnuniyetinde", iki örneklem de aynı değere sahiptir. "Aşıya güveniyorum" kıstasında; Türkiye örneklemindeki katılımcılar, aşıya daha fazla güvenmektedir. "Virüsün yapay olduğuna inanıyorum" kıstasında; Türkiye'deki katılımcılar daha fazla oran ile öne çıkmaktadır. "Maske kullanma memnuniyeti" kıstasında; Almanya örneklemini memnun olmama düşüncesiyle ön plana çıkmıştır. "Psikolojik olarak kötü etkilendim." ölçütünde Almanya katılımcıları daha fazla oran göstermiştir.

P2: Koronavirüs eğitim alanında ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?

Tablo 12: Almanya örneklemindeki katılımcıların P2 değerlendirmeleri

A1	Okulda bir sorum olduğunda öğretmene sorabiliyordum ama online derste soramadık. Ödev verdiklerinde anlamadığımda yine de bir şekilde yapmam gerekiyordu çünkü, öğretmenler yardım etmiyordu. Öğretmenlerimizle hep olduğu gibi bir ilişkimiz vardı.
A2	Uzaktan eğitimle kendimi okulda hissetmedim. Normaldeki konuşmalar gibi hissettim. Mikrofonumuz kapalıydı bu yüzden konuşma fırsatımız ve özgürlüğümüz yoktu. Evde ders görürken rahat kıyafetlerle okuldaymışız gibi olmak garipti. Derslerimden bir şey anlamadım. Öğretmen hepimizle ilgilenmedi. Bu yüzden uzaktan eğitimi hiç sevmedim. Virüs olmadan önceki hayatımıza, normaldeki hayatımıza dönüşü istiyorum. Okullar kapandığında hem biraz mutlu oluyordum hem de üzülüyordum. Çünkü evde zamanla sıkılmaya başladım.
A3	Okullar tamamen kapandı. Hiçbir şekilde faaliyette bulunmadı. Evde eğitim oldu. Yine Türkiye'deki kadar sistematik olmadığını düşünüyorum. Çünkü Türkiye'de mesela hemen tablet falan verildi. Hızlı ve düzenli oldu. Almanya'da planlanması, programlanması bile uzun zaman aldı. A öğrencilere tablet dağıtabiliriz fikri bile uzun sürdü. Ama tabi nihayetinde evde ders yapıldı. Özellikle küçük çocuklar maskeyle

	tanıştı ve koronavirüsle büyüdüler. Bir sene sonra okullar açıldığında aşılı ve maskeli okula gelmek zorundaydı. Ya da test yaptırmak zorundaydı. Özellikle üniversitelerde iki aşılı olmayan derse giremiyordu. Üniversiteler için değil de küçük çocuklar için öğretmen öğrenci ilişkisi zor olmuştur. Okula yeni alışan çocuklar için daha zor olmuştur bence. Diğer ülkelerden çok haberim yok. Türkiye ile karşılaştırma yapabiliyorum ve Almanya'yı yetersiz görüyorum. Türkiye'de daha sistematik.
A4	Eğitim konusunda çok bir bilgim yok. Sadece okulların bir ara kapandığını biliyorum. Bu konuda bir şey diyemem.
A5	Okulda kapanmalar oldu. Çocuklar online ders yaptılar. Hiç verimli olduğunu düşünmüyorum. yüz yüze eğitimin daha verimli olduğu inancındayım. Çocuklarım okula gitme özlemi duydu. Bu sosyalleşme alanını da kısıtlamış oldu. Gelişim çağındaki çocukların sosyalliği daha önem arz ettiğini düşünüyorum. Bundan dolayı eğitim sisteminin sekteye uğradığı düşünüyorum. Öğretmen, öğrenci arasındaki ilişkinin zedelendiğini düşünmüyorum. Almanya'da eğitim sistemi çok gelişmiş bir şekilde bu yüzden diğer uygulamalara kıyasla en yüksek seviyede uygulama olduğunu düşünüyorum.
A6	Çocuklar için uzaktan eğitim hiç verimli olmadı. Derslerinden geçirilmek için geçirildiler. Çocuklara sınav bile yapmadan sınıftan geçirdiler. Özellikle yeni olan öğretmenleriyle koronadan dolayı birbirlerini tanımadılar. İlişki bile kuramadılar. Dersleri uzaktan eğitimden verip video izler gibi ders anlattılar. Uzaktan eğitimin verimli olduğunu düşünmüyorum. Öğretmen öğrenci ilişkisini de zayıflatmış. Dünyadaki bütün eğitim sistemleri zarar gördü.
A7	Öğrenciler evde okudular. Uzaktan eğitim hiç de faydalı değil.
A8	Çocuklar yarı evde yarı okulda eğitim gördüler. Sınıflardaki öğrenci sayısını yarıya düşürdüler. Damadım öğretmen, öğrencileriyle fazla irtibata geçemediğini söyledi. Aynı üniversite gibi anlatıp çıkıyormuş. Anlayan anlamayan ayrımı gözetilmiyor.
A9	Torunlarım evden ders gördüler. Okullar kapatılmıştı. Eğitim evden görebildiği kadar oldu. Anneleri, öğretmen görmeden sınıf geçti diyor. Benim pek bir bilgim yok.
A10	Dört dörtlük bir yorum yapamam ama evden gördüler derslerini. Duyduğum kadarıyla hiç kimse memnun değil. Eğitim kalitesi konusunda ne desem faydasız.

Almanya örneğinde katılımcılara, P2: "Koronavirüs eğitim alanında ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?" sorusu ve alt problemleri sorulduğunda genel olarak; COVID-19 ile eğitim sisteminin "uzaktan eğitim'e" dönüşmesinde, verimli bir eğitim sisteminin olmadığı düşünülmektedir. Öğretmen- öğrenci ilişkisinin de zarar gördüğünü ifade eden katılımcılar, yüzde yetmiş bir kısımla uzaktan eğitimi verimli bulmamıştır. Geriye kalan yüzde otuzluk kesim çekimser düşünmüş ya da yorum yapmamıştır. Katılımcılardan biri Türkiye ile Almanya kıyaslaması yapmıştır ve Türkiye'nin daha sistematik bir şekilde sistemi oluşturma durumunda olduğunu ifade etmiştir.

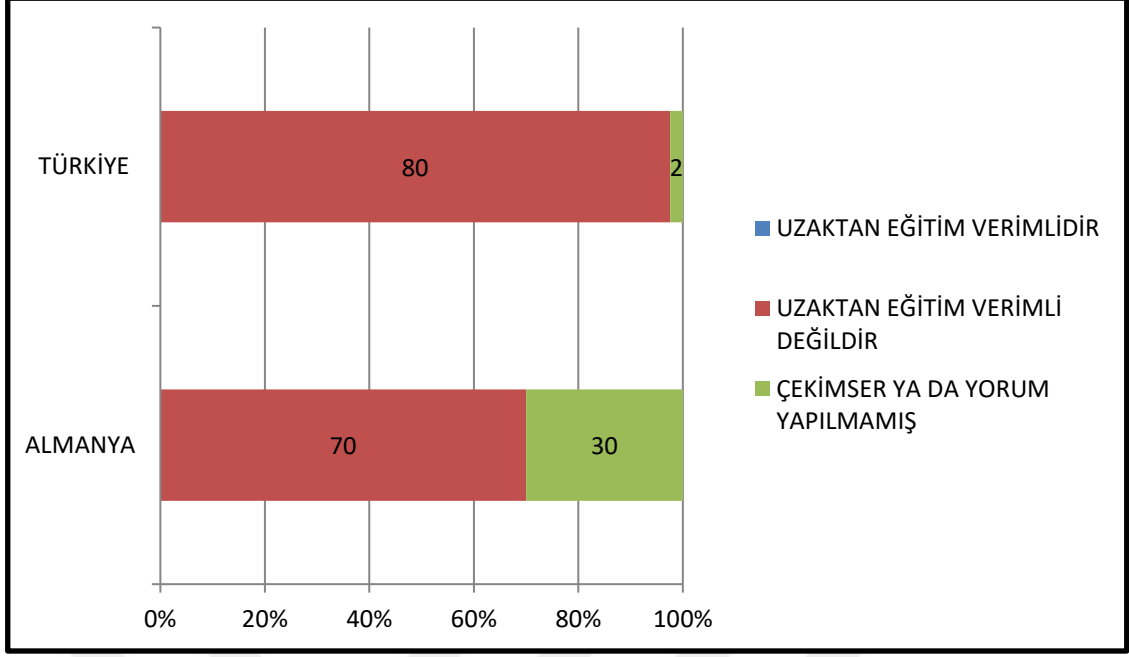
Tablo 13: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P2 değerlendirmeleri

T1	Diğer ülkelerdeki eğitim sistemlerini bilmiyorum ama bizim ülkemizde uygulanan uzaktan eğitimden memnun değilim. Öğretmenlerimiz bizimle fazla ilgilenmedi
T2	Eğitim kalitesi en üst seviyede ama uzaktan eğitimle verim alamadım. Öğretmen, öğrenci arasında olumsuzluğa neden oldu. Başka ülkelerdeki sistemler hakkında bilgim yok.
T3	Bir okul öncesi öğretmeni olarak uzaktan eğitim benim yaş grubuma hitap etmediğine ve faydasının olmadığını düşünüyorum. Çocuklar daha çok telefona televizyona tablete yani teknolojiye bağımlı oldular. Derslerimiz karantina süreçleri içinde hep bölündüğü için çocuklar okula ne bağlı bir hale geldi ne de eğitimde verimli olabildik. Ama ortaokul düzeyi ve üstü sınıf gruplarına tam anlamıyla olmasa da biraz faydalı olduğu düşüncesindeyim. Öğretmenin değersizleştiği saygının zedelendiğini eğitim sistemimizde pandemiyle sorunlar daha çok büyüdü. Eğitim alanında sinemalardaki 3 boyutu gördüğümüz simülasyonun eğitime aktarılması daha kaliteli bir eğitim alanı oluşturabiliriz.
T4	Virüs nedeniyle uzaktan eğitime geçilmesi, örgün kadar yeterli kalitede olmamıştır diye düşünüyorum. Öğretmenler birebir öğrencilerle muhatap olamadı bence. Sistemi açıp gitmiş bile olabilir, denetimi yok sonuçta.
T5	Koronavirüs eğitimi çok fazla sekteye uğratmıştır. Uzaktan eğitimle verilen eğitim hiç bir şekilde verimli olamaz diye düşünüyorum. Öğretmen-öğrenci ilişkisinde de kesinlikle olumsuz etkisi vardır. Bir kere okuldaki eğitim kesinlikle binalarda sınıf içerisinde çocuklar köle gibi kullanılarak, bütün gün hapsedilerek yapılmamalıdır. Daha çok uygulamalı eğitimle doğada olmalı. Fiziksel aktivite, deneyle hem maddi hem manevi yolla hayatın bilgisi çocuklara öğretilmelidir.
T6	Olumsuz zedeleme kesinlikle var. İnsanların bir iki yılı heba oldu. İnsanlar arasındaki ekonomik düzen eşitsizliği ile kiminin evinde internet vardı bilgisayar vardı kiminde yoktu. Herkes eşit düzeyde bundan yararlanamadı. Sınavlarda öğrenciler hak etmeden sınavlarından geçmiş oldu. Sınıftaki eğitim ile evdeki eğitim bir olmaz. Yararlı bulmadım. Zararları olduğunu söyleyebilirim.
T7	Uzaktan eğitim yapıldı ama çok verimli olduğunu düşünmüyorum. İlk kez yaşandığı için acemilik olduğunu düşünüyorum. Oturmamış bir sistemle verim alınamaz. Öğrenciler, eğitimi çok ciddiye almadılar. Boşverdimcilik oldu, ciddiyet oluşmadı. Evde, okul ortamı da sağlanamadı. Çocuklar pijamalarıyla ders yaptılar. Öğretmen yanındaki bir öğrenciye davrandığı gibi, uzaktan eğitimde davrandığını düşünmüyorum. Otorite olarak da psikolojik olarak da yeterli bir eğitim alanı oluşmadı bence.
T8	Eğitim alanını da baya etkiledi. Uzaktan eğitime geçildiğindeki eğitimin verimli olduğunu düşünmüyorum. Öğrencilerden duyduğum kadarıyla çocuk, yatağın içinde yatıyor ama ders görüyor. Özellikle virüsün yayıldığı yıllarda eğitimin gerilediğini düşünüyorum. Bütün öğrenciler mesafeyle kısım kısım okula gidebilirdi. Uzaktan eğitime gerek yoktu.
T9	Eğitimi bence çok kötü etkiledi. Çocukların özgürlükleri kısıtlandı. Arkadaşlarıyla görüşemez oldular. Oyun oynayamadılar. Telefona, bilgisayara, televizyona daha çok bağlı oldular. Ders çalışmak istemediler. Tanıdığım öğretmen arkadaşlarım, çok zorlandığını söyledi. Mesela evde kendi küçük çocuğu olanlar ders anlatırken dikkatini verememiş.
T10	Koronavirüs eğitim alanına olumsuz yönde zirve etki yapmıştır diyebilirim. Hayatımıza yeni öğretim faktörleri girmiştir. Öğrencinin etkileşim öğeleri, temas ve

diğer öğrenme pratiklerinden yoksun eğitilmesine, sadece müfredatın konu başlıklarının alınmasına sebep olmuştur. Öğrencilerin her zaman bir yönü eksik kalmıştır. Uzaktan eğitim seviyesi toplumun her kesimine aynı ölçüde erişilmesini veya araç-gereç ve diğer konularda yoksun eğitim görmesine sebep olmuştur. Ülkemizdeki alt yapının diğer ülkelere göre daha iyi olduğu düşünüldüğünde başarılı olduğu söylenebilir. Ancak ülke genelinde öğrenciler aynı müfredattan sorumlu oldular, sınavlar aynı eşitsizlikle ve diğer ilgili faktörler göz önüne alındığında başarılı olduğunu düşünmüyorum. Öğretmen-öğrenci ilişkisinde başarılı olduğunu düşünmüyorum. Öğrencinin sınıftaki davranışı, uyumu, karakteri ve diğer parametreler göz önüne alındığında uzaktan eğitim; öğrenci motivasyonunu, ilgi eksikliğinin, diğer paylaşımlar ve eşitsizlikleri etkilediğinden başarılıdır diyemem.

Türkiye örnekleminde katılımcılara, P2: "Koronavirüs eğitim alanında ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?" sorusu ve alt problemleri sorulduğunda genel olarak; COVID-19 ile eğitim sisteminin 'uzaktan eğitim'e dönüşmesinde, verimli bir eğitim sisteminin olmadığı düşünülmektedir. Öğretmen- öğrenci ilişkisinin de zarar gördüğünü ifade eden katılımcılar, yüzde doksanlık bir kısımla uzaktan eğitimi verimli bulmamıştır. Geriye kalan yüzde onluk kesim çekimser düşünmüş ya da yorum yapmamıştır. Katılımcılardan biri uzaktan eğitimin verimliliği konusunda, sınıf düzeyinin de önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca, teknoloji bağımlılığının daha da artmasına sebep olduğuna dikkat çekmiştir. Başka bir katılımcı eğitimin, doğa ile iç içe verilmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur. Katılımcılardan yüzde yirmisi, uzaktan eğitimin getirdiği eşitsizliklere vurgu yapmışlardır. Teknolojik olarak herkesin aynı imkana sahip olmadığını, bazı kesimin uzaktan eğitimden uzak kaldığını aktarmışlardır.

Türkiye ve Almanya örneklemlerinde, P2 sorusu bağlamında aşağıdaki şema oluşturulmuştur:

Şekil 9: Türkiye ve Almanya devletleri P2 değerlendirmesi

Her iki örneklemdaki katılımcılar, yaklaşık olarak ve dikkat çeken oranlarla (Almanya-%70, Türkiye-%80), uzaktan eğitimi verimli bulmamışlardır.

P3: Koronavirüs sosyolojik olarak ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?

Tablo 14: Almanya örneklemindeki katılımcıların P3 değerlendirmeleri

A1	Her şey değişti. Aşı olmadan bir şey yapamıyorduk. Ya da test yaptırmak zorundaydık. Ama biz öğrenci olduğumuz için bize verilen kağıtla her yere girebildik. Ama ailemle gezemedik. Korona olmaktan dolayı kimseyle görüşemedik. Bunda korona var mı yok mu diye düşündü herkes. Ama bence korkmaya gerek yoktu. İnsanların birbirinden uzaklaşmasına gerek yoktu. Çünkü eninde sonunda korona kapacaktın.
A2	Mesela ben hastalandım. Ama bizi hastaneye almadılar çünkü virüslü insanlara bakıyorlardı. Akşam saatlerinde kısıtlamalar olduğu için hastalansak bile bir yerlere gidemedik. Arkadaşlarımla sarılamadık. Uzaktan selamlaşmak zorundaydık. Camilere çocukları almadılar. Kuran öğreniyordum bu yüzden yarım kaldı. Gidebildiğimiz yerlere az insan alıyordu personeller. Bu yüzden camilerimiz sessiz kaldı.
A3	Almanya’da gençler arasında inançlı olma çok yaygın bir şey değil. Çok agnostik genç var burada. Bence bu olay kiliseleri daha aktif hale getirdi. Mesela daha çok Pazar günleri açan o kilise daha çok sık açmaya başladı. Yani dualar yayınladılar, kendi sitelerinde okumuştum. Merak etmişim. İnsanı ister istemez bir sorgulamaya ittiğini düşünüyorum. Bir hastalık var herkes ölüyor. Kime nasıl etki edeceğini bilmedikleri için insanlar bence biraz hayatı sorgulamaya başladı.
A4	Sosyal ortamlarda bulunamadık. Sosyal medya, sosyal ortamımız oldu. Dışarıya çıkıp, arkadaşlarımla görüşemedim. Aktivitelerde bulunamadık. Birbirimizde hastalık var mı endişesi yaşadık. İş yerleri kapandığı için biraz tatil gibi oldu ilk zamanlar. Devlet bu

	dönemde yardımlar yapmaya çalıştı. Ben ailemle kaldığım için maddi anlamda çok etkililenmedim. Ama çoğu tanıdığım evin geçiminde çok zorlandı.
A5	Sosyal hayatımızda önceden arkadaşlarımızda sarılır birbirimizi öper ve daha yakın bir şekilde otururduk. Ama sosyal mesafe, maske, gibi hayatımıza endekslenen yeni düzenle bu yakın ilişki kurmayı fiziksel ve psikolojik olarak etkiledi. İnsanlar birbirinden uzak durmaya çalıştı ve hastalık kapma korkusu yaşadı. Misafirlik bizim için vazgeçilmez bir aktiviteydi. Ama koronavirüs kısıtlamalarıyla, saat 21:00 da evde olma zorunluluğu-sokağa çıkma yasağı vardı. Kısaca sosyalleşmede COVID-19 insanları yalnızlaştırdı diyebilirim. Camilerde bile cemaat arasında mesafeler vardı. Belli bir kişide camiye alımlar yapıldı. Almanya hükümeti inancımız gereği, moral olması bakımından camilerimizden ezan okunmasına Cuma günleri izin verdi. Bu bizi çok mutlu etti. Bilim-kültür ve sanat alanında yapılan aktivitelerin çoğu iptal oldu, yapılan aktivitelere de aşıli olma zorunluluğu getirildiği için bu konuda da mağdurluk yaşadım. Çocuklarımın veli toplantılara dahi katılamadım.
A6	Camileri kapattılar. Kapanmadığı zamanlarda da sosyal mesafeden dolayı alabileceği kişi sayısına göre alımlar yapıldı. Bu kişilerin belirlenmesinde internetten randevu yapıldı. Randevulu gidilen yerlerde gelen kişilerin bilgilerini kayıt altında tuttular. İnsanlar sosyallikten uzak kaldılar. Bilim, sanat, kültür faaliyetleri yapılmadı. Düğünlere izin verilmedi. Düğünlere izin verildiğinde yine belli başlı kuralllar vardı. Sokağa çıkma yasağı vardı. Akraba ve arkadaşlara ziyaretler yapılamadı. Belli saatten sonra dışarıda olduğumuz zaman çok büyük para cezası vardı. İşten dolayı yasak saatlerde dışarıda olma durumumuz olduğunda iş yeri bir evrak veriyordu. Polis durdurduğunda bu evrak yanımda olduğu için para cezası yememiştim.
A7	Camiye, teravihe, gezmeye, arkadaşlarımla görüşmeye, cenazelere, düğünlere gidemedik. Yalnızdık hep. Çocuklarımız bile yanıma gelemedi. Hapis gibi hayattı sanki.
A8	Camilere fazla insan almıyorlardı. Bir buçuk metre mesafe gözetilerek alınan kişi sayısı azaltıldı. Asgari şekilde gidebildik. Çoğu sosyal faaliyetleri zorunlu olarak kaldırdılar. İş yerlerinde her gün test zorunluluğu vardı. Okullarda da öyle. Yapılan uygulamalar gerekiyordu.
A9	Her yer kapandı. Camiler kapandı. Sayılı kişilerle aldılar. Düğünler, cafeler her yer kapandı. Mesafelerle konuştuk. Bazen hiç görüşemedik. Kendimi çok yalnız ve çaresiz hissettim.
A10	Hizmetler tamamen durdu. Camilere, düğünlere, alış-veriş yerlerine mesafeyle izin verdiler. Kültür, sanat yerleri kapandı. Kuralları hep tatbik ettiler. Uymayanlara ceza uyguladılar. Denetimler çok sık oldu.

Almanya örneklemindeki katılımcılara P3: "Koronavirüs sosyolojik olarak ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?" sorusu ve alt problemleri sorulduğunda genel olarak; yapılan uygulamaları dile getirmişlerdir. Katılımcıların çoğu COVID-19 pandemisiyle gelen uygulamalarda kısıtlamalar ve kuralllar nedeniyle, sosyalleşme konusunda sıkıntı yaşadıklarını paylaşmışlardır. Sosyalleşme alanlarındaki kısıtlamalar ve pandemi getirileriyle uygulamaya koyulan kuralllar nedeniyle, bir araya gelinse de sosyal mesafeden dolayı, aktif olarak sosyalleşme hissiyatına erişemediklerini ifade etmişlerdir. Hatta bir katılımcı yaşadığı bu hissiyatı, 'Hapis gibi hayattı sanki' ifadesiyle dile getirmiştir. Katılımcıların yüzde otuzu bu bağlamlardan dolayı, kendisini yalnız

hissettiğini söylemiştir. Görüşmecilerden biri, COVID-19 sürecinde yapılan aktivitelerde aşı olma zorunluluğu nedeniyle de sosyalleşmede engellenme yaşadığını, çocuklarının veli toplanmasına dahi bu şart sebebiyle katılmadığını ifade etmiştir. Ayrıca bir başka konu olarak katılımcıların yüzde otuzu; çevresi ve kendisinin düşüncesi olarak aktardığı "hastalık kapma korkusu" olarak ifade ettikleri, koronafobinin varlığı dikkat çekmiştir. Katılımcılardan biri bu konu özelinde, farklı bir yorum yaptığı görülmüştür bu ifade; "Bence korkmaya gerek yoktu. İnsanların birbirinden uzaklaşmasına gerek yoktu. Çünkü eninde sonunda korona kapacaktın" şeklinde olmuştur. Dini alanlar ve bilim- kültür alanlarındaki uygulamalardaki memnuniyet düzeyinde genellikle; özellikle camilere bir süre gidemediklerini, kapatıldığını veya sosyal mesafe kapsamında topluluk alanlarında daha az kişilere hizmet verildiğini söylemişlerdir. Katılımcılardan biri Almanya'da yaşayan Müslümanlara moral olması amacıyla belli başlı camilerde okutulan ezandan, mutlu olduğunu ifade etmiştir. Bir başka katılımcı, yaşanan sürecin etkisi ile kiliselerin daha aktif bir şekilde rol aldığını ifade etmiştir.

Tablo 15: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P3 değerlendirmeleri

T1	Mesela camilerin kapatılması ve cemaatle namaz kılınmasının yasaklanmasını gereksiz buluyorum. Bazı uygulamaların yapılmasından memnun değilim. Bazen fazla abartıldığını düşünüyorum.
T2	Sosyolojik olarak hem ülkemizi hem de dünya adına kötü bir etkiye sahip oldu. Dini tedbirlerden memnundum. Ama bilim, sanat hakkında yapılan uygulamalardan haberim yok buna bir şey söyleyemeyeceğim.
T3	Camilerde alınan önlem ve tedbirler normal hayatımızda da olmalı bence. Kişisel seccade, başörtü, tesbih vs. eşyalar normalde de temin edilmeli. Özellikle ilk zamanlar ramazan ayında camilerin kapalı olması beni manevi olarak üzdü, sarstı. Sosyal hayatta akraba, eş dost ilişkisi kesintiye uğradı. İnsanlar birbirlerinden uzaklaşmaya başladı. Hafta sonları yaşanan kapanmalarda beni fazla etkilemedi. Çünkü hafta sonunu zaten evde geçiriyordum. Sanal gezilerle giden gidemeyen kitle eşitlenmiş oldu. Bu beni sevindirdi çünkü eşit bir şekilde bu durumundan faydalandık.
T4	Cuma namazlarını kılamadık. Toplu namazlar kılınamadı. Sanatsal etkinlikler yapılmadı. Konserler iptal oldu. Herkes birbirine şüphe ile yaklaştı. Hatta yaklaştı bile. Ufak bir grip olsan bile, alerji olsan bile insanlar başka gözle baktı. Vebalı gibi davranıldı. Korktu yaklaştı. Hapşırmaya çekindik. Öksürmeye çekindik. İnsanlar panikti, güvensizdi. Sosyalleşemedik. Herkes yalnızlaştı.
T5	İnsanları birbirinden uzaklaştırmış, korku salmış, güveni zedelemiş ve paniğe yol açmıştır. Bu konuda hiç memnun değilim. Yani bir tedbir alınacaksa da bunun ne olduğunu herkesin tam olarak bilmediğini düşünüyorum. Ama bir hastalığın, bu zamana kadarki hastalığın hangi tedavisi olmamış ki tedavisi olmayan bir hastalık çıkmış. Sağlık sektörü de bir antibiyotiğin bir virüse fayda etmediğini söyleyip başka tedavi yöntemi uygulanmaması bence sağlık konusunda müthiş bir zafiyetti. Her yerde koronavirüs afişi görmek. Zaten bilim, kültür faaliyetleri yapılmazken bir de bunun virüs yüzünden yapılması. İnsanın var olmasının sonuçlarını, hani insan bilim için

	vardır sanat için vardır. Bunların hepsini zedeledi. İnsanın hayatta var olma kanallarından saldırıya uğramıştır bence.
T6	Her kesim olumsuz etkilendi. Ama uygulamaya konulan tedbirler boşuna olmadığı için yapılması gerekiyordu. Kültür sanat faaliyetleri gibi dini faaliyetlerde kısıtlandı. Cenazeye gidemeyişimiz gibi düğünlere de gidemedik. Belirli ölçülerde, kısıtlamalarla yaşamak durumunda kaldık.
T7	Sanatçılar konser veremedi. Tiyatrocular sahne alamadı. Bütün sanat faaliyetleri iptal edildi. Birçok sanatçı bu dönemde iş yapamadı. Camiye gitme, teravihe gitme gibi toplu olan ibadetlere uzak kalındı. Teravihe gidemedim. Mukabele yapamadık. Komşularıyla birbirimizi ziyaret edemedik. Virüsü kapmaktan çok, karşıdaki insana virüs bulaştırmaktan korktum. İster istemez insanlar birbirinden uzaklaştı. Geleneğimiz olan birbirimize yemek vermekten bile çekindik. Bir keresinde yaptığım bir yemeği komşuma da verecektim ama eşim, hastaysak onlar da hastalanır bizden bilirler dedi. Bu durum beni çok üzmüştü hiç unutmuyorum.
T8	Yüzde doksan dokuz Müslüman bir ülke olduğumuz için dini vecibeleri getirmemize engel oldu. Vakit namazları ibadethanelerimizde yerine getiremedik. Teravih, Cuma namazları birlik olarak kılınamadı. Üzücü bir durum bu. Dini konularda uzaklaşma olabileceğini de düşünüyorum. Kültür, sanat etkinliklerine sinemaya, tiyatroya gidilemedi. Sosyal ilişkilerimizi zedeledi. Ailecek bir yere çıkıp yemek yeme imkânın bile olmadı. İnsanlar evde tıkılı kaldı.
T9	Herkesi strese soktu. Herkes birbirinden uzaklaştı. Birlik beraberlik denen bir şey kalmadı. Aile ortamı, komşuluk bitti. Camiye gidemedik. Arkadaşlarımızla beraber mukabele yapıyorduk. Beraber Kuran okuyorduk. Onları yapamadık. Ramazanda özellikle teravihe gidemedik. Herkes içerde ve dışarıda bireysel olarak vakit geçirdi. Bir araya gelinemedi. Ancak aile ortamında beraberdik. Ama stres ve korku hissettik. Sonradan bu kadar korkmaya gerek olmadığını gördük. Her şey telefonla yapılmaya başlandı. Eşinden ayrılan çok oldu. Geçimsizlik çoğaldı.
T10	Ülkemizin sosyolojik dokusu bireyleri birbirine kaynaştıran, uzlaştıran, zaman zaman aynı mahallede farklı kültürü ile birleştiren, farklı sosyolojik dokuların olması, farklı katmanların olması bütün ülkemizde çeşitliliğimizdir. Bireyin, kültürel anlamlı zenginliğidir. Toplumumuz yazılı olmayan kurallar ile yönetilir. Bunlar örf, adet, gelenek, ahlak ve dindir. Gelen kurallarla değişime uğrayan yaşantımızda, tedbirler yerinde ve gerekliydi. Ama zaman zaman memnun kalmadığım oldu. İnsanların tamamen dini vecibelerini yerine getirmesini yasaklamadan ziyade sosyal mesafe ve diğer konularda riayet edilerek yapılması daha yerinde bir uygulama olabilirdi.

Türkiye örneklemindeki katılımcılara P3: "Koronavirüs sosyolojik olarak ülkenizde nasıl bir etkiye sebep olmuştur?" sorusu ve alt soruları sorulduğunda genel olarak; yapılan uygulamaları ve kısıtlamaları aktarmışlardır. Elde edilen bulgulara göre yapılan kısıtlamalardan ve uygulamalardan memnun olanlar da olmayanlar da hemen hemen aynı oranda olduğu görülmüştür. Uygulamaların gerekli ve yerinde olduğunun aksine gereksiz ve insanların daha fazla korkmasına sebebiyet verdiğini düşünenler de olmuştur. Yapılan uygulamalarda özellikle camilerin kapatılması konusunda memnuniyetsizliğini ifade eden katılımcılardan biri, bu uygulamanın yerine; sosyal mesafe gibi kurallara uyularak dini vecibelerin yerine getirilmesini, daha yerinde bir uygulama olarak gördüğünü aktarmıştır. Yine bu konu özelinde katılımcılardan biri

camilerin kapatılmasını gereksiz bulmuştur. Yapılan uygulamaların insanları daha fazla korkuya ittiğini savunanlar da göz ardı edilmeyecek sayıdadır. Almanya örneklemindeki katılımcılar gibi Türkiye örneklemindeki katılımcılar da sosyalleşme alanlarındaki engellerin, insanları yalnızlaştırdığı ve birbirinden uzaklaştırdığını ifade etmişlerdir. Koronafobinin de katılımcıların ifadelerinde yer aldığı görülmüştür. Katılımcılardan biri toplum içerisinde hapsirmeye veya öksürmeye çekindiğini ifade etmiştir. Bilim ve kültür alanlarında yapılan uygulamalardan biri sanal gezilerdir. Katılımcılardan biri bu uygulamalardan memnun olduğunu, bu fırsat ile aslında; sanal gezilere reelde gidebilen veya gidemeyenin eşitlenmesi yönüne de dikkat çekerek memnuniyetini ifade etmiştir. Sadece bir katılımcı, sosyolojik açıdan diğer katılımcıların ifade etmediği bir konuya değinmiştir. COVID-19 sürecinde evliliklerin zarar gördüğünü ve boşanan insanların çoğaldığına dikkat çekmiştir.

P3 düzeyinde her iki örnekleme de katılımcılar hemen hemen aynı konulara dikkat çekmiştir. COVID-19 ile gelen kurallar ve kısıtlamalar, katılımcıların sosyalleşmelerine engel olmuştur ve psikolojik olarak, kendilerini yalnız ve korku içinde hissetmelerine sebep olmuştur. Her iki örnekleme de katılımcılar, COVID-19'un insanlar arasındaki iletişimi ve etkileşimi zedelediğini düşünmektedir. Yaşanılan pandemiyle hayatımıza giren koronafobi kelimesi henüz yaygın olarak kullanılmasa da katılımcılar yaşanan korkuyu, kendi çevrelerinde gördüklerini de ifade etmişlerdir.

P4: Koronavirüs iş ve çalışma hayatınızı nasıl etkilemiştir?

Tablo 16: Almanya örneklemindeki katılımcıların P4 değerlendirmeleri

A1	Mesela babam aşı olması zorunluluğundan dolayı aşı yaptırdı. Yaptırmıyaydı işten kovulacaktı. İşten kovulduğunca da para kazanamayacaktı. İnsanları aşı olmaya zorunlu bıraktılar, baskı uyguladılar.
A2	Arkadaşlarımla babalarımla çalıştığım firmalar kapandı. Arkadaşımla babam işsiz kaldı. Parasız kaldılar. Benim babam işe gitmeye devam etti.
A3	İş aradığım dönemde korona çıktı. İş bulmam korona döneminde daha çok zorlaştı. Çünkü bir çok şirket işçi, çalışan çıkardı. Bu yüzden iş bulma olasılığım daha da düştü. O dönemde bir sene iş bulamadım. İş verenlerle bile görüşemedim. Benim için çok olumsuz geçti.
A4	Olumsuz etkiledi. Aktif olarak işe gidemedim. Ama maaşlarımla bir değişiklik olmadı. Yine de işe gidip çalışmamak beni etkiledi. Evde kalmak, işe gidememek yüzünden kilo aldım. Bu da benim moralimi bozdu.
A5	İş ve çalışma hayatı sektöre uğradı. Devlet bazı yerlerin zararlarını kapanmalarla yaşandığı için karşıladı. Aşı zorunluluğu getirilmeden aşı yaptırmayanlara test zorunluluğu vardı. Her gün test yaptırmak zorunda olan çalışan kesim, test yapılan yerde yoğunlarla karşı karşıya kalmış ve sıra beklemek durumunda oluyorlardı. Hatta

	test yetersizliğiyle randevulu test yaptırma işlemine geçildi. Daha sonra haftada 3 gün test zorunluluğuna çekildi. Aşının zorunluluğu getirilince baskısıyla, aşı yaptırmak istemeyenler işten çıkarıldı. Eşim de bu sebeple aşı yaptırmak zorunda kaldı. Çevremden gördüğüm, haberlerden takip ettiğim kadarıyla çoğu insan da aşığı zorunlu olduğu için yaptırdı.
A6	Bizim iş yerini hiç etkilemedi. Çünkü bizim firmamız sağlık malzemelerini de üreten bir yer. Bazı arkadaşlarımın iş yerlerinin kapanmasından dolayı bir süre maaşlarını devlet ödedi. Taşeron firmadan giren işçiler işsiz kaldı. Devlet işsiz kalanlara yardımda bulundu. Kendi iş yerini maddi durumdan dolayı kapatmak zorunda olanlar oldu.
A7	Çalışanların çoğu internetten evde çalıştı. Dışarı çıkmak insanı motive eder moral olmadı. Gecelikle oturup evde iş yaptılar. Halsizlik ve monotonluk oluştu.
A8	İş yerlerinde insanlar fazla kontak kuramadı. Verilen görevler yerine getirildi o kadar. Kendini kötü hissettiğinde doktora gitmeden telefonla rapor alabiliyordun. Ben de bir hafta aldım. Onda da korona geçiriyordum. Hastalık dolayısıyla işten çıkarılma görmedim. Ama yapılan işlerde azalma oldu.
A9	Çalışmadığım için bu konuda bir şey söyleyemem.
A10	İşler yarıya düştü. Satışta da alısta da müşteride de yarıya düştü. Çoğu yerler kapandı. Hala da iş yerini kapatanlar var. Her şeye gelen zamlar var ama işçi maaşı zamlanmadı. Bir sefer bir kere yardım yapıldı. Ama yardımlar yeterli gelmiyor. Kira fiyatları gelen paranın aynı miktarında oldu.

Almanya örnekleminde P4: "Koronavirüs iş ve çalışma hayatınızı nasıl etkilemiştir?" sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan yüzde yirmisi iş yerlerin aşı zorunluluğu veya test zorunluluğu getirdiğine dikkat çekmiştir. Katılımcılardan biri, çevresindeki insanların işlerini kaybetmemek için veya her gün test zorunluluğunu yaşamamak adına aşı yaptırdığını ifade etmiştir. Genel olarak işlerin azaldığı, maddi olarak ayakta kalamayacak iş yerlerin kapanma yoluna gittiği, işsizlerin çoğaldığı ifade edilenler arasındadır. Bu süreçte iş aradığı döneme denk gelmesiyle iş bulma konusundaki olumsuzluğu paylaşan katılımcımız, herhangi bir iş verenle bile görüşemediğini ifade etmiştir. Evden çalışma olarak nitelenen çalışma şeklinin, insanları hantallaştırdığına ve monotonlaştırdığını ifade eden katılımcımız bu uygulamayı psikolojik açıdan verimli bulmamıştır. Katılımcıların yüzde doksanı, COVID-19'un iş ve çalışma hayatına olumsuz bir etki yaptığını belirtmiştir. Yüzde onluk kesimi oluşturan katılımcımız, bu konu üzerine yorum yapmamayı tercih etmiştir.

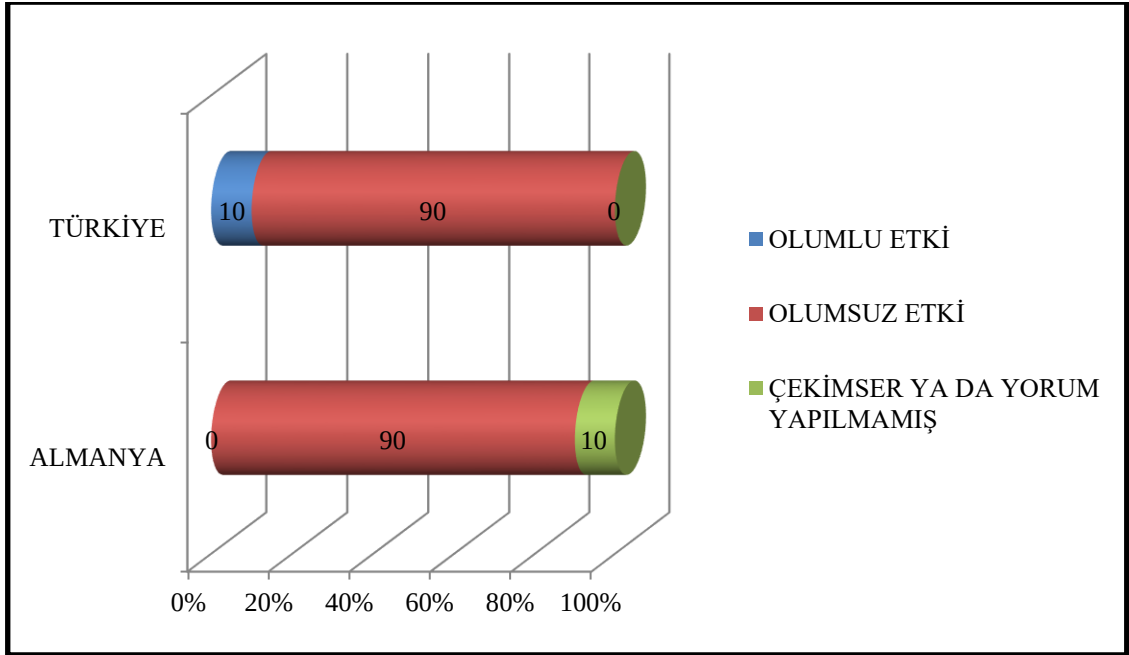
Tablo 17: Türkiye örneklemindeki ve P4 değerlendirmeleri

T1	İşsizliğe sebep olmuş ve bir çok insanın gelir düzeyi düştü. Haberlerde iş yerini kapatmak zorunda olan insanları dinlemiştim. Çok üzülmüştüm.
T2	Üretim durduğu için bir çok insan işsiz kaldı. Cafelerin kapatılması da orada çalışan insanları etkiledi. İşsizlik yükseldi.
T3	Hastalığın ilk başlarında karantina süreci uzun olduğu için hastalıklara karşı direncimiz düştü karantina sonrasında mevsimlik grip, nezle gibi hastalıklar arttı. Maskeyi sürekli takmak zorunda olduğum için sesimi duyuramadım ve ses kısıklığı yaşadım. Çocuklarda jest ve mimik okuması daha çok olur. Maske ardında kendimi ifade etmek için çok çabaladım. Bu durum beni ve işimin verimliliğini olumsuz etkiledi.
T4	İlk başlarda yarı zamanlı çalışmaya geçtik. O zamanlarda da işler pekala yürüyordu. Ülkede yeni bir sektör önem kazandı. Mesela kuryecilik. burada baya çalışanlar oldu. Yarı zamanlı çalışmaktan çok memnundum. Kendime vakit ayırabildim.
T5	İş hayatım ciddi şekilde etkilendi. Kötü etkilendi. Ülkemizde daha az personelle daha verimli olduğuna, mesai saatlerinin daha kısa aralıkta olmasına rağmen işlerin yine de verimli yürüyebildiğine şahit oldum. Ama yine de alışılmışın dışında olduğu için kötü etkiledi diyebilirim.
T6	Kamu hizmeti yürüttüğümüz için özel sektöre nazaran daha yoğun bir tempoda çalışmak zorunda kaldık. Pandemi sürecinde en yakından örnek olarak ağabeyim dükkanını kapatmak zorunda kaldı.
T7	Çoğu insan işten çıkarıldı. Ev kadını olduğum için kendi hayatıma bir sıkıntı olmadı ama etraftan birebir duyduğum kadarıyla işsiz kalanlar oldu. Bazı işler için evde çalışmak belki iyi olmuştur ama birebir yapılan işleri, el emeği ile yapılanları özellikle etkiledi. Üretim olarak ülkece maddi krize girildi. Ülke olarak geriye götürdü. Eğitimi nasıl etkilediyse iş gücünü de etkiledi.
T8	Üretim yapan fabrikalar yüzde yirmiye kadar üretimi düştü. Maddi yönden çoğu insan etkilendi. İşten çıkarılanlar oldu. Bilgisayar ortamında çalışanlar için ideal ama üretim yapıp da fabrikalarda imalatlarda çalışanlar için mesela sıkıntı oldu. Üretim olmadığı için de ülkemiz baya geriye gitti. Bu virüs sadece ülkemizde yaşanmadı. Dünya olarak geri gittik.
T9	Ülke genelinde çok zorlanan kişiler oldu. Çalışamayan maddi zorluk yaşayan çok kişi oldu. Dinimiz gereği yardımsever bir toplum olduğumuz için birbirimize yardım etmeye çalıştık.
T10	Koronavirüs çalışma ve iş hayatımızda da farklı yöntemlerin geliştirilmesine sebep olmuştur. Evden çalışma, ofis ve mekan içinde çalışma mesai kavramının değişmesine sebep olmuştur. İş hayatındaki bazı iş kollarının yok olmasına zemin oluşturmuş yeni yeni iş kollarının oluşmasına şahit olduk. Her alanda olduğu gibi olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye örnekleminde P4: "Koronavirüs iş ve çalışma hayatınızı nasıl etkilemiştir?" sorusu sorulduğunda genel olarak; işlerin azaldığı, maddi olarak ayakta kalamayacak iş yerlerin kapanma yoluna gittiği, işsizlerin çoğaldığı ifade edilenler arasındadır. Birebir iletişimin en etkili olduğu dönem olan çocukluk dönem eğitmeni olan bir katılımcımız, iş yerindeki olumsuzluğa maske uygulaması ile dikkat çekmiştir. İşinin verimliliğini etkileyen bu uygulamanın fiziksel ve psikolojik olarak etkilerini

aktarmıştır. Evden çalışma şekline yorumda bulunan katılımcılar; bilgisayar üzerinden çalışan kesimlerin bu konuda etkilenmediğini fakat, diğer meslek gruplarında olumsuz bir etkiye sahip olduğuna dikkat çekmişlerdir. Kamu çalışanı bir katılımcımız; bu süreçte özel sektörde çalışanların, kamu çalışanlarına göre daha az mesai yaptığını dikkat çekmiştir. Katılımcıların yüzde yirmisi; daha az personelle ve daha az mesai saatleriyle de işlerin yürüyebildiğine dikkat çekmiştir. Katılımcıların yüzde doksanı, COVID-19'un iş ve çalışma hayatına olumsuz bir etki yaptığını belirtse de katılımcılardan biri bu algının tersi yönünde açıklama yapmıştır. İş ve çalışma hayatındaki bu değişimlerin sayesinde, kendine vakit ayırabilme fırsatının oluştuğuna ve 'kuryecilik' sektörünün daha fazla revaçta olmasıyla, bu alanda iş alımlarının arttığına dikkat çekmiştir.

Almanya ve Türkiye örneklemelerinde P4 düzeyinde, genellikle olumsuz etkiler ön plana çıkmıştır. Özellikle insanların işsiz kalmasına dikkat çekilmesi, her iki örneklemde de ortak bir olumsuzluk olarak görülmektedir. Toplamda yirmi katılımcıdan sadece Türkiye örnekleminde bir katılımcı, iş ve çalışma hayatındaki olumlu etkiye dikkat çekmiştir. Almanya'dan bir katılımcı da bu konuda yorum yapmamıştır. Dolayısıyla her iki örneklemin yüzde doksanı, iş ve çalışma hayatının olumsuz şekilde etkilendiğini düşünmektedir.

Şekil 10: Türkiye ve Almanya devletleri P4 değerlendirmesi

P5: Koronavirüs ekonomik düzeninizi nasıl etkilemiştir, neleri değiştirmiştir?

Tablo 18: Almanya örneklemindeki katılımcıların P5 değerlendirmeleri

A1	Korona yüzünden maddi şeylerimiz biraz zorlaştı çünkü her şeyin fiyatı arttı. Domates bile alamadık bazen. Önceden 0.99 Centti şimdi 1,29-2 Euro falan.
A2	Maddi olarak tasarruf yapmamız gereken bir dönemdi. Her şey pahalandı. Önceden almak istediklerimi düşünmeden alabilirdim. Ama artık daha ekonomik düşünmemiz gerekiyor.
A3	Ben çalışmıyordum ama eşim çalışıyordu. Eşimde de mesela yüzde otuz kesinti oldu ama çok kötü olarak etkilenmediğimizi düşünüyorum. Tabi ki harcamalarımızı biraz azalttık çünkü zaten evdesin yiyecek içecek alıyorsun sadece. Genel olarak kıyafet, dışarıda yeme-içme, eğlence, cafe bu tarz masraf oluşmadı. Evet eve giren para da azalma oldu ama harcamalar da azaldı, giderler de azaldı.
A4	Ailemin yanında kaldığım için geçim sıkıntısı yaşamadım. Çalışmadığımız halde fabrikamız bize maaşlarımızı ödedi biraz da olsa. Bu konuda şunu söyleyebilirim. Marketlerde bazı ürünler satın alınırken sayıyla veriliyordu. Kahve, un, makarna, yağ, tuvalet kağıdı gibi. Bazen bunları da marketlerde bulamıyorduk. Bir de bir ara maskenin pahalı olması, aile doktorumuzdan satın alıyorduk. Sonradan rahatlıkla ucuz ve kolay tedarik edebildik.
A5	Sağlık sektöründe her şey ulaşılabilir düzende idi. Maske, dezenfektan, testler gibi malzemelere bütçe tedarik sağlandığı için bütçemizden bu konularda çok para ayrılmadı. Ama diğer ihtiyaçlarda fiyat artışları yaşandı. Stokçular çoğaldı. Yağ, un, kahve, makarna gibi malzemeleri alabilme gücümüz olsa da bulma konusunda sıkıntı yaşadık.
A6	Bütün hayatımız gibi ekonomimizi de alt üst etti. Elektrik, doğal gaz, kiralara, benzin, her şeye zam geldi. Stoklamalar yapıldı. Bazen ihtiyaçlarımızı bile marketlerde bulamaz olduk. Sayı ile verdiler. Aile başı iki maya verildiğini gördüm. Tuvalet kağıdı da sayı ile aldığımızı biliyorum. Biz dört kişilik bir aileyiz aldıklarımız bize yetse de. Daha kalabalık ya da daha fazla ihtiyacı olan aile üyelerinin sayı ile vermesinden dolayı, aynı aile üyelerinin farklı aile bireyleri gibi sıraya girdiğine şahit oldum.
A7	Bizim ailemizin ekonomik düzeninde bir değişim olmadı. İşten çıkarılan tanıdıklarımız var. Bazı tanıdıklarımız zor geçimlerini sağlıyorlar. İş bulmakta sıkıntı yaşıyorlar. Ama bizde bir değişim olmadı.
A8	Ekonomik olarak durumumuz iyi. Bizi fazla etkilemedi. Düzenli çalıştığımız için fazla değişen bir şey olmadı. Ama kısa zamanlı çalışanları etkiledi. Yiyeceklerde özellikle un, şeker, yağ, tuvalet kağıdı bulmakta sıkıntı yaşadık. Yurt dışından nakliye sınırlı olduğu için ithalat ihracat sıkıntısı olduğundan ürünleri bulamadık. Şimdi de yaşanan savaştan dolayı bazen bulamıyoruz. Ama paran varsa her şey var.
A9	Eşimin işleri yarıdan aşağıya düştü. Fiyatlar arttı. Her şey ikiye üçe katlandı. Hayat pahalandı. Ev kiralari uçtu. Birikimimiz olmasaydı çok zor geçinirdik.
A10	Adamlar tonlarla eve stok yaptı. O yüzden iş yerimize tuvalet kağıdı bile bulamadık bazen. Makarna, yağ, un bulamadık. Sıkıntı çektik. Alım gücü de azaldı. İş yerimize gelen müşterilerin fiyat sorduğunu hatırlamam ama artık gelenler önce fiyat soruyorlar. İnsanların alım gücü azaldı. Şimdi de savaştan dolayı sıkıntı çekiyoruz.

Almanya örneklemindeki katılımcılara P5: "Koronavirüs ekonomik düzeninizi nasıl etkilemiştir, neleri değiştirmiştir?" sorusu sorulduğunda genel olarak; pahalılıktan, stokçuluktan, özellikle belli ürünleri (yağ, un, şeker, maya, kahve, makarna, tuvalet kağıdı gibi) marketlerde bulamamaktan veya alım gücü olsa dahi sayı ile verilmesinden söz etmişlerdir. Bazı katılımcılar yaşanan pahalılıkla, tasarruf yoluna gidildiği aktarmışlardır. Katılımcılardan biri; cafe, eğlence, kıyafet gibi masrafların oluşmadığını, eve gelen paranın azalması gibi masrafların da azaldığını aktarmıştır. Ekonomik durumlarının hangi seviyede olduğu konusunda bir değişken bilgisi olmamakla birlikte, aktarılan ifadelerde; maddi durumlarını iyi olarak tanımlayan katılımcılar, herhangi bir ekonomik sıkıntı yaşamadıkları yönünde yorumlar yapmışlardır. Bu ifadeleri söyleyen katılımcıları oran ile belirtmek gerekirse yaklaşık olarak, yüzde otuzluk bir kesimi oluşturmaktadır. Fakat genel olarak COVID-19, ekonomik düzenleri olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Tablo 19: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P5 değerlendirmeleri

T1	Ekonomik düzenimizin etkilenmediğini düşünüyorum.
T2	Ekonomik düzenimizde bir değişme olmadı.
T3	Dünyaca ekonomik şekilde olumsuz etkilendik. Kendi ülkemiz nazarında bizim de alım gücümüz düştü. Fiyat artışları yaşandı. Eşim ve ben çalıştığımız için ailemizin geliri, bir askeri maaşla geçinen bir aileye göre daha iyiydi. Pandeminin hem ekonomik hem de sosyal hayatta büyük yıkımlara ve değişimlere sebep olduğu düşünüyorum.
T4	Ekonomik düzenimiz memur olduğum için çok etkilenmedi. Ama özel sektör baya etkilendi. Yasak saatin akşam 9 olması ve hafta sonu yasak olması, kafe gibi yerleri daha çok etkiledi. Kafe sektöründe çalışan arkadaşımın iş yeri kapanınca aldığı destek çok yetersizdi. Düşük ücretli baya sıkıntılar çekti.
T5	Koronavirüs ekonomik düzenimizi süreç içinde yaşarken çok etkilemese de koronavirüs sonrasında, birçok iş yerinin kapatılmasıyla birlikte ekonomik sıkıntılar ülkece yaşandı. Herkes artık bunu bireysel olarak kendi hayatında hayat pahalılığı, işsizlik gibi kötü şekilde yaşıyor. Koronavirüs ekonomik sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur.
T6	Belirli hizmetler kendilerini ayakta tutabilmek adına fiyat artışları yapmak zorunda kaldı ya da işçilerini işten çıkarmak zorunda kaldı. Genelleme yaparsak ulaşımda gıdada her şeyde ekonomiyi etkilediği için ve insanlarda hayat mücadelesi verdikleri için doğru orantılı fiyat artışına gitti. Arz talep dengeleri değişti. Sürümden kazanma politikası yerini daha çok karlılığa bıraktı. Yani aslında mekanlara gidemediğimiz için paramız cebimizde kaldı. Kalan bu parayla da fiyat artışlarına gitti.
T7	Kişisel olarak şu anki zamları kokonanın getirilerine bağlıyorum. Ülke olarak, dünya olarak çok etkilendik. Etkilerini korona zamanından daha çok şimdi hissediyoruz. Maddi olarak her şey zorlaştı. Önceden alışverişe gittiğimde fiyatlara bakmadan sepeti doldurabiliyordum. Ama şimdi fiyatları karşılaştırıp alışveriş yapıyorum ve ihtiyacımdan başka bir şey almıyorum.

T8	Fazla harcamamaya özen gösterdik. Kısıtlı, sadece ihtiyacımıza göre alım yaptık. Bu şekilde tasarruf yapmaya çalıştık.
T9	Biraz zorlandık. Ama çok şükür çok zorlanmadık. Maaşımız var. Parası olmayan çok zorlandı. Kendi sağlık güvencemiz olduğu için ilaçlarımı rahat alabildim. Her şeyin fiyatı arttı. Alım gücü azaldı. Biz de tasarruf yapmaya çalıştık.
T10	Ekonomik olarak ülkemizi olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni sektörlerin oluşmasına zemin oluşturmuş, mevcut üretim kollarının üretiminde yavaşlamasına, ithalat ve ihracat dengesinin bozulmasına sebebiyet verdiğinden ülkede yaşayan her aile bundan olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye örneklemindeki katılımcılara P5: "Koronavirüs ekonomik düzeninizi nasıl etkilemiştir, neleri değiştirmiştir?" sorusu sorulduğunda genel olarak; pahalılıktan, COVID-19'un ekonomilerini olumsuz etkilediklerinden, tasarruf ettiklerinden bahsettikleri görülmüştür. Fakat katılımcılardan biri; memuriyetinin verdiği avantaj ile maaş sıkıntısı yaşamadığını, özel sektör çalışanlarının bu konuda daha fazla mağduriyetinin olduğuna vurgu yapmıştır. Bu yorumu yapan katılımcı ve yaşları (17-19) yaş aralığında olan katılımcılar, ekonomik düzenlerinin etkilenmediğini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri; COVID-19 ile yaşanan kısıtlamalarla cebine kalan paranın, fiyat artışlarına gittiğini dile getirmiştir. Ayrıca katılımcıların yüzde yirmisi; COVID-19'un ekonomik olarak etkilerinin süreç içindeki halinden ziyade, korona sonrası olarak tanımladıkları zaman diliminde daha fazla etkisinin çıktığını ifade etmişlerdir.

Almanya ve Türkiye örneklemlerini P5 düzeyinde değerlendirilirse; her iki örnekleme de hayat pahalılığından, bu pahalılıkla tasarruf yapmak durumunda kaldıklarından bahsetmeleri benzer yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya ve Türkiye katılımcıları; P5 düzeyinde ülkelerinin olumsuz bir şekilde etkilendiğini, hatta bu durumun kendi ülkelerine ait bir durum olmadığını, dünya olarak olumsuz etkilenildiğini ifade etmişlerdir. Örneklem arası farklılıkta Almanya, katılımcılarına göre; COVID-19'un yasakları ve kurallarını yaşadığı dönem içinde bazı temel ihtiyaçlar olan yağ, un, makarna, maya, tuvalet kağıdı, kahve gibi malzemelere erişim konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

4. COVID-19 ALGISI VE ETKİLERİ

4.1. İnsanların COVID-19 Algısı

İnsan; biyoloji, fizik, felsefe, psikoloji gibi dünya üzerinde bulunan bütün bilimlerin yaratıcısı ve geliştiricisidir. Varlığı ile dünyada kurduğu sistemlerin/kurulan düzenin baş aktörüdür. İnsan olgusu, varlığının ilk anından itibaren başka bir insanın varlığına ve iş birliğine mecburdur. Toplumsal birliktelikte daha çok maneviyat ihtiyaç ön plana çıkmaktadır. Temelde iş birliği ve çıkarların olduğu toplum birlikteliğinde ise; maddi ihtiyaçlar söz konusudur. Bireyden topluma, toplumdan bireye bu iki olgu ve arasındaki bütün düzenler tarihsel süreçlerde tanıma, tanımlandırma ve geliştirilme ihtiyacı içinde olmuştur ve olacaktır. Bu bağlamlarda, insanlığın yaşadığı süreçler ve durumlar değerlendirilerek, çeşitli tanımlamalar ve sınıflandırmalar içerisinde incelenmektedir. Toplum olgusu; tarihsel süreçlerde yaşanan dönem, durum ve değişimler göz önüne alınarak çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Feodal toplumdan, günümüz toplumunu ifade etmek için kullanılan risk toplumuna kadar geçen sürede insanlık, değişen koşullara bağlı olarak birçok farklı toplum yapısıyla karşılaşmıştır.

Günümüz toplumunu ifade ederken ‘risk toplumu’ olarak tanımlanmasındaki kuramın öncüsü Ulrich Beck’tir. Beck’e göre risk toplumu; sanayi toplumunun post-moderne giden yoldaki yetersiz, güvensiz ve denetimsiz adımlarından dolayı oluşacak risklerin, bireyin kararına göre şekillenmediği, kolektif bir biçimde ve daha tehlikeli boyutlarda yaşanacak olan risklerle modernlik sürecini ifade etmek için oluşturmuştur. (Çuhacı,2007)

Bu risk toplumunda öne çıkan kavramlardan olan insani güvenlik; insanın karşılaşabileceği her türlü tehdide karşı güvende olmasıyla yani; fiziksel ve psikolojik güvenlik olarak değerlendirilmektedir. 2012 yılında BM Genel Kurulu kararıyla insani güvenlik; “insanların hayatta kalmalarına, geçimlerine ve onurlarına yönelik yaygın ve ortak tehditlerin tanımlanması ve çözümüne yönelik bir yaklaşımdır.” (BM Genel Kurulu Kararı 66/290,2012’den aktaran; Alameşe,2021,37) Kavramsal olarak değerlendirildiğine geniş bir kapsamı içeren güvenlik, çeşitli alanlarda özele indirgenebilmektedir. Fakat insani güvenlik kavramı çerçevesinde yedi farklı türünden bahsedilmektedir. Ekonomik güvenlik; özellikle üretime dayalı bir gelirin, en azından

asgari bir biçimde insanların hayatlarını devam ettirebilmesindeki güvenlik türüdür. Gıda güvenliği; yaşamsal ihtiyaç olarak erişilebilecek gıdanın, nitelik ve nicelik olarak ulaşılabilir ve güvenli olmasındaki güvenlik türüdür. Sağlık güvenliği; kişisel ve uluslararası güvenliği etkileyen bu türde, insanların yaşamlarını etkileyecek hastalık, salgın gibi durumlarda aşı, tedavi ve sağlık hizmetlerine erişimi kapsayarak sağlıklı yaşamı ifade etmektedir. Birey, devlet ve uluslararası bazında ele alınabilecek güvenlik türüdür. Oluşan salgınlarda, devletler sağlık güvenliğini koruyabilmek adına diğer devletlerin de sağlık erişiminde etkili olabilmektedir. Günümüzde yaşanan COVID-19 aşılarında, devletlerin başka devletlere aşı yardımı bu bağlamdan gelmektedir. Çevre güvenliği; insanların yaşam koşullarındaki etkilerin sebebi olarak çevrenin, sağlıklı bir şekilde olmasını ifade eder. Hava kirliliği, su kirliliği, temiz suya olan ihtiyaç, gürültü kirliliği gibi sayabileceğimiz tehditleri içinde barındırır. Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun bütün devletlerin de ihtiyacı olan bir güvenlik türüdür. Kişisel güvenlik; kişinin yaşamını tehdit eden fiziksel ve psikolojik bütün tehditlere karşı ifade edilen güvenlik türüdür. Bu güvenlik türünde tehdit eden birey veya devlet kaynaklı olabilir ve kişinin korunmasını amaçlamaktadır. Toplum güvenliği; toplumsal farklılıkların varlığını, farklılığın getirdiği kültürel normları, değerleri korumak amacıyla oluşmuş bir güvenlik türüdür. Siyasi güvenlik; toplumsal varlık olan insanların birbirlerine karşı zorbalık yapmaması, kişisel hakların korunması, kişinin huzuru ve onuruyla toplum içinde yaşamın devam edebilmesini ifade eden güvenlik türüdür. İkinci Dünya Savaşı sonrası insanları tekrar en çok yıkıma uğratan, küresel bir sorun olan COVID-19, insani güvenliğin bütün türleriyle insani etkileyen tehdit olarak karşımıza çıkmıştır. Can kayıplarını devletler bazında milyonlarla ifade edildiği COVID-19 pandemisinde, insanlar kendi evlerinde bile kendilerini güvende hissedememişlerdir. (Alameşe,2021,37-38)

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde fizyolojik olarak ihtiyaçlardan sonra güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Piramidin en üst kısmını ifade eden 'kendini gerçekleştirme' aşamasına gelmesi için güvenlik kısmından sonra sevgi ve saygınlık kısımları yer almaktadır. Dolayısıyla buradan da çıkabileceğimiz gibi kendini güvende hissetmeyen insan, sevgi ve saygınlık çerçevesindeki ait olma hissiyatı, sosyallik algısı, insani ilişkiler vb. konularında eksik kalacaktır. Nitekim insan, bu eksikliklerden dolayı psikolojik olarak mutluluğu da yaşayamaz. Güvenlik ve mutluluk kavramlarının arasındaki doğrusal ilişki göz önünde bulundurularak, güvenliği tehdit eden toplumsal

bir olay vuku bulduğundaki insanların/toplumların mutluluk düzeyini etkilemektedir. İnsani güvenliğimizi küresel çapta tehdit eden COVID-19 pandemisi, insanların psikolojisini etkileyen küresel bir sarsıntı olarak karşımıza çıkmıştır. COVID-19'un psikolojik etkileri açısından değerlendireceğimiz bölümde ayrıntı olarak bu konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır fakat kısaca; global dünyamızın insani güvenliğindeki tehdit COVID-19, kolektif bilincimizi etkilemektedir ve insanın COVID-19'a karşı algısı, yaşayacağı psikolojik etkenin düzeyini de etkilemektedir.

Pandeminin getirileri olarak standartlaşmış normal pratiklerimizin yerine yeni normal olarak tanımlanan hayat pratikleri doğmuştur. Yaşanan her kriz yenilik getirmektedir. Dünyanın yaşadığı bu kriz sonrası göz görülür şekilde oluşan sonuçları en başta, yaşanan değişimler olmuştur. Kullanılan maskeler, sosyal mesafe, hijyen kurallarının denetimi, kapitalizm sistemiyle yaşanan yabancılaşmanın dozunun artması, COVID-19'a yakalanma korkusunun oluşması (koronafobi), karantinaların getirileri gibi sayabileceğimiz birçok etken ve etkileri ortaya çıkmıştır. Bu etkilerin kişiyi ne kadar ve nasıl etkilediği ise; kişiden kişiye değişim gösterse de genel geçer olarak kabul edilebilecek başlıklar altında incelemek mümkündür.

Kişi, bir uyarıcı ile karşılaştığında ilk olarak sorunu algılayıp, anlamlandırma sürecine girmektedir. Yaşanan sürecin farkına varılması, anlamlandırma süreci, kabul ve alışma durumları kişinin stres, kaygı ve korku düzeyi gibi durumlarıyla alakalıdır. Her insan ayrı bir dünyadır ve farklı psikolojik özelliklere sahiptir. Kalıtsal ve çevresel etkilerin oluşturduğu her kişilik bir duruma, uyarıcıya psikolojik olarak aynı tepki ve düzeyde tepki aksettirmeyecektir. COVID-19 gibi küresel olarak insanları etkileyen bu büyük uyarıcıya nitekim, her birey farklı farklı algıya ve tepki düzeyine sahiptir. Kişinin salgına yüklediği anlam, durumla başa çıkma düzeyini de etkilemektedir. Bilginin erişilebilir olduğu günümüzde ölüm sayılarının yetkililerce bilgilendirme amacıyla açıkça yayınlanması, sosyal medya gibi platformlarda insanların global dünya halinde etkileşimde kolayca ve kitleler halinde iletişimde bulunabilmesi, salgınla beraber dış dünyaya belki daha fazla etkileşimde olabilmek insanların birbirinin görüşlerini ve algılarını etkileyecek potansiyeli de beraberinde getirmiştir. Sosyal bir varlık olarak tanımlanan insanın yapısal özelliği gereği, başkalarının düşünce ve algılarından etkilenmesi muhtemeldir. Bu bağlamlarda COVID-19 süreci insanların düşüncelerini, algılarını kolektif biçimde etkileyebilecek potansiyel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

COVID-19 sürecindeki bilinmezliği fırsata çevirmek isteyen, algı operasyonlarını farklı amaçlarla yürüten kimseler, insanları galeyana getirmeye veya manipüle etmeye çalışmışlardır ve bu bağlamda, infodemik haberler görülmüştür. Bilinmezlik ile gelen COVID-19 ile başa çıkma arayışına giren bilim insanları bir de bu haberleri engellemeye çalışmışlardır. Konuyla alakalı örnek haber başlığı şu şekildedir:

Habertürk. “Sumak suyu koronavirüsü yenmede etkili mi?”, erişim: 22.12.2022 (<https://www.haberturk.com/sumak-suyu-koronavirusu-yenmede-etkili-mi-haberler-2641207>).

Nethaber. “Bilim Kurulu’ndan coronaya karşı sumak suyu tepkisi! Sumaklı su coronaya iyi geliyor mu?”, erişim: 22.12.2022 (<https://www.nethaber.com/gundem/bilim-kurulundan-coronaya-karsi-sumak-suyu-tepkisi-sumakli-su-koronaya-iyi-geliyor-mu-16727>).

NTV. “Coronavirüs hakkındaki efsaneler ve gerçekler”, erişim: 23/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/saglik/coronavirus-hakkindaki-efsaneler-ve-gercekler,eDF4H1vbrkKje9LMGrY-xw/zW-YDytnwUq6rKAUKYZcJQ>).

Sözcü. “COVID-19 ile ilgili şehir efsaneleri”, erişim: 23/12/2022 (<https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/COVID-19-ile-ilgili-sehir-efsaneleri-5982621/>).

Literatür araştırmasında insanların COVID-19 pandemisindeki algıları, aşağıdaki başlıklar olarak incelenmiştir.

4.1.1. Din Olgusuyla Bağdaştırılmış Algılar

COVID-19, insanın her alanına tesir etmiştir. Din olgusu, bu alanların arasındadır ve geniş çapta, her dinlere etkisi ayrı ayrı değerlendirilebilecek derin bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Fakat, araştırmamız dahilinde sadece COVID-19’a karşı oluşturulmuş din algıları konu olarak ele alınmıştır.

Din, insanların birliktelik duygusunu besleyerek, bir bütünün parçası olma duygusunu oluşturur. Bu duygu ile hareket eden kişi sosyal kimliğinde bir aidiyet hisseder ve dinin getirdiği sorumluluklarla hareket eder. Din olgusunun oluşturduğu toplum birlikteliği ve getirisi olarak kuralları, insanların yaşayış biçimlerini etkilemektedir. Kendilerini güvende hissetmeleri, birlik ve beraberlik bilinci ile aidiyet duygusu, Tanrı’nın gücü ile korunduğu veya cezalandırabileceği algısı vb. sayabileceğimiz birçok etken dinin; kişinin psikolojisinde, yaşayış biçiminde, algısında

mihenk taşını oluşturmaktadır. Bu bağlamlarda din, karşılaşılan krizlerde kişinin stresle başa çıkma yollarında temel düşünce sistemini oluşturmaktadır. Olağan dışı yaşanan olaylarda, krizlerde insanlar durumu anlamlandırmada metafizik inançlara yönelmektedir. Tanrı'nın varlığına olan güven duygusu, Tanrı'nın emirlerine uyduğu takdirde kişinin kendini güvende hissetmesini sağlamaktadır. İnançlara göre salgının yaşanması genel olarak Tanrı'nın imtihanı, uyarısı, cezası gibi algılanmaktadır. Kader ve kıyamet alameti düşünce şekilleriyle de algılanmaktadır.

Kalgı'nın 2021 yılında COVID-19 ile din olgusunun ilişkisi bağlamında 24 kişi ile yaptığı çalışmada; COVID-19'a yakalanmış insanlarda hastalığın, psikolojilerine etki yapıp yapmadığı, dini görüşlerinde ve dine bağlılık seviyelerinde nasıl bir değişim yaşandığı, yaşanan değişimin sosyo-demografik açıdan farklılık gösterip göstermediği amaçlanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre katılımcılarının psikolojik olarak duyguları; engellenme hissiyatı, yalnızlaşma, kaygı, stres ve tükenmişlik hissiyatı görülmüştür. Din olgusu bağlamında araştırmada bulunan bulgular ise; katılımcıların çoğunun yaşanan salgını ilahi ceza ve imtihan olarak değerlendirdikleri ön plana çıkmıştır. Bu değerlendirmelerde katılımcıların dindarlık seviyelerinin (muhafazakarlık düzeyinin) yüksek olduğu ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan diğer kişiler, COVID-19'u; doğanın intikamı, komplo olarak ya da herhangi bir anlam ile bağdaştırmadığı da ulaşılan bulgular arasında olmuştur. Salgının, din algısını değiştirmedığı aksine dine daha fazla yönelimin gerçekleştiği ve dinin mental sağlığa olan faydası ifade edilmiştir. (Kalgı,2021)

Kirman'ın 2020 yılında, sosyal medya ortamında yapılan dini içerikli COVID-19 paylaşımlarını ele alan çalışmada, 17 kişinin oluşturduğu 60 paylaşımı incelemiştir. Araştırmada; COVID-19 ve din içeriklerini paylaşan kişilerin salgını nasıl değerlendirdiği, salgının kişilerde olduğu etkiyi ve bu etkiyi nasıl anlamlandırdıkları, salgın sürecinde din olgusunun duygu, düşünce ve pratikleri nasıl etkilediği, bireylerin salgınla başa çıkma amacıyla nasıl bir yol izlediği incelenmiştir. Katılımcıların bir kısmının süreçle başa çıkma yolunda din olgusunun getirilerine yönelip, ibadetlerle vakit geçirdiği, diğer bir kısmının seküler yol izleyerek, birkaç kişinin ise bu iki bakış açısını harmanlama yolunu izlediklerini aktarmıştır. COVID-19'un olumsuz getirilerinden ziyade olumlu getirilerine de dikkat çeken çalışma; Tanrı hakkında, hayat hakkında, tabiat hakkında düşünme, içsel muhasebenin ve içsel dönüşün-bireysel dindarlığın,

ailenin öneminin farkındalığı ile daha çok ve kaliteli zaman değerlendirme, yardımlaşma gibi olumlu gelişmelerin varlığına dikkat çekmiştir. (Kirman,2020)

Dinlerde toplu olarak yapılan ibadetler ön plandadır. Salgın gibi bir gerçek eşliğinde yapılacak olan toplu ibadetler, salgının pik zamanlarında askıya alınmak mecburiyetine girmiştir. İslam dini kapsamında, Türkiye’de ve Almanya’da sosyal mesafe ve hijyen kuralına göre uyum sağlamak amacıyla toplu dini ibadetlerde kişisel seccadeler, tesbihler kullanılmıştır. Süreç içerisinde virüsün yayılım seyri göz önüne alınarak alınan tedbirler kapsamında bazen belli vakit namazlarının cemaatle icra edilmesine izin verildiği de görülmüştür. (<https://www.icisleri.gov.tr/cami-ve-mescitlerde-cemaatle-ibadet-edilmesi-genelgesi>) Almanya hükümeti, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde moral olması bakımından üç hafta süreyle belli vakitlerde (Cuma Namazları) ezanın hoparlör ile okutulmasına izin vermiştir. (<https://tr.euronews.com/2020/03/22/avrupa-da-musulmanlara-koronavirus-jesti-baz-ulkelerde-camilerden-ezan-okunmasına-izin>) Din olgusunun psikoloji ile olan ilişkisi ayrı olarak incelenebilecek bir bağlamdır. Fakat burada insanların din olgusu ile algılarının etkileşimde olduğu da çıkarılabilmektedir.

4.1.2. Kehanetler, İddialar, Efsaneler

Nostradamus Kehaneti:

16. yy’da yaşamış olan astrolog, yazar ve doktor kimlikleri olan Michel de Nostredame, astroloji bilgisini kullanarak geleceğe dair ön görüler ve kehanetler yayınlamıştır. COVID-19 Salgınında “İkizler yılından doğudan bir kraliçe yükselecek. Gece yaratıklarından vebasını yedi tepeli dünyaya yayacak. İnsanların alacakaranlığını toza dönüştürecek. Dünyayı yok edecek ve mahvedecek.” söylemiyle kehanette bulunduğu ileri sürülmüştür. COVID-19 salgınıyla bağdaştırıldığı düşünülmesinde ikizler yılı;2020, gece yaratıkları; yarasa, veba; koronavirüs, yedi tepeli diyar; İtalya, insanlığın alacakaranlığı; yaşlılar, toza dönüştürülecek; ölüm olarak algılanmıştır. Fakat araştırmalar neticesinde böyle bir söylemin veya benzeri bir yazının bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Konuyla alakalı bazı haber başlıkları şu şekildedir:

Hürriyet. “Nostradamus kimdir? Nostradamus’un Kehanetleri”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/nostradamus-kimdir-nostradamusun-kehanetleri-40784721>).

Sabah. “Nostradamus koronavirüs salgınıni bildi mi? Nostradamus kendi ölümünü gördü, kehanetleri kan dondurdu!”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/nostradamus-koronavirus-COVID-19-salginini-bildi-mi-nostradamus-kendi-olumunu-gordu-kehanetleri-kan-dondurdu>).

Slyvia Browne Kehaneti

Amerikalı medyum yazar Slyvia Browne’nin 2008 yılında kaleme aldığı ‘End of The Days’ kitabının 312. sayfasında aşağıda bulunan ibare COVID-19 salgınıyla bağdaştırılmış ve bir kehanet olarak algılanmıştır.

“2020’ lerde, akciğerleri ve bronşları ciddi oranda etkileyen, tedaviye ise zalimce direnen zatürre benzeri bir hastalığın patlaması nedeniyle ortalıkta ameliyat maskeleri ve plastik eldivenlerle dolaşan çok daha fazla insan göreceğiz. Hastalık hakkında kafa karıştırıcı olan şey ise; bir kış boyunca müthiş bir paniğe yol açtıktan sonra, on yıl içerisinde hem sebeplerini hem de tedavisini gizemli bırakarak tamamen ortadan kaybolması olacak”

Konuyla alakalı bazı haber başlıkları şu şekildedir:

Sözcü. “Kehanetler kitabı neyi anlatıyor? Kehanetler kitabının yazarı Slyvia Borwne kimdir?”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/kehanetler-kitabi-neyi-anlatiyor-kehanetler-kitabinin-yazari-sylvia-borwne-kimdir-5694885/>).

Habertürk. “ 12 yıllık kehanet! End of Days adlı kitap koronavirüsü öngörmüş olabilir mi?”, erişim:25/12/2022 (<https://www.haberturk.com/12-yillik-kehanet-end-of-days-adli-kitap-koronavirusu-ongormus-olabilir-mi-2611758>).

Baba Vanga Kehaneti

Ölmeden önce birçok kehanette bulunan Baba Vanga, "Balkanların Nostradamus’u" olarak bilinmemektedir. Öngöründe bulunduğu birçok olayın gerçekleştiği yönündeki inanç, söylediklerine güven gözüyle bakılmasına sebep olmuştur. COVID-19’u kastederek, Asya’dan gizemli bir hastalığın ortaya çıkacağına ve bunun milyonlarca insanın canını alacağını söylediği iddia edilmektedir. Konuyla alakalı haber başlıklarından bazıları şu şekildedir:

Sabah. “Ünlü kahin Baba Vanga; yıllar önce corona virüsü bildi mi? ‘Asya’dan çıkacak virüs binlerce kişiyi..”, erişim: 24/12/2022 (<https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/unlu-kahin-baba-vanga-yillar-once-corona-virusu-bildi-mi-asyadan-cikacak-virus-binlerce-kisiyi/2>).

CnnTürk. “İşte Baba Vanga’nın önümüzdeki yıllar için büyük kehanetleri”, erişim: 24/12/2022 (<https://www.cnnturk.com/dunya/iste-baba-vanganin-onumuzdeki-yillar-icin-buyuk-kehanetleri?page=1>).

Milliyet. “Baba Vanga’nın koronavirüs kehaneti gerçek mi?”, erişim: 24/12/2022 (<https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/baba-vanganin-koronavirus-kehaneti-gercek-mi-90379>).

The Simpson Kehaneti

"The Simpson"; M. Groeing tarafından 1989 yılında oluşturulmuş bir çizgi dizidir. Dünya televizyonunda en uzun süren ve geleceğin mesajlarını içerdiğine inanılan bir kült yapıdır. Yayınlandığı zaman diliminden çok sonra yaşanacak olayları içerdiği düşünülen The Simpson, bir çok tahminlerin doğruluğunu kanıtlamıştır. ‘11 Eylül’ gibi olayları bildiği yönündeki iddialara, koronavirüsün yaşanacağını bildiği iddiaları da eklenmiştir. 1993 yılında yayınlanan "Osaka Flu" adlı bölümünde Asya’dan bir virüsün yayıldığı konu edinilmiştir. Konuyla alakalı haber başlıkları şu şekildedir:

Milliyet. “Son Dakika: Simpsonlar yine bildi! Bu kehanet de tuttu...”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-simpsonlar-yine-bildi-bu-kehanet-de-tuttu-6428934/1>).

Takvim. “Nostradamus’un kehanet koleksiyonunda corona virüs detayı! Meğer Bill Gates de..”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.takvim.com.tr/galeri/yasam/nostradamusun-kehanet-koleksiyonunda-corona-virus-detayi-meger-bill-gates-de/22>).

‘Contagion’ (Salgın) Filmi (2011) Benzerliği

2011 yılında yayınlanan filmde, Çin’de yarasadan geçen bir virüsün domuz yolu ile yayılmasını konu almıştır. COVID-19 ile bu gibi benzerliklerinden dolayı film, "Acaba geleceği mi öngördü?" sorularını akıllara getirmiştir. Yayınlandığı yıllara nazaran COVID-19 sürecinde daha çok izlenen filmin senaristi, bu benzerliğin tesadüfen geliştiğini aktarmıştır. Konuyla alakalı bazı haber başlıkları şu şekildedir:

Sözcü. “Dünya 9 yıl önceki salgın filmini konuşuyor! Corona’dan sonra izlenme sayısı patlama yaptı”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/dunya-9-yil-onceki-salgin-filmini-konusuyor-coronadan-sonra-izlenme-sayisi-patlama-yapti-5672882/>).

BBC. “Contagion (Salgın) adlı film, 2011’de günümüzün salgınını tahmin etmiş miydi?”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51824929>).

Virüsün 5G Çıkışlı Olması İddiası

Radyo dalgalarıyla taşınan sinyallerin insanların bağışık sistemini zayıflattığını ve virüse karşı savunmasız hale gelinmesini veya virüsün insanlara sinyaller yoluyla bulaştığını savunan iddiadır. Bu iddiaya bilim insanları, saçmalık gözüyle bakmaktadır. Bir bilimselliğe dayanmamaktadır. Konuyla alakalı haber başlıklarından bazıları şu şekildedir:

BBC. “Koronavirüse 5G denemelerinin neden olduğu doğru mu?”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52188418>).

CNNTürk. “Koronavirüs ile 5G arasında nasıl bir bağlantı var”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.cnnturk.com/teknoloji/koronavirus-ile-5g-arasinda-nasil-bir-baglanti-var>).

4.1.3. Seküler Algılar

Bilimsel olarak yaşanan krizleri, sebep sonuç ilişkisi dahilinde yorumlayan algılar olarak değerlendirebileceğimiz bu bölümde; doğanın intikamı ve COVID-19’un komplo amaçlı üretilen bir virüs olduğu algıları incelenecektir.

Doğanın İntikamı

İnsan varlığının doğaya verdiği her zerre zarar için, doğanın bizlere afetlerle ders verme amacıyla olduğu veya intikamını aldığını aktaran bir düşünce algısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ya da doğa felaketlerinin, doğanın tahribatının cevabı olarak geldiği şeklinde de yorumlayabiliriz. Konuyla alakalı örnek haber başlıklarından bazıları şu şekildedir:

BBC. “Bu doğanın intikamı değil, kendi kendimize yaptık”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52427870>).

BBC. “Bilim insanları: Doğanın tahribatı hızla durmazsa, daha ölümcül ve yıkıcı salgınlar gelecek”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52450456>).

COVID-19’un Biyolojik Bir Silah Olduğu Algısı

Biyolojik silah TDK’ye göre; “ölümcül veya basitçe etkisiz hale getirilebilen hastalıkların yayılmasıyla orduları veya düşman popülasyonlarını zayıflatmak amacıyla organizmaları kullanan bir silahtır.” olarak tanımlanmıştır (TDK). Tarih boyu biyolojik silahların kullanıldığı, kaynaklarda yer almaktadır. Biyolojik silah kullanımında ilgi

eken rnekler olarak; 1346’da Kefe kuşatması sırasında Tatarların salgın yaymak amacıyla, veba nedeniyle ölmüş insanların bedenlerini mancınık ile şehre doğru fırlattığı, 1756- 1763 yıllarında İngiltere ile Fransa arasındaki Yedi Yıl Savaşlarında kullanılan iek virüsü, Birinci Dünya Savaşı zamanında Almanların, müttefiklerinin atlarına ve sığırlarına şarbon ve ruam hastalıklarını bulaştırması gibi sayabileceğimiz dünya kadar örnekler mevcuttur. Uluslararası camiada güvenliğin ve kontrolünün sağlanması amacıyla; 1972’de “Bakteriyolojik ve Toksin Silahlarının Geliştirilmesi, Üretimi ve Depolanması ve İmhası (Biyolojik Silahlar Anlaşması) Anlaşması”, 79 lke tarafından imzalanarak 1975’de yürürlüğe girmiştir. Günümüzde 170 ülkenin içinde bulunduğu anlaşma, biyolojik silahların üretimi, stoklanması ve kullanılması gibi durumların yapılmaması yönünde bir anlaşmadır. Fakat bu anlaşmaya rağmen, anlaşma dahilindeki kuralları ihlal eden uygulamalar mevcut olduğu görölmektedir. Günümüzde 17 ülkenin biyolojik silah çalışmalarını aktif olarak yürüttüğü düşünölmektedir. Gözle görölemeyen bir silahla savaşmak, savaştığının farkında olmamak, biyolojik silah saldırısına olan savunmasız haller, hazırlıklı olma durumu, tedbirleri, engellenmeleri çok zordur. (Kıriek ve arkadaşları, 2020, 28-30)

Kirman’nın (2020), sosyal medyada yapmış olduğu incelemede; COVID-19, laboratuarda üretilen ve biyolojik silah olarak kullanılması amacı doğrultusunda üretildiğine inançların varlığı tespit edilmiştir. Bu tespitlerin yanında, yeni dünya düzeni oluşturmayı planlayan güçlerin, yaşlı ve hasta olan kişileri yok edip inanları ipleyeceği ve yönlendirebileceği yönündeki inanç da mevcuttur. Fakat COVID-19’un, biyolojik bir silah olarak kullanılmasında herhangi bir kanıt yoktur. (Kirman,2020,22)

Konuyla alakalı dikkat çeken bazı haber başlıkları şu şekildedir:

Hürriyet. “Koronavirüs gerçeği’ni yıllar sonra açıkladı.. Wuhan’da çalışan bilim insanından itiraf gibi sözler”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/koronavirus-gercegini-yillar-sonra-acikladi-wuhanda-calisan-bilim-insanindan-itiraf-gibi-sozler-42181925>).

TRT. “ABD’den virüslerin biyolojik silah olarak kullanılabileceği uyarısı”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdden-viruslerin-biyolojik-silah-olarak-kullanilabilecegi-uyarisi-535736.html>).

BBC. “Koronavirüs, ABD’deki bir askeri üstün yayıldı: Çin’de popülerleşen propaganda kampanyası”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58305726>).

NTV. “Rusya’dan ABD’ye COVID-19 suçlaması: İnsan yapımı ve ABD’nin parmağı var”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-abdye-covid-19-suclamasi-insan-yapimi-ve-abdnin-parmagi-var,A3XULvRERkmCm62X-Rmxtg>).

4.2. Bilim ve Kültür Alanına Etkileri

Bilim, TDK’ye göre; ‘evrenin veya olayların bir bölümünü konu seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim’ olarak tanımlanmaktadır (TDK,2022). İnsanlığın merakı ile evreni anlama, yorumlama ve uyum sürecinde etkinliğini artırma yolunda ilerleme sağladığı bir yoldur. Zaman içinde elde edilen veriler ve bilgiler ile değişim ve dönüşüm içerisinde olmaktadır. Kendi içinde çeşitlerine ayrılmakta ve bu çeşitlerin de içinde bir çok dalları bulunmaktadır. Fakat kısaca; insanı ve evreni çözümlemeye dair her alan, bilimin konusu olmaktadır. Tarihi süreçlerdeki birikim ile sürekli değişim, dönüşüm içerisinde.

Kültür, TDK’ye göre; ‘tarihsel, toplumsal süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin’ olarak tanımlanmaktadır. (TDK) Kendi içinde çeşitlerine ayrılmaktadır. Değişen yaşam koşullarına göre bazı değişim ve dönüşümleri içinde barındırmaktadır.

Bilim ve kültür farklı iki ayrı alan olarak görünse de aslında, birbirleri ile ilişki içerisinde. Bilimde yapılan bir ilerleme, yenilik insanı etkilediğinden, kültürün de bir parçası, konusu veya değişimin etkileriyle dönüşen değerlerine aksettirmesi bakımından ilişkililik göstermektedir. Yine aynı şekilde kültürde gerçekleşen bir değişim, yenilik bilime dolaylı da olsa etki eder. Örneklenmesi bakımından COVID-19 ile değişen yaşam pratikleri neticesinde, insanlar sanal ortamlarda bir araya gelmek durumunda kalmıştır. Cenaze, düğün törenleri, toplu yapılan ibadetler COVID-19 nedeniyle bir süre yapılamamıştır. Kafe, restoran gibi sosyalleşme alanları alınan önlemler dahilinde bir süre kapatılmıştır. Bu bağlamlarda; fiziksel açıdan beraber olabilen insanlar, sanal ortamlarda temassız iletişim kurmaya başlamıştır. İlişkileri etkileme potansiyeli olan bu uygulamalar bir araya gelme kültürünü de bağlamlarını da etkilemektedir. Değişen yaşam pratikleri kendi içinde birçok etkileri de getirmiştir ve getirmeye devam

edecektir. Verilen örnek gibi, çeşitli alanlardaki etkileri ve değişimlerin getirileri uzun vadede nasıl olur bilinmez ama bilinen ile kalmayacağı, bilinmektedir.

Araştırmamızın konusu itibarıyla COVID-19'un, bilim ve kültüre etkisi bağlamında her bilim ve kültür alanları tek tek incelenmesi mümkün olmadığından dikkat çeken bazı hatlar ele alınacaktır.

4.2.1. Bilim ve Teknoloji Alanında COVID-19

Sağlık, eğitim, tarım, üretim sektörleri gibi insanların gelişim içinde olmasını sağlayan alanlar, bilim ve teknolojinin uygulandığı önemli ve gerekli yerlerdir. Bilimin ve teknolojinin her alanı etkilemesi bakımından hayati bir alandır. Her daim gelişim içinde olmayı amaçlamaktadır. Uzak çağı olarak ifade edilen günümüzde, bilim ve teknolojinin etki etmediği, gelişmediği alan yoktur. Yaşanan kritik süreç COVID-19, bilim ve teknoloji gelişmeleriyle yaşam pratiklerini değiştirmiştir. Aynı zamanda var olan fakat kullanım alanlarının genişlediği, bilim ve teknolojilerin bizlere sunduğu bazı fırsatlar da değer kazanmıştır.

Sağlık uygulamalarında; mobil sağlık uygulamaları ve veri depolama alanları genişlemiştir, koruyucu ekipmanlar, cihazlar, üç boyutlu yazıcılar, yapay zekalar, tele tıp hizmetleri dikkat çeken konuların başına gelmiştir. Hekimler, hastalara temas etmeden teşhislerde bulunabilmiştir. Eğitim alanında uzaktan eğitim sistemine geçilmiştir. Toplantılar, sosyalleşme alanları olarak kullanılan yerler, sanal ortama taşınarak telekonferans boyutuna taşınmıştır. İş ve çalışma hayatında sektörel elverişliliği mümkün oldukça, evden çalışma sistemine geçilmiştir. Böylece ofis ve mesai kavramları en başta değişime uğrayan kanallar olmuştur. Alış-verişin dokunulmadan (temassız) gerçekleşmesi için sektörel çalışmalar yürütülmüş ve e-Alışveriş fazlasıyla rağbet görmüştür. İnsanlar günlük market ihtiyaçlarını bile COVID-19 korkusu ve önlemleri dahilinde, internetten sipariş ederek gerçekleştirmeye başlamışlardır. Paranın dijitalleşmesi ve fiziksel açıdan paraya temas etmeye kaçınmak bu süreçte görülen durumlardandır. İnternetin bizlere sunduğu imkanlar dahilinde insanlar uzaktan işleri yürütebilme yoluna geçmiştir. Bilim ve teknolojinin gelişimi dahilinde COVID-19 pandemisi, bu değişimlerin yaşanmasında ya da bu gelişmelerin yayılmasında öncü ve hızlandırıcı bir olay halini almıştır. Etkileri bakımından bu bağlam inkar edilmez bir durumdur.

Bilim ve teknolojilerin gelişimiyle hayatımızın daha kolay ve etkin hale gelmesi olumlu bir etki yaratmaktadır. Fakat ikililik ile bakıldığında; olumlu yanının yanında olumsuz etkileri de vardır. Nitekim bu olumsuzluğun görünen etkileri açısından; bilim ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayamayanlar onun yıkıcı yönüyle tanışmaktadır. Mesela, e-ticaret alanını ele alırsak; sanal mağazaları-işletmeleri olmayan fiziksel mağazalar-işletmeler, bilim ve teknolojinin yıkıcı gücüyle fazla ayakta kalamamaktadır. Ya da en basitinden kişisel açıdan bakıldığında, bilim ve teknolojiyi aktif bir şekilde kullanmayanlar, hayatın çarklarında sekteye uğrayabilmektedir. Ya bu çarkın bir parçası olmak ya da bu çarklar içinde kaybolmak gibi düşünülebilir. Bütün bu gelişmeler ile dikkat edilmesi gereken bir başka durum ise; siber güvenliğidir. Kişisel verilerin özellikle COVID-19 döneminde yoğun bir şekilde ve farklı uygulamalar ile depolanması, bilişim teknolojilerindeki güvenlik mekanizmasının önemini de ön plana çıkarmıştır.

Dünya Ekonomik Forumu, COVID-19 pandemisi bağlamında öne çıkan teknolojik faaliyetleri bir makalede yayınlamıştır. Buna göre on tane madde olarak sıralanan teknoloji trendleri; "İnternet üzerinden alış-veriş ve robotlarla teslimat", "Sayısal para ve temassız ödeme araçlarının nakit paranın yerini alması", "Uzaktan çalışma", "Uzaktan öğrenme", "Telesağlık", "Çevrimiçi eğlence, oyun, sanal turlar", "Tedarik zinciri", "Üç boyutlu baskı (3D printing)", "Robotik ve insansız hava araçları", "5G bilişim ve iletişim teknolojileri" olarak aktarılmıştır. (Xiao ve Fan,2020'den aktaran; Arıkan,2020,898)

M. Ali Yetgin'in (2020), "Stratejik Pandemi Yönetimi COVID-19 ile İlgili Sektörel Görgül Araştırmalar" kitabında; bilişim teknolojisinde küresel marka olan Microsoft işletmesinin, COVID-19'un etkisi bağlamında bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma; 11 Mart ve 27 Ağustos tarihleri arasındaki COVID-19 vaka sayılarının Microsoft endeksine etkisi değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda COVID-19'un vaka sayıları, Microsoft işletmesini olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediğini aktarmıştır. Aynı kitapta yer alan başka bir araştırmada e-Alışveriş alanında küresel bir işletme olan Amazon'a, COVID-19'un etkisi araştırılmıştır. COVID-19'un vaka sayıları baz alınarak yapılan araştırma, 11 Mart- 27 Ağustos tarihleri arasında sınırlılık göstermekte ve Amazon işletmesinin endeks verilerini dikkate alarak oluşturulmuştur. Değerlendirme sonucunda online alışverişte küresel bir işletme olan Amazon işletmesi,

COVID-19 vakalarıyla olumlu ve anlamlı bir ilişkide olduğu görülmüştür. (Yetgin,2020)

M. Ali Yetgin'in (2020), "COVID-19'un Sektörel Etkilerine Stratejik Bir Bakış: Küresel İşletmelerin Analizi" kitabında; bilişim, teknoloji, elektrik- elektronik sektörü şirketleri bağlamında araştırmasına konu olarak aldığı on beş şirketi, 11Mart- 15 Eylül tarihleri arasındaki verileriyle, COVID-19'un etkisi açısından değerlendirmiştir. Araştırmanın bulgusu olarak; Türkiye'den Zorlu Enerji, Almanya'dan Siemens, İtalya'dan Enel, ABD'den General Electric şirketlerinin COVID-19 ile anlamlı fakat, negatif yönlü bir ilişki içinde olduğunu belirlemiştir. Özellikle Almanya ve İtalya'dan örneklem olarak ele alınan şirketlerin COVID-19'dan fazlasıyla olumsuz şekilde etkilendiğini aktarmıştır. (Yetgin,2020)

Bilim ve teknoloji alanında dikkat çeken bazı haber başlıkları şu şekildedir:

NTV. "COVID-19 Hastaları İçin İnsansı Robot Geliştirildi: Grace", erişim: 28/12/2022 (https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/COVID-19-hastalari-icin-insansi-robot-gelistirildi-grace,p_KDv1g--kGb3BTg_bc7Bg).

NTV. "Dünyanın En Küçük ve İlk Uçan Mikroçipi Üretildi: COVID-19 ve Diğer Hastalıkları Tespit Edecek", erişim: 28/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/dunyanin-en-kucuk-ve-ilk-ucan-mikrocipi-uretildi-COVID-19-ve-diger-hastaliklari-tespit-edecek,9zR-PhcCdkaVWxeFMnfYGg>).

Hürriyet. "COVID-19 Etkisiyle e-ticaret Harcamaları Yüzde 45 Arttı", erişim: 28/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/COVID-19-etkisiyle-e-ticaret-harcamalari-yuzde-45-artti-41829076>).

Anadolu Ajansı. "Kovid-19'u 10 Saniyede Tespit Eden Yerli Testin Seri Üretimi Başladı", erişim: 28/12/2022 (<https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/kovid-19u-10-saniyede-tespit-eden-yerli-testin-seri-uretimi-basladi/2332131>).

4.2.2. Kültür Alanında COVID-19

COVID-19 ile hayatımıza giren uygulamalar, günlük pratiklerin değişimi, benimsenen davranışlar, düşünceler kısa vadede insanların psikolojini, ekonomik düzenini, eğitim ve çalışma alanlarına aksettiren hayat pratiklerine etkileri gözlemlemek mümkündür. Bireyi ve içinde bağlı bulunduğu toplumsal normları etkileyen değişim

"yeni normal" olarak tanımlanan yaşam tarzını hayatlarımıza sokmuştur. Yaşanan kültürel normların değişimlerini kısa ve uzun vadede gözlemlememiz mümkündür.

COVID-19 pandemisiyle kültürel açıdan değişimleri incelerken belirtilen ilk nokta, sosyal ilişkilerin değişiminin getirileridir. İnsanların sözel olarak iletişimleri hitap etme fonksiyonları dahilinde daha etkilidir ve birleştirici özelliği vardır. Yazılı olarak kurulan iletişimde ise kişilik, daha çok içene kapanık bir durumdadır ve bireyi yalnızlaştırmaktadır. Pandemiyle gelen iletişimlerin, teknolojinin etkisiyle kültürel yapının nereye evrileceği ilerleyen zamanlarda bir araştırma konusu olarak incelenebilir. Kısa vadede etkileri ve öngörüler dahilinde konumuza dahil edilen belli hatlardaki konular araştırmamıza dahil edilmiştir.

Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde kültür; toplumsal miras olarak tanımlanmaktadır. Maddi ve manevi kültürel değerler, toplumsal olarak atalardan bizlere gelen ve gelecek nesillere aktardığımız hayat pratiklerimizi ve algılarımızı oluşturmaktadır. Yeme-içme kültürü, aile kültürü, giyim kültürü, yardımlaşma kültürü, alış-veriş kültürü, din kültürü, gelenek-görenekler gibi her alanda aslında kültürler hayatımızı şekillendirmemizde etkilidir. Her toplumun kendine ait farklı kültürel normları vardır. Yaşanmışlıkların etkisiyle tarihsel bir geçmişe de sahip olan kültürler, zaman içerisindeki yaşanmışlıkların etkisiyle geleceğe de şekil vermektedir. Farklı toplumlara ait kültürel normları incelediğimizde, o topluma ait algı ve yaşam biçimlerinde çıkarımlar yapmak mümkündür. Günümüz dünyanın global halini alması, kültürel açıdan farklı şekillerde etkilerinin olduğuna ve kültürlerin nasıl etkilendiği araştırmalarda karşımıza çıkan tartışma konularından olmuştur. Kültürel değerlerin özellikle teknolojiyle değer kaybettiği, dünya olarak tek tip kültür (evrensel kültür) çerçevesinde algıların olabileceği son yıllarda karşılaşılan çıkarımlardandır. Fakat, yaşanan COVID-19 ile sosyal izolasyonda aile bireylerin bir arada bulunması, unutulmuş kültürel mirasların tekrar canlanması ve gelecek nesli oluşturacak çocuklara aktarımda ortamın oluşması, hayatın hızından bir nebze olsun nefes alınma süreciyle insanlar kültürel öğelerinde tekrar canlanma ve aktarma alanlarını yaşamışlardır.

COVID-19 dahilinde yaşanan kapanmalar (sosyal izolasyonlar), gıdaya olan güvensizlik gibi etkenlerle insanların birçoğu, fırınlardan ekmek almaktan ziyade geçmiş yaşantılarda olduğu gibi evde ekmek yapımına geçmişlerdir. Aynı evin içerisinde aile büyüklerinden evde ekmek yapımını öğrenenler, gelecek neslin kültürel

aktarıcısı olacaktır. Aile üyelerinin izolasyon dahilinde bir arada bulunma zorunluluğu, aile kültürünün önem kazanmasına ve endüstrileşmenin etkisiyle kaybettiği değeri kazanmasında etkili olmuştur. Kültürel mayalanmaya örnek teşkil eden bir süreç olmuştur. Bu değerlendirmenin kalıcı bir norm olması ise çeşitli paradigmalara bağlı olmaktadır. Ayrıca "yeni normal" olarak tanımlanma yapılması, kültürel açıdan yeni bir anlam boyutu ile karşılaşıldığının belirteci olarak düşünülmektedir. Pandeminin kültüre yansımalarında farklı boyutlarda etkilere sebep olmuştur. Hem olumlu hem de olumsuz etkileri mevcuttur. Genel olarak değerlendirecek olursa, toplulukların birlik bilincinin temel taşı olan ritüeller; COVID-19 sürecinde yapılamamış veya belli kısıtlamalar dahilinde gerçekleştirilmiştir. Bu durum insanların birlik algısında, dini, milli değerlerdeki bağların zayıflamasına zemin hazırlamıştır. Kişisel ve bireysel ilişkilerin zarar görmesi; insanların kimlik duygularına, "biz" inancına, birlikten bütüne bütün bağların zarar görmesine dolayısıyla domino etkisiyle, her alanın etkilenmesine sebep olmaktadır. (Güven,2020)

Kadir Şahin'in (2021), "Kırılgan Hayatların Güvencesizliği Ve Kayıtsızlık Kültürü Eşitsizliklerin İzinde Pandemide Gündelik Hayat" kitabında; kapital dünyanın haz için yaşayan tüketici toplumu ile pandemi döneminde geçinebilmek için ölüm ile burun buruna, güvencesiz olsa dahi çalışanları, kuryeleri (ironik kahramanları) kayıtsızlık kültürü ve daha bir çok parametrelerle incelediği eserdir. Konumuz itibarıyla "kayıtsızlık kültürü" konusuna değinilecektir. Bireyselliğin ön plana çıktığı kapital akıştaki hayat pratiklerimizde, kayıtsızlık olarak nitelenen; duyarlılık, duygu ve empati, samimiyet gibi ilişkilerin oluşumunda ve korunmasındaki duygulardan uzaklaşılması olarak kullanılmıştır. Kayıtsızlığı, postmodern toplumun yaşam biçiminde bir kültür halini almıştır. Oluşan bu kültür, "seyretme kültürü" olarak tanımlanan; insanların duyarsız, görmezden gelme halini oluşturmuştur. Nitekim, pandemiyle postmodern hayatın kültürel normları daha fazla yayılım göstermeye başlamıştır. "Kayıtsızlık kültüründe" kuryeleri konu alan araştırmada; iyi niyet söylemleri ile aslında kapitalin kötüyü olağan gösterme ve benimsetme çalışmalarına dikkat çekmiştir. Bu bağlamlarda, örnek olarak kuryeler için; dünyanın çeşitli yerlerinde de görülen bir firmanın kurye reklamlarında "kahraman" olarak nitelendirilmesi kayıtsızlık kültürünün bir yansıması olarak nitelendirilmiştir. Bu modern kültürde toplum, ortak tavırlar sergileyebilmektedir. Mesela kuryelerin virüsü bulaştırma ihtimali ile onlardan kaçınılması olarak belirtilebilir. (Şahin,2021)

Alışverişte, sosyal ortamlarda, evde, okulda, iş yerinde hayatımızın belirleyicileri olan uzaktan, temassız kelimeleri nitelik ve nicelik olarak hayatımızın her yerine tezahür etmiştir. İnsanlar birbirinden kaçınmıştır. Kültürel olarak yapılan ibadetlerde, törenlerde, ziyaretlerde bu temassız ve uzaktan kelimelerinin getirileriyle postmodern dünyanın kapital çarkında bir dış olma yoluna girilmiştir. Kültürel değerlerin, hak ettiği değerleri görmediği süreç olan pandemi, farklı boyutlarda ve farklı niteliklerde her bir kültürel pratiğe etki etmiştir. Örneğin; Türk kültüründe, hasta ziyareti önemlidir. COVID-19 pandemisinin algılanması ve ciddiyete alınma dönemi olarak niteleyebileceğimiz ilk zamanlarında, COVID-19 virüsü kapmış hastalara, çevresindeki insanların ziyarette bulunduğu gözlemlenmiştir. Fakat, yaşananların etkisiyle artık yapılması konusunda korkulan bir durum halini almıştır. Bir başka örnek olarak Türk toplumu kültüründe; birisi hapşırıldığında, "çok yaşa" veya öksürdüğünde, "helal" denilen bir kültüre sahiptir. Pandemiyle bu kültürel pratiğin, artık eski kültürel değerlerle karşılanmadığı görülmüştür. İnsanlar COVID-19 virüsü belirtisi olarak gördüğü hapşırma veya öksürme eylemlerinde bulunan insanlara virüslü gözüyle bakmaya başladığı gözlemlenmiştir. Kısa veya uzun vadede COVID-19'un hayat pratiklerimizde neleri, ne kadar boyutta ve nasıl etkilediği, etkileyeceği oldukça geniş ve önemli bir konudur.

Kültür alanında, COVID-19 yansımaları bağlamında dikkat çeken bazı haber başlıkları şu şekildedir:

NTV. "Hasta ziyareti 30 kişiyi hasta etti", erişim: 30/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/turkiye/hasta-ziyareti-30-kisiyi-hasta-etti,Pj35XEFr3ECAT06UajNbNA>).

CNNTürk. "Sanal müzeleri 11,5 milyon ziyaretçi gezdi", erişim: 30/12/2022 (<https://www.cnnturk.com/turkiye/sanal-muzeleri-11-5-milyon-ziyaretci-gezdi>).

BBC. "COVID-19: Avrupa genelinde Noel öncesi koronavirüs önlemleri sıklaşıyor", erişim: 30/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55328338>).

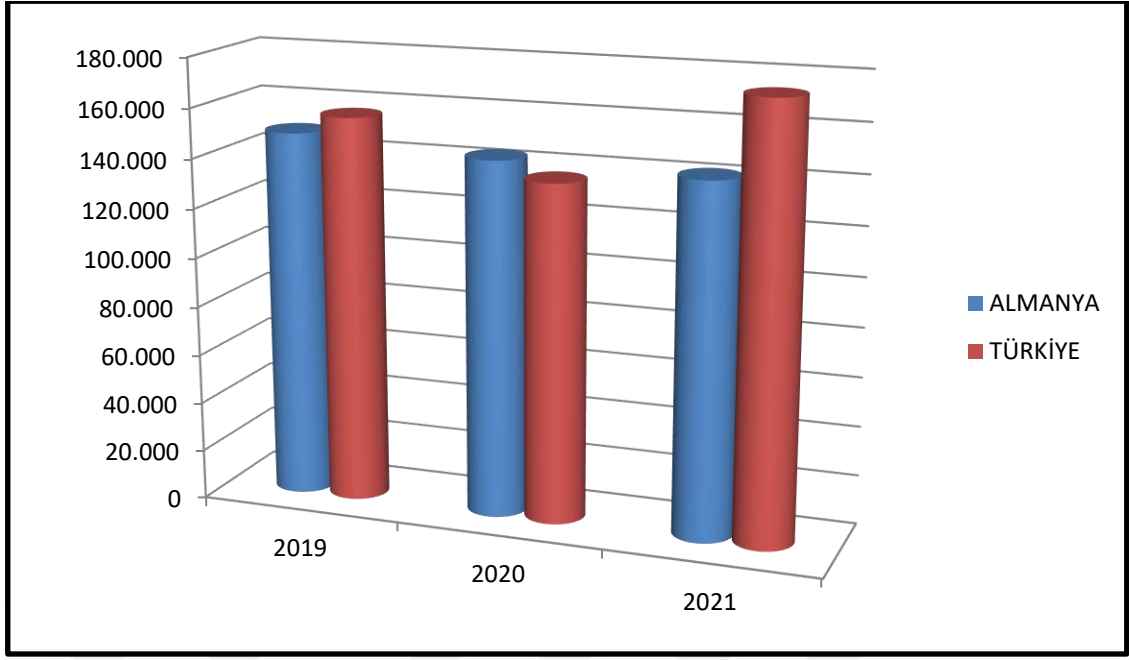
4.3. Sosyolojik Açıdan Etkileri

COVID-19 ile hayatımıza giren yeni normal pratikler, daha önceki konu başlıklarında aktarılmıştır ve içerikleri yönüyle bir kısmı değerlendirilmiştir. Bu

bölümde değişen yaşam şeklimiz ve hayat pratiklerimizdeki yeni oluşumlarda ele alınmayanlar konular değerlendirilecektir.

İnsanlık tarihinde yaşanan büyük kırılma noktaları toplumları büyük bir değişim ve dönüşüm içerisine itmiştir. Yaşanan büyük kırılmaların sebepleri olan olay ve olgular, insanlığın günümüz halini almasında etken olmuştur. Yaşanacak olan buna benzer olaylar da geleceğin yaşamsal halini, şeklini almasında etkili olacaktır. COVID-19; küresel açıdan insanları-toplumları etkileyen, pandemi halini alarak yaşadığımız çağın değişim-dönüşüm sürecinde etken halini almıştır. Gündelik hayatın bütün pratiklerine, kültürel normlarına, bilimsel gelişmelere, eğitim alanına, sağlık alanına, ekonomik alana, uluslararası alana kısacası A'dan Z'ye her şeyin etkilenmesinde başat aktör olmuştur. Normal, yeni normal olarak nitelenen hayat pratiklerindeki farklılıklar, küresel dünyanın insanlarını ve gelecekteki insanlığın, belki de tarihsel süreç olarak kıstas halini alacağı belirleyici bir olay olarak kayıtlara geçecektir.

Karantinalar, "evde kal" uygulamaları insanları COVID-19'dan dolayı zorunluluk haliyle evlerde vakit geçirme durumuna getirmiştir. Bu durumun yansımaları olarak bir çok parametrede oluşumlar söz konusu olmuştur. COVID-19 öncesi evlerdeki bireyler (aileler), birbirleriyle günün belli saatlerinde vakit geçiriyorlardı. İş, okul gibi sorumlulukların mecburiyeti, evde kal uygulamalarıyla askıya alındı. Böylelikle aile bireyleri birbirleriyle daha fazla vakit geçirmek, belki de hiç olmadığı kadar beraber olmak durumunda olmuşlardır. İnsanlar birbirlerini, bu süreçte belki de yeniden ve farklı açılardan, daha fazla keşfettiği zamanları yaşamışlardır. Hem olumlu hem de olumsuz açıdan değerlendirebileceğimiz bu durumun oluşumları; ilk olarak aile kültürünün değer kazanması, iletişimin artması, dayanışmanın artması olarak değerlendirilebilir. Fakat, bireylerin bunalım hali, aynı mekanda uzun süre kalınmasının getirdiği ve aynı zamanda mecburiyetle bir anda evde kalma durumu kişilerin psikolojisinde olumsuzluğa neden olabilmektedir. Böylelikle yansıması olarak, aile içinde iletişimin olumsuz etkilenmesine de etki yapmış olabilmektedir. Birbirleriyle geçinmekte zorlanan aile bireyleri arasındaki anlaşmazlık boşanma davalarının artmasına sebep olabilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verileri ve Almanya İstatistik Kurumu 2019, 2020, 2021 boşanma verileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Almanya örneğinde boşanma oranında bir yükselme görülmezken, Türkiye'de 2021 yılında oranın yükseldiği görülmüştür. (TUİK,2023). (DESTATİS,2023)

Şekil 11: Almanya-Türkiye 2019,2020,2021 boşanma oranları

Almanya'nın boşanma verileri; 2019 yılında 149.010, 2020 yılında 143.801, 2021 yılında 142.075 olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye'nin boşanma verileri ise; 2019 yılında 156.587, 2020 yılında 136.570, 2021 yılında 174.085 olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye örneğinde 2020 yılında verilerin, 2019 ve 2021 verilerine nazaran daha düşük seviyede seyretmesi; COVID-19 pandemisinin etkisine bağlanabilmektedir. Almanya'nın COVID-19 süreci boyunca, boşanma verilerinde herhangi bir yükselme yaşanmamış aksine, oranında bir düşme görülmüştür. Bu bağlamda Almanya, COVID-19 süreci içerisinde aile bağlarını genel olarak iyileştirmiştir ve boşanma verilerindeki oran düşmüştür çıkarımını yapabiliriz.

Aile bireylerinin yaşadığı yer olarak evin dönüşümünde, insanların yaşadığı ortamların farklı parametrelerle farklılık göstermesi durumu; yaşanan COVID-19'un kişiye ve aileye etkilerindeki faktör olarak ele alınmaktadır. Evin konumu, şekli gibi özelliklerin farklılığı kişilere etken olarak görülmektedir. Maddi durumun da bir yerde göstergesi olan yaşam yerinin; kişinin psikolojisinde, COVID-19 algısında, kriz yönetiminde etkilidir.

Kırılma noktası olan COVID-19, bir zorluk sürecidir. Bu zorluk sürecinin oluşumlarında da her şeyde olduğu gibi, olumlu ve olumsuz olarak görülen durumlar mevcuttur. Ailenin dönüşümünde bazı parametreler değerlendirilmiştir. Fakat burada olumsuz olarak gördüğümüz bir toplumsal gerçek de yer almaktadır. Toplumsal olarak

savunmaya ihtiyaç duyan, duyarsızlığın hayata mal olduğu kişilerin yani; başta şiddet gören kadınların, çocukların, bakıma ihtiyaç duyan kişilerin emniyeti ve bakımı kriz döneminde daha çok risk altındadır. Kadın cinayetleri, dünyada maalesef çok görülen bir suçtur. Toplumsal cinsiyet farklılığın getirdiği kültürel algılarda kadınlar, genellikle erkeklere göre daha ezilen cinsiyet olmaktadır. Erkek hegemonyası ile hemen hemen her toplumda ve ülkede kadınlar normal şartlarda da eziyet görmüştür. Fakat, COVID-19 ile daha fazla risk altında olmuşlardır. COVID-19 ile örneklemelerimiz olan Almanya ve Türkiye’de kadın cinayetleri artmıştır. İlgili konu itibariyle bazı haber örnekleri şöyledir:

Hürriyet. “Almanya’da koronavirüs salgınında kadın cinayetleri arttı”, erişim: 29/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/almanyada-koronavirus-salgininda-kadin-cinayetleri-artti-41714633>).

Cumhuriyet. “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu: 2021’de 280 kadın, erkekler tarafından öldürüldü”, erişim: 30/12/2022 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2021de-280-kadin-erkekler-tarafindan-olduruldu-1897747>).

Hürriyet. “Bakan Yanık kadına şiddet rakamlarını açıkladı: Pandemide %32 arttı”, erişim: 30/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-yanik-kadina-siddet-rakamlarini-acikladi-pandemide-32-artti-41815939>).

Türkiye’de, koronavirüsün görüldüğü ilk zamanlardan itibaren şiddet gören kadın ve çocukların, daha fazla zarar görmemesi adına büyük bir öngörüyle duyarlılık gösterilmiştir. Özellikle korona günlerinde kadına ve çocuklara uygulanan şiddetin önüne geçebilmek adına, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP), "Kadınlar İçin Şiddetten Korunma Kılavuzu" yayınlanmıştır. Kılavuzun içerisinde; “kadınlar için "koronavirüs pandemisi" nedir?”, kadın haklarına dair yasalar, şiddete maruz kaldıklarında arayabilecekleri numaralar, acil durum planı gibi bilgiler vardır. (https://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/uploads/file/siddetten_korunma_kilavuzu.pdf) Kılavuzun reklamı için Türkiye’nin ünlü kadınlarının yer aldığı tanıtım videosu çeşitli alanlarda paylaşılmıştır. 2018 yılında, İçişleri Bakanlığına ait kadınlara ve çocuklara uygulanan şiddetin önüne geçebilmek adına resmi uygulama olan KADES (Kadın Destek Uygulaması) uygulamasının tanıtımı da yapılmıştır. Korona günlerinde artan aile içi şiddete karşı, KADES uygulamasının kullanımı artmıştır. (<https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades>) İlgili konuya dair örnek haber başlığı şu şekildedir:

Euronews. “Pandemi döneminde şiddetten korunma kılavuzu hazırlandı”, erişim: 30/12/2022 (<https://tr.euronews.com/2020/05/17/pandemi-doneminde-siddetten-korunma-kilavuzu-hazirlandi>).

Çocukların evlerde kalması; psikolojik, fiziksel, eğitim gelişimleri için olumsuzluğa neden olmuştur. Özellikle COVID-19’un ilk zamanlarında yaşlılar ve on sekiz yaş altı çocukların sokağa çıkma yasağı uygulamasıyla, çocuklar parklara, okullara gidememişlerdir. Gelişim çağındaki çocukların evlerde tutulması, daha küçük bünyelerinde büyük uçurumlara sebep olmuş olma ihtimali vardır. Ebeveynleri ile bolca vakit geçirme imkanları olumlu olarak kabul edilebilir. Fakat, geçirilen vaktin niteliği önemlidir. İnsanların sosyalleşmek için gittiği yerlerin sanal ortamlara taşınması insanların televizyon, telefonlar, tablet, bilgisayar gibi teknolojik imkanlarla daha çok vakit geçirmesine sebep olmuştur. Bu durumun getirileri ayrı olarak değerlendirilecektir. Lakin, burada dikkat çekilmesi istenen konu, çocukların hayatı izleyerek öğrendiği ilk alanlar olarak ebeveynlerin davranışları, çocukların davranışlarının oluşmasında en büyük etkidir. Çocukların yaş durumuna göre ayrı olarak değerlendirme yapılabilir fakat genel olarak; çocuklar pandemide ekrana maruz kalmışlardır diyebiliriz. Aynı zamanda yetişkinlerin dahi her alanda fazlasıyla etkilendiği COVID-19, çocuklarda da psikolojik olarak etkimiştir. Konuya dair bazı haber başlıkları şu şekildedir:

Milliyet. “Pandemide çocuklarda ekran bağımlılığı uyarısı”, erişim: 31/12/2022 (<https://www.milliyet.com.tr/pembelar/galeri/pandemide-cocuklarda-ekran-bagimliliği-uyarisi-6514924/1>).

Hürriyet. “Pandeminin çocuk ve ergenlerde yarattığı yalnızlık duygusu”, erişim: 31/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/pandeminin-cocuk-ve-ergenlerde-yarattigi-yalnizlik-duygusu-41812313>).

Öznur Yaşar ve Nazmi Avcı’nın (2020), “Değişen Yaşlılık Algısı; COVID-19 ile Damgalanan Yaşlılar” çalışmasında; COVID-19 kapsamında riskli gruplara dahil edilen yaşlıların korunması amacıyla uygulanan kısıtlamaları, bu kısıtlamalara yaşlıların davranışları, yaşlılara karşı oluşturulan tutum ve davranışları, yaşlıların nasıl hissettikleri ve dönüşen yaşlı algısını on altı haber örneği ile incelemişlerdir. Bu bağlamda, yaşlıların sokağa çıkma nedenlerinde; durumu anlayamama, can sıkıntısı ve zaruri durumlardan dolayı kaynaklandığını aktarmıştır. Yaşlılara karşı geliştirilen tutumları ise; azarlama, suçlama, dışlama, damgalama ve alay etme olarak aktarmışlardır. Türk kültüründe yaşlılar; postmodern dünyanın değer kaybedenleri

olarak görülmesine karşın, değeri verilmesi gereken bir algı olarak yer almaktadır. Fakat kriz durumları, toplumun fay hatlarını ortaya çıkarmaktadır. Araştırmanın edindiği sonuçlara göre; yaşlılar, COVID-19 pandemisinde damgalanan ve dışlanan kesim olmuştur (Yaşar ve Avcı,2020).

Özyurt ve arkadaşlarının (2020), "COVID-19 Şokunu Derinleştirmek veya Salgın Günlerinde Günah Keçisi Olarak Öteki" isimli çalışmalarında; salgınların özellikle "toplumsal bunalımlığı" ortaya çıkardığını, yaşanan her durumda suçlu arayışında olan insan yapısının; COVID-19 pandemisinde suçlu bulunanları dışlama yoluna gidildiğini kuramlarla, tarihsel ve kültürel bilgilerle yaşanan pandeminin algıları araştırmanın konuları olmuştur. COVID-19'un Çin'in Wuhan kentinde çıkması, yarasa çorbasının çıkış noktası olduğunun düşünülmesi; Çinililere karşı, yemek kültürlerine karşı, hijyen kültürlerine karşı oluşturulan antipatiyi, suçlama ve nefret duyguları gibi algıları oluşturmuştur. Uluslararası açıdan, Çinililere karşı nefret söylemleri, göçmen olan Asyalılara bile karşı uygulanan nefret suçları küresel olarak bir damgalama ve dışlama yaşandığını göstermiştir. Sinofobik(Çinli düşmanlığı), küresel olarak kolektif bir algı haline gelmiş ve çeşitli ülkelerdeki toplumların ortak düşmanlığı oluşmuştur. BM, 30 Mart 2020'de yabancı düşmanlığına karşı ırkçı hedef gösterilme durumlarına karşı uyarı metni yayınlamıştır. COVID-19'un devletler arası, toplumlar arası, bireyler arası çatışma oluşturan, küresel bir sorun olduğuna dikkat çekilmiştir. (Özyurt ve arkadaşları,2020)

Marx, kapital toplumu güçsüzlükle, acı ve izolasyon temelinde insanların deneyimlerini; "yabancılaşma" kavramıyla temellendirmiştir. Kapitalist toplumda oluşan güç dengelerinde çalışan kesim üzerinden yani işçileri baz alarak, dört yabancılaşma yolundan bahsetmiştir. "Çalışmaya yabancılaşma-(emek gücüne)", "çalışmayla üretilen ürünlere yabancılaşma", "diğer işçilere yabancılaşma-(birbirlerine)", "insani potansiyele yabancılaşma-(türsel varlığına)" olarak belirlemiştir. Buna göre; kapital toplumun hayat pratiklerinde değişimin ana aktörü makine, getirileri olarak insanların algılarında, yaşamlarında "yabancılaşma" yaşamalarına sebep olmaktadır. Kapitalist toplumunun getirisi olarak çatışma ve yaşam pratiklerinde analizler için kullanılan bu yaklaşımda insan, insani özelliklerinden ve toplumsal birliğinden uzaklaşması hatta kopması açısından değerlendirilir. Karl Marx'ın sosyolojiye en önemli katkılarından olan 'yabancılaşma' kavramını, yaşadığımız COVID-19 salgınında da değerlendirebiliriz. İnsanlar üretilen maskeler ardından, sosyal

mesafeyle; insani ilişkilerinde hem fiziki hem de psikolojik açıdan uzaklaşmış, yabancılaşmıştır. Hatta damgalama yoluyla, kolektif olarak değerlerinden kopmuşlardır. Lakin diğer bir durum olarak, evde kal uygulamalarıyla kendileriyle daha fazla vakit geçirebilme olanağı bulmuştur ve insanlar potansiyellerinin farkındalığını yaşamaya başlamışlardır. Unutulan ya da unutulmaya yüz tutmuş değerler tekrar canlanmaya başlamıştır. Aile ortamındaki iletişimlerin kalitesi ve süresinin artmasının getirisi olarak, aile ilişkilerinin güçlenme durumu olarak değerlendirebiliriz. Bir başka örnek olarak; kapital toplumsal hayat pratiğine karşı ekmeğin fırından alınmaması, evde ekmek yapma değerinin-geleneğinin tekrar canlanması örnek gösterilebilir. Kapital toplumun yabancılaştırma yollarından olan türsel varlığına yabancılaşmanın biraz da olsa üzerine gidilebilmiştir.

Küresel kapital dünyanın, çevresel problemlerinin de ana aktörü insandır. Ekosistemde oluşan en ufak tahribat veya değişim, suya atılan taşın oluşturduğu dalgalanma misali etki yaratmaktadır. Dünya, insanlara ev sahipliği yapmaktadır ve insanların her alandaki yaşam pratikleri, dünyanın çevresel etkilerine yansımaktadır. Teknolojik olarak ilerleme, genel olarak çevreye zarar vermektedir. Nüfus artışı, refah yaşam şekilleri çevrenin etkisel özelliklerinde etken olan durumlardır. Çevresel tahribatın başat aktörü olan insan, bu zararın oluşmaması hususunda bir şeyler yapabilecek olan yine insandır. Nitekim COVID-19 döneminde insanların çevreye olan olumsuz etkileri bazı durumlarda azalmıştır, bazı durumlarda ise artmıştır. Fabrikaların, iş yerlerinin çalışma sistemindeki değişiklik, insanların evde kalması, arabaların az kullanılması, dünyanın bir arınma yaşamasını biraz da olsa sağlamıştır. Hava kirliliği, gürültü kirliliği kısacası; çevre kirliliğinin azalmasıyla dünyanın kendini yenilemesi daha çok hissedilmiştir. Kullanılan maskelerin çevresel zararları, hijyenik olma algısıyla kimyasalların kullanımının artması, evde kalınması itibarıyla su veya elektrik harcamalarındaki artışlar çevreye verilen zararlardan olmuştur. Pandeminin çevreye olan etkisi tartışmaları, genel olarak bu bağlamlar üzerinden yapılmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki; iyi varsa kötü de vardır ve yaşam bu iki denklemin arasında olan her şeydir. Bu konuyu, "zıtlıkların birliği" olarak tanımlayan Herakleitos; “Karşıt olan şeyler bir araya gelir ve uzlaşmaz olanlardan en güzel uyum doğar. Her şey çatışma sonucunda meydana gelir” demiştir. Hissedilen çevresel iyileşme veya olumsuz etkiler aşağıdaki bazı haber başlıklarıyla örneklendirilmiştir:

Hürriyet. “Koronavirüs ekosistem dengesini nasıl etkiledi?”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/aile/koronavirus-ekosistem-dengesini-nasil-etkiledi-41479476>).

HaberTürk, “Pandemi bitti, hava kirliliği arttı”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.haberturk.com/pandemi-bitti-hava-kirliligi-artti-3514983>).

BBC. “Plastik kirliliği: Kuşlar çöplerimizin içinde hayatta kalmaya çalışıyor”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/articles/cgryn7px0wdo>).

BBC. “Hava kirliliği: İstanbul’dan Uludağ’ı neden göremiyoruz?”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59319884>).

Hürriyet. “Kısıtlamalar bu şehirlerde hava kirliliğini azalttı.. İşte öncesi ve sonrası fotoğrafları”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/kisitlamalar-bu-sehirlerde-hava-kirliligini-azaltti-iste-oncesi-ve-sonrasi-fotograflari-41725827>).

NTV. “Dünyanın dört bir yanında vahşi yaşam geri döndü”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyanin-dort-bir-yaninda-vahsi-yasam-geri-dondu,GH5HpYwyEube3nmIm7GNQ>).

4.4. Sağlık Sistemleri Açısından Etkileri

Sağlık sistemleri; sağlık alanına dair bütün parametreleri içinde barındıran geniş bir kavramdır. Yapısında hastalar, kuruluşlar, sağlık hizmeti sağlayıcıları ve sunucuları, politikalar, eğitimler gibi faktörler/aktörler bulunmaktadır. İçinde barındırdığı çoklu değişkenlerden dolayı karmaşık bir yapıya sahiptir. Sosyal sistemler içerisinde en çok karmaşık yapıya sahip olan sağlık sistemi; bireylerin sağlık koşullarını iyileştirmek, korumak ve finanse etmek adına yapılan bütün hizmetler olarak açıklanabilir. Ülkelerin kendi özelindeki değerler ve imkanlar doğrultusunda çeşitli sağlık sistemleri yürütülmektedir. Genellikle ülkenin, otoriterleri tarafından oluşturulan politikalar etrafında şekil almaktadır. Her ülkenin otoritesi, politikası, imkanları, değerleri ve daha bir çok sağlık parametresini etkileyen faktörler farklıdır. Bu bağlamlardan çıkarabileceğimiz gibi; sağlık sistemleri farklılıklarla dolu, standart bir denklem üzerinde oluşmuş küresel bir sistem değildir. (Özer ve Çetinkaya,2020,116-117)

Standart bir düzleme sahip olmayan sağlık sistemlerini, karşılaştırmalı olarak incelemek veya keskin hatlarla belirlenen sınıflandırmalarla incelemek oldukça zordur ve hata payı fazladır. Küresel dünyanın sağlık sistemlerini Milton Roemer, M. Terris,

Merk G. Field çalışmalarında, sağlık sistemlerini sınıflandırmalara ayırmışlardır. Milton Roemer'in oluşturduğu çalışma, en kapsamlı ve yaygın olarak başvuru alan çalışmadır. Hata payının en az seviyede olması için ve karşılaştırma olanağının oluşmasında ortak bir düzlemde değerlendirebilmek için, sağlık sistemlerinde baskın olarak değerlendirdiği sosyo-politik özellikleri baz olarak almıştır. Bu bağlamda sağlık sistemlerini dört ana başlıkta incelemiştir. Bunlar; 'girişimci-özel teşebbüs ve serbest piyasa tip', "refah yönelimli tip", "genel ve kapsayıcı tip", "sosyalist-merkezden planlanmış tip" olarak belirlemiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde Almanya ve Türkiye örneklemelerimizin sağlık sistemleri incelenmiştir. Her iki örneklememiz, refah yönelimli tıp başlığında bulunmaktadır. Karaca ve Atılğan'ın (2021), "Karşılaştırmalı Perspektifte Sağlık Sistemleri: Kavramsal Çerçeve ve Sınıflandırma" isimli araştırmaları literatürde az bulunan bir çalışmadır. Karşılaştırmalı sağlık sisteminin gereği olarak; ülkeler birbirlerinin sağlık sistemini çözümleyerek yeni bakış açısı kazanabilir, sistemlerde karşılaşılan problemlerin çözümü olarak deneyimlerden yararlanılabilir, oluşabilecekler karşısında önlemle hareket edebilme gücü oluşabilir, sağlık sisteminde adalet stratejileri gözlemlenebilir, farklı sistemsel özelliklerle işleyişler değerlendirilebilir, ülkelerin sağlık sisteminin toplumlarına olan etkileri değerlendirilebilir, keskin hatlarla birbirinden farklı sisteme sahip ancak yaşam standartları benzer olan ülkelerin değerlendirilmesi ortaya çıkan etkileri hakkında bilinirliği ortaya çıkarabilir, toplumların sağlık sistemleri karşısındaki memnuniyet düzeyleri incelenebilir, sağlık harcamalarında devletin rolü gibi bilimselliğe dayalı araştırmalara olanak sağlayacağından bahsetmişlerdir. (Karaca ve Atılğan,2021)

Küresel olarak postmodern dünyamızın pandemisi COVID-19, sağlık alanında yaşanan bir durumun dünyayı nasıl tehdit ettiği gerçeğini insanlara göstermiştir. Hangi sağlık sistemini kullanırsa kullansın, bütün sağlık sistemleri olumsuz olarak etkilenmiştir. Fakat ülkelerin pandemiye hazırlıklı veya hazırlıksız oluşu, ülkelerin vatandaşlarının sağlığını koruması ve sağlık ihtiyaçlarına yetebilmesi sağlık sistemlerinin gözlemlenebilmesini sağlamıştır. Kelebek etkisindeki pandeminin, dünya üzerindeki yansımaları sağlık alanında daha çok hissedilmiştir. Dünyanın ortak probleminde ortaklaşa yürütülen çalışmalar olmazsa, üstesinden gelinemez. Bu sebeple; özellikle imkanları olmayan ülkelere tıbbi-insani yardımlar yapılmıştır. Ya da dayanışmalar gösterilmiştir.

Türkiye gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tıbbi malzemede eksiklik yaşayan bir çok ülkeye yardımlarda bulunmuştur. Dünya kamuoyunda takdir toplayan Türkiye'nin, pandemi döneminde cömert davranışı dikkat çekmiştir. COVID-19 pandemisinin ilk zamanlarında, tarihte görülmemiş savaş olarak niteleyebileceğimiz maske savaşları olarak tanımlanan, ülkeler arası maskelere el koymalar görülmüştür. Özellikle Türkiye'nin bu konudaki yardımları, ülkeler arası krizin oluşumuna engel teşkil etmiştir. Konuyla alakalı bazı haber başlıkları şu şekildedir:

AA. "Türkiye'den 160 ülkeye Kovid-19 salgınıyla mücadele desteği", erişim: 09/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyeden-160-ulkeye-kovid-19-salginıyla-mucadele-destegi/2465665>).

Hürriyet. "Son dakika...Cumhurbaşkanı Erdoğan: Dünyanın en cömert ülkesi unvanını taşımanın gururunu yaşıyoruz", erişim: 09/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-mesajlar-42138360>).

AA. "Kovid-19 ülkeler arası maske savaşı başlattı", erişim: 09/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-ulkeler-arasi-maske-savasi-baslatti/1793792>).

Cumhuriyet. "Maske Savaşları", erişim: 09/01/2023 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/maske-savaslari-1731277>).

Küresel çapta yapılan insani yardımlar, salgınla mücadelede hayati önem taşımaktadır. COVID-19 pandemisi gibi küresel çapta yaşanan/yaşanabilecek olan salgınlarda sağlık sistemlerinde oluşan en ufak zafiyet, global dünyanın tehdiye açık olması demektir. COVID-19 pandemisi bu bağlamlarda, ülkeler arası yardımların, tıbbi malzemelere olan ihtiyacın önemini anlamamızda ders niteliğindedir. Nitekim, bu dersin başarısı olarak ölçebileceğimiz, iş birliği ve dayanışmayla küresel çapta yapılan insani yardımların oranlarını incelememiz mümkündür. Küresel İnsani Yardım Raporu (Global Humanitarian Assistance Report)'nun yirmi ülke içinde 2019'a nazaran, 2020 yılı verilerine göre; %6,9 artışla ilk sırayı 8,903 milyon dolar ile ABD, %5,9 artışla ikinci sırayı 8,036 milyon dolar ile Türkiye, %29 artışla üçüncü sırayı 3,716 milyon dolar ile Almanya'nın yer aldığı saptanmıştır (Global Humanitarian Assistance Report,2020). 2020 yılına nazaran 2021 yılı verilerine göre ise; %12,3 artışla ilk sırayı 9,768 milyon dolar ile ABD, %23,3 bir düşüşle ikinci sırayı 5,587 milyon dolar ile Türkiye, %11,2 artışla üçüncü sırayı 3,166 milyon dolar ile Almanya'nın yer aldığı görülmüştür. (2021

yılı verilerinde yaşanan Rusya-Ukrayna Savaşı münasebetiyle Ukraynalı sığınmacıların etkisi yer almaktadır.) (Global Humanitarian Assistance Report,2021)

4.4.1. Pandemide Sağlık Hakkı

Sağlık hakkı, sağlıklı birey ve toplumu oluşturabilmek adına gerekli bütün hizmetleri kapsayan ve insanlara sunulan hakları temsil eder. Ulusal ve uluslararası alanda belirli kurallar çerçevesinde, sağlık hakkının korunması amacıyla güvence altına alınmıştır.

"İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar sözleşmesi", "Avrupa Sosyal Haklar Komitesi" gibi uluslararası alanda hukukla, sağlık hakkının korunduğu bazı kurum ve belgeler vardır. Nitekim ulusal düzeyde de ülkeler temel insan hakkı olan sağlık hakkı için anayasal düzenlemeler yapmışlardır. Sağlık hakkı alanında, devletin üzerine düşen sorumluluklar; "saygı duyma", "koruma" ve "yerine getirme" olarak belirtilmiştir. (Afacan ve Avcı,2020,3-4)

Sağlık hakkı aslında, evrensel boyutta bireylerin sahip olduğu bir haktır. Fakat, bireylerin sağlığa erişimde yaşayacağı sosyal belirleyiciler mevcuttur. Kişinin bulunduğu coğrafya, yaşadığı koşullar, sahip olduğu imkanlar, günlük yaşam pratikleri, ekonomik ve politik sistemler gibi sıralayabileceğimiz belirleyiciler vardır. Bireyin yaşadığı ülkenin sahip olduğu imkanlar ve hizmetleri, sosyal devlet olarak benimsenen devlet algısında eşitlikçi temelde hareket etmesini gerektirir. Irk, cinsiyet, sosyal statü, ekonomik güç ayrımı gözetmeksizin sağlığa herkesin, eşit ve ulaşılabilir düzeyde imkanlara sahip olması ve bunların korunması için devletler çalışmalar yürütmektedir. Yaşanan COVID-19, ilk kez yaşanan bir pandemi değildir ve daha önce yaşanan pandemiler ve salgınlarla tecrübeler ışığında, hak olarak sağlığa erişimin yanında aslında, hastalık tehlikesi boyutuyla da adaletli ve eşitlikçi davranmak vicdan ötesinde, seküler bir algıyla gereklilik arz etmektedir. Pandemide yaşanan kırımlar ve tahribatlar sonucunda, sağlığa erişim konusunda riskler bulunmaktadır. Her ne kadar hak gözetilmesi prosedürüyle hareket edilse de bazı sistemsel açıklar oluşabilmektedir. Örnek olarak; evsiz olarak nitelenen insanların yaşadığı tehlike, sosyal damgalama olarak ifade edebileceğimiz kesimin (yabancı düşmanlığı gibi), işsiz kalmasıyla sağlık hizmetlerine olan erişimde sıkıntı yaşayan insanlar pandemi zamanında sağlık hakkına dair yaşanan zararlar/tahribatlar olarak ifade edilmiştir. Politikaların uygulanabilirliği ve

geliştirilebilirliğinin, COVID-19 pandemisinde öne çıkan gereklilikler olarak kendini göstermiştir. Özellikle acil sağlık durumlarında sağlık hizmetlerinin yeterliliği ve hizmetinde mahrum kalınmaması, sağlık hakkının korunmasında ve ihlal edilmemesinde önem teşkil etmektedir. Bu gibi mahrumiyetler insanların sağlık hakkında ihlale/aykırılığa sebep oluşturur. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini etkileyen sağlık hizmetleri alanı, oldukça önemli bir parametreyi oluşturmaktadır. Refah düzeyinin de belirleyicisi olan sağlık hakkı ve hizmetleri eşitlikçi ve adaletli bir sistemsel özellikle hareket edilmesini gerektirir. Aksi takdirde, yaşanabilecek ağır tahribatlar, sosyal bedellerin ödenmesine sebep olmaktadır. Küresel düzlemde bütün insanların hayatlarında etkilere sahip olan COVID-19, özellikle sağlık alanında büyük tahribatlar yaratmıştır. İnsan hakları ihlali alanında birçok uluslararası örgüt raporlar düzenlemişlerdir. Uluslararası Af Örgütü 24/02/2020 tarihinde, ‘Yedi Maddede Koronavirüsle Mücadelede İşlenen Hak İhlalleri’ ve 24/03/2020 tarihinde, ‘Tüm Devletlere Koronavirüsle Mücadelede İnsan Hakları Yükümlülüklerini Hatırlatıyoruz’ isimleriyle rapor yayınlamıştır. İçerik olarak sağlık hakkında; ‘tıbbi tedavi imkanlarıyla erişim hakkı, ‘bilgilere erişim hakkı’, ‘sağlık hizmetlerinde ötekileştirme yapılmadan erişim hakkı’, tıbbi tedavi hizmetlerinde bireyin tedaviyi reddedebilme hakkı’ gibi güvenceler belirtilmiştir. (<https://www.amnesty.org.tr/icerik/tum-devletlere-koronavirusle-mucadelede-insan-haklari-yukumluluklerini-hatirlatiyoruz>).

(<https://www.amnesty.org.tr/icerik/7-maddede-koronavirus-nedeniyle-insan-haklari-alaninda-yapilan-hak-ihlalleri>) Avrupa Sosyal Haklar Komitesi de pandemide ortaya çıkan sağlık hakkı ihlallerine dikkat çekmiştir. Bu konuda devletlerin sahip oldukları yoğun bakım üniteleri, hastane yatak kapasiteleri, ekipmanlar gibi hayati önemde gerekli önlemlerin ve iş birliğinin yapılmasına vurguda bulunmuştur. Sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntı yaşayabilecek grupların (göçmenler, ileri yaştakiler, cezaevlerinde bulunanlar, engelliler, evsizler vb.) haklarının korunması hususuna dikkat çekilmiştir. Kendi dinamiği ile bünyesinde barındıran dinamikleri derinleşen haklar alanı, küresel tehditlere karşı tehlike içindedir. Bu bağlamda, hakların korunması ve gereken uygulamaların yürütülmesinde daha fazla çaba gerekmektedir. (Kılıç,2020)

Sağlık hakkı bünyesinde barınma, beslenme gibi diğer hakları da içermektedir. Sağlıklı bireylerin ihtiyacı olarak ilişkisellikle bu haklar da sağlık hakkının bileşenlerini oluşturmaktadır. Kriz döneminde öneminin daha fazla ortaya çıktığı bu bağlamlar, insanların eşit bir şekilde ulaştığı imkanla dahilinde olmamıştır. Gıda sektörüne olan

güvensizliğin ortaya çıkması, sağlıklı beslenmenin önemi pandemi döneminde insanların yaşadığı durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Koronavirüslerin yapısı itibariyle özelliğinde, donmuş yapıda kendini muhafaza edebilir. Özellikle marketlerden alınan malzemelerin üç gün boyunca bekletilip kullanılması tavsiye edilmiştir. Fakat dondurulması gereken ürünlerde, bu durum dondurulması suretiyle tehlikeli olarak nitelendirilmiştir. Sebze ve meyvelerin bol su yıkanması gerekliliği vurgulanmıştır. Gıda güvenliği kapsamında uygulanan hijyen kurallarına dikkat çekilmiştir. Yapılan araştırmalarda gıda yoluyla virüsün bulaş düzeyi tespit edilemese de dikkatli olunması hususunda öneriler sunulmuştur (Sağdıç ve arkadaşları,2020).

COVID-19'un dolaylı sonuçlar çıkarımıyla beslenme düzeylerinin niteliği ilişkiselleştirilmiştir. Yaşam kalitesinin artırılması için sağlıklı beslenme şekilleri ve evde yapılabilecek fiziksel aktivitelerin önemine dikkat çekilmiştir. Bağışıklık sistemini kuvvetlendirmede sağlıklı beslenme durumu önemli bir parametredir. Pandemi döneminde beslenme şeklinin sağlıklı olma niteliği dikkat çekmiştir. (Kartal ve arkadaşları,2020)

Bu bağlamlarla pandemide önem kazanan sağlıklı olma hali, beslenme ile ilişkiselleştirilmiştir. Fakat, kapital dünyamızın bireylerin sağlıklı olma alanındaki etkileri göz önünde bulundurulduğunda bu durumun, eşitlikçi bir politika ile yürütüldüğü ve amaca uygun halde işlenişin olduğu tartışma konusudur. Sağlık hakkı konusu bağlamında, bireylerin sağlıklı besinlere erişim, temiz suya olan erişim, barınmaya olan erişim gibi niteliklerdeki eşitsizlik göze çarpmaktadır. Ekonomik güç ile doğru orantılı olan beslenme-sağlıklı yaşamdaki eşitsizlik ve adaletsizlik, özellikle pandemide bireylerin sağlık hakkına olan bir ihlal olarak görülmektedir.

4.4.2. Sağlık Çalışanlarına Etkisi

Virüsün varoluşsal gerçeği ile burun buruna çalışmak durumunda olan sağlık çalışanları, en çok risk altında bulunan kişiler olmuşlardır. Pandemi ile mücadelede insanların sağlıklarına kavuşmaları için yürütülen bütün çalışmalarda rol alan ve olmazsa olmaz sağlık çalışanları, başta kendilerini daha sonra irtibata geçtiği bütün insanlara karşı sorumlulukla, COVID-19'a karşı korunmak konusunda daha titiz

davranmak zorunda kalmışlardır. Koruyucu ekipman imkanlarının sağlanması, çalışma şartlarının mümkün olduğunca insani koşullara getirilmesi başta devletlerin ve sağlık sisteminin sorumluluğundadır. Fakat yaşanan pandemi krizi, sağlık emekçilerinin hiç olmadığı kadar çalışmak zorunda bırakmıştır. Burada devletlerin, sağlık alt yapısı ve sistemsel özelliklerinin niteliği ve yeterliliği su yüzüne çıkmıştır. Kriz dönemlerinde belirgin hale gelen fay hatları, düzenlemelerin-yeniliklerin oluşturulması gereken hatları öne çıkarmaktadır. Krizlerin belki de olumlu bir yanı budur.

Almanya ve Türkiye'nin doktor kapasiteleri incelendiğinde (OECD'nin, 2021 verisi veya en son mevcut yıl verisi bazında), 1000 kişiye düşen doktor sayısı; Almanya'da 4,5 doktor, Türkiye'de ise 2,0 doktor olarak belirlenmiştir. Almanya ve Türkiye'nin hemşire kapasiteleri incelendiğinde (OECD'nin, 2021 verisi veya en son mevcut yıl verisi bazında), 1000 kişiye düşen hemşire sayısı; Almanya'da 12,1 hemşire, Türkiye'de ise 2,7 hemşire olarak belirlenmiştir. (<https://data.oecd.org/healthres/doctors.htm#indicator-chart>) (<https://data.oecd.org/healthres/nurses.htm#indicator-chart>)

Pandeminin sağlık çalışanlarının ağır şartlar altında fazla mesaisi, yeterince dinlenememe gibi çalışma koşullarının yanı sıra, istifa yasağı ve izinlerin iptal olması şartlarıyla çalışma hayatlarını sürdürmüşlerdir. Ülkeler sağlık istihdamı alanında yetersiz kalmışlardır. Bu eksikliğin giderilmesi ve soruna çözüm odaklı yapılan bazı stratejik çalışmalar vardır. Özkan'ın (2022), " COVID-19 Pandemisinde Hükümetlerin Sağlık Emekçilerine Yönelik Stratejileri" çalışmasında, kırk beş ülkenin COVID-19 pandemisinde sağlık çalışanları ve hizmetleri bağlamında stratejileri incelemiştir. Araştırmamızın örneklemeleri açısından Türkiye ve Almanya devletleri özelinde yürütülen stratejiler; "mevcut çalışma programlarının değiştirilmesi", "ihtiyaç duyulan bölge, il, sağlık kurumlarına yeniden görevlendirilmek", "özel sektörlerin kamuda görevlendirilmesi", "sınırlı sayıda yeni sağlık çalışanının istihdam edilmesi" olarak aktarılmıştır. Almanya özelinde yapılan-uygulanan stratejiler ise; "son sınıf sağlıkçı öğrencilerin çalıştırılması ya da erken mezun edilip istihdam edilmesi", "sağlıkla ilgili olan olmayan işlerde gönüllülerin çalıştırılması", "silahlı kuvvetlerdeki sağlıkçı olan olmayan emekçilerden destek alınması", "emekli sağlık emekçilerinin göreve çağırılması", "başka bir ülkede eğitim almış sağlık emekçilerinin çalıştırılması" olarak belirtilmiştir. Türkiye'de sağlık çalışanlarının, bulundukları çalışma ortamlarından ziyade başka yerleşim yerlerinde çalıştırılmalarındaki barınma ihtiyaçları, COVID-19'a

yakalanma ihtimalleri veya taşıyıcı olma ihtimalleri doğrultusunda ailelerini-beraber yaşadıkları insanları tehlikeye atmamak adına, ulaşımında yaşanan sıkıntıların oluşmaması için kamu sosyal tesisleri hizmetlerine ücretsiz bir şekilde sunulmuştur ve toplu taşıma kullanımları da ücrete tabii tutulmamıştır. Sağlık çalışanlarına olan takdir, teşekkür nidaları belli eylemlerde somut haline gelerek, sağlık çalışanlarına moral olması sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye’de üç akşam sağlık çalışanlarının alkışlanması gibi... (Özkan,2022)

Kapitalist sistemde emek sömürüsü kavramının vücut bulduğu sağlık çalışanları pandemide en çok en fazla tehlikeyle fazlasıyla yorulan çalışan kesim olmuştur. Sağlık alanındaki yetersizliği iş gücüyle ödemeye çalışan sağlık emekçilerinde, pandemi nedeniyle birçoğunu kaybettik. Hizmetin devamlılığını sağlamaya yönelik devlet uygulamalarında, sağlık çalışanlarının haklarının ihlali dikkat çekici olmuştur. Konuya dair bazı haber başlıkları şu şekildedir:

Hürriyet. “Sağlıkçılara ücretsiz toplu taşıma uzatılacak mı? İşte son gelişmeler”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/galeri-saglikcilara-ucretsiz-toplu-tasima-uzatilacak-mi-iste-son-gelismeler-42089501>).

NTV. “Sağlık çalışanlarını ilgilendiren karar: COVID-19’dan ölen doktorun ailesine ölüm geliri bağlandı”, erişim: 10/01/2023 (https://www.ntv.com.tr/turkiye/saglik-calisanlarini-igilendiren-karar-COVID-19dan-olen-doktorun-ailesine-olum-geliri-baglandi,49ttS-0VE0SB1jJ9SB_isQ).

BBC. “Koronavirüs: Sağlık meslek örgütleri, "salgını yönetemeyerek sağlık çalışanlarının tükenmesine sebep oluyorsunuz" diyerek istifa ve izin yaşağına tepki gösterdi”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54723723>).

Sabah. “Sağlık çalışanları hasta”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.sabah.com.tr/avrupa/2022/12/20/saglik-calisanlari-hasta>).

Hürriyet. “Almanya’nın sağlık çalışanı ihtiyacı artıyor: Gözler Türkiye çevrildi”, erişim: 11/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/almanyanin-saglik-calisani-ihtiyaci-artiyor-gozler-turkiye-cevrildi-42028042>).

Cumhuriyet. “İhtiyaçları karşılanmayan sağlık çalışanları mesleklerini bırakıyor: ‘Açlıktan ölüyoruz’”, erişim: 11/01/2023 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/ihtiyaclarini-karsilayamayan-saglik-calisanlari-mesleklerini-birakiyor-acliktan-oluyoruz-1944339>).

Pandemi döneminde sağlık çalışanlarının aktör olduğu dikkat çeken bir başka durum ise, maalesef sağlık çalışanlarına olan şiddet uygulamalarıdır. Konuya dair bazı haber başlıkları şu şekildedir:

Euronews. “Salgın döneminde çalışan doktorlar anlatıyor: sistem, hasta ve doktoru karşı karşıya getiriyor”, erişim: 10/01/2023 (<https://tr.euronews.com/2020/10/06/salg-n-doneminde-cal-san-doktorlar-anlat-yor-sistem-hasta-ve-doktoru-kars-kars-ya-getiriyo>).

Hürriyet. “Sağlıkçıya şiddet insana şiddettir”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/saglikciya-siddet-insanliga-siddettir-41619216>).

HaberTürk. “Hekim hakları platformu başkanı: sağlıkta şiddeti önlemenin en önemli yolu şiddet uygulayanın cezasını hemen görmesi”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.haberturk.com/hekime-siddeti-onlemek-icin-formulu-verdi-3083181>).

4.4.3. Psikolojik Açıdan Etkileri

Değişim ve dönüşüm içerisinde olan dünyamızın ana karakteri olarak insan olgusu, varoluşundan itibaren çeşitli salgınlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu salgınların başlıca sebebi olarak insanlığın yerleşik hayata geçmesi, yaban hayatına ve hayvanlarına karşı temaslar, evcilleştirilen hayvan çeşitliliği, küreselleşme, iklim değişikliği ve doğanın tahribatı gibi insan kaynaklı sebepler olarak sıralayabiliriz. Doğa, insanlığa gücünü zaman zaman sert bir şekilde hatırlatmış ve dünyanın sonu gelene kadar hatırlatmaya da devam edecektir. Bu bağlamlarda aslında insanlık varoluşundan itibaren insan olgusunun etkenleriyle ortaya çıkan virüslerle zaman zaman mücadele etmiştir. Günümüzün pandemisi COVID-19’da uygulanan politikalarla dünya, "yeni normal" yaşam şekliyle yaşamaya devam etmektedir. Maske, sosyal mesafe, karantina, sokağa çıkma yasağı, uzaktan eğitim, esnek çalışma, online toplantı, dijital sosyalleşme gibi kavramlar hayatımıza girmiştir. Gözle görülemeyecek kadar olan küçük bir virüsün yarattığı etkiler, göze alınamayacak kadar etkilidir. Araştırmamızın bu bölümünde değişen yaşam şeklimiz ile genel olarak oluşan psikolojik durumlar incelenecektir.

İnsanlar toplumsal bir varlıktır. Birbiriyle olan ilişkilerle insanlar kimliklerini, güven algısını, duyguları, tutumları ve daha birçok insani özellikleri yaşabilmekte ve oluşturabilmektedirler. Kişiliklerin oluşumunda iletişimlerin önemli bir yeri vardır. COVID-19 pandemisinde oluşan algılar ve uygulamaların getirileri kişilerin temelde,

iletişimlerinde stillerin farklılaşmasını ve kelebek etkisiyle bir çok faktörü etkilemiştir. Geleneksel anlamda yaşanan ilişki stilinin, COVID-19 pandemisiyle gelen kavramlarla/uygulamalarla farklılaşması yani genel olarak dijitalleşmesi, ilişki kanalına darbe yapmıştır. "Sosyal mesafe" olarak ifade edilen fiziksel uzaklaşma gerekliliği, ironiyle dolu bir kavramdır. İnsanların algısında oluşan ve oluşacak olan sosyalleşmedeki mesafe olarak zuhur etmiştir. Maske kullanımı, dijital sosyalleşme insanların duygusal iletişiminde kaliteli olan iletişim stilini olumsuz olarak etkilemiştir. Karantinalarla fiziksel olarak bir arada bulunamayan insanlar, sosyal medya platformlarında iletişim ihtiyaçlarını, sosyalleşme ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Karantina süreçlerinde, modern dünyanın özgür insanları, daha önce belki de hiç olmadığı kadar vakit geçirmediği evlerinde ve aileleriyle vakit geçirmek durumunda kalmışlardır. Pandemi psikolojisiyle evde kalma zorunluluğu kişilerde strese ve gerilime neden olmuştur. İnsanların yaşadığı stres durumları, ilişkilerine yansıyabilmektedir. Aynı psikolojiye sahip aile bireyleri arasında, yeni ve zorunlu olarak oluşan durumları yaşarken, birbirleriyle olan iletişimlerine de zarar verme potansiyelini taşımaktadır. Böylelikle aile içi iletişimsel olumsuzluklar yaşanan bazı çatışmaları da beraberinde getirebilmiştir. İletişim kanalında yaşanan etkiler genel olarak olumsuz olarak görülen sonuçları doğurmuştur.

Kriz durumlarında doğaları gereği insanlar kendilerini güvende hissetmek isterler. Güven ortamında oluşan darbe/zafiyet ve belirsizliğin getirdiği duygusal çöküntü insanlarda bir güce sığınma duygusunu oluşturmaktadır. Geleneksel değerlerin kodlarıyla insanlar, maneviyat alanlarında yeni inşa ve düşünce şekillerine ilgi göstermişlerdir. Kapitalizmin tüketim toplumunda insanlar, kendileriyle kaliteli vakit geçirmek konusunda tecrübesiz ve imkansızdır. Bu tecrübesizlikle oluşan vakit imkanında hayatımıza yeni kavramların getirileri birleşiminde, yalnızlık hissiyatı oluşmuştur. Toplumsal alandan izole olunması, sosyalleşmenin sosyal ortamlardan ziyade dijitalleşmesi, dijital dünyaya olan bağlılığı artırarak insanların kendilerini yalnız hissetme durumuna yol açmıştır. Bireylerin yalnızlık duygusu, kendilerini savunmasız ve yetersiz görmesi gibi olumsuz duygularla bağlantı oluşturarak mutsuz insanların sayısını artırmıştır. Bireylerin bağımlılık nedenleri, süreçleri kendilerini güvende hissetme arzusu notalarında gerçekteşmektedir. COVID-19'un küreselleşme ve dijitalleşme alanındaki etkileriyle insanlar dijital bağımlılık gösterme potansiyelleri taşımaktadır. Günlük yaşam pratiklerinde dijital dünyaya olan bağımlılığın artması,

tüketim toplumunda dijital bağımlılığı getirmiştir. Yaşanan stres bozuklukları yeme-içme alışkanlıklarına, bağımlılıklara (sigara bağımlılığı gibi) yansımaları da görülmüştür. Türkiye’de kolonya kültürü tekrar canlanmış ve insanlar alkol oranı yüksek olmasından dolayı, COVID-19 pandemisine karşı kolonya kullanmaya alışmışlardır. Hareketsiz bir yaşam oluşturan yeni normal pratikleri ve stres bozukluğuyla yeme oranlarının artması insanların kilo oranlarına yansımıştır. Bu durumun önüne geçebilmek ve COVID-19 sürecinde bağışıklığı kuvvetlendirmeye dayalı (bazen infodemik bilgilerle) yaşam şeklini düzene sokma psikolojisi de görülmüştür.

Pandemi sürecinde psikopatolojik tepkiler korku, kaygı, travma, matem olarak ele alınmaktadır. Bilinmezliklerle yaşanan COVID-19 süreci özellikle ilk zamanlarında insanlarda gelecek kaygısı, hastalık kapma endişesi, başkalarına hastalığı bulaştırma endişesi, ekonomik kaygı, sosyal kaygı gibi niteleyebileceğimiz kaygı durumlarını oluşturmuştur. Ruhsal açıdan dayanıklılık gösteremeyen hassas kişiler kaygılarının düzeyinin artmasını kontrol edemeyerek, korku duygusunu da fazlasıyla yaşamaktadırlar. Korku duygusunun toplumsal yansıması olarak insanlar koronafobi, ölüm korkusu ve kıtlık korkusuna bürünmüşlerdir. Özellikle karantinalarda aç kalma korkusu insanlar arasında stokçuluğun oluşmasına sebep olmuştur. Panik halinde yaşanan bu duygular çevresinde, marketlerde izdiham görüntülerin oluşmasında etken olmuştur. Savaş, tecavüz, kazalar, afetler, kayıp durumları insanların psikolojinde travmaya sebep oluşturabilecek durumlardır. Travma durumlarında kişi yaşanan olayı hafızasında sürekli tutar ve tekrar yaşıyormuşçasına bazı uyarılarla tetiklenebilir. Uyku bozukluğu, tahammülsüzlük, öfke patlamaları, huzursuzluk, konsantrasyon güçlüğü gibi zorluklar yaşamaktadırlar. ‘Travma sonrası stres bozukluğu’ kronik bir hal aldığında tedavisi zordur. Salgınla ilgili olumsuz haberlerin sürekli izlenmesi veya dinlenmesi kişinin psikolojisinde travma etkisinin görülmesine yol açabilmektedir. COVID-19 vakalarının ölümle sonuçlanması, toplumsal olarak sürekli haberlerde ve çevremizde ölüm haberlerini almak gibi ölüm gerçekliliğinin yoğun hissedilmesi kişilerde, matem/yas duygusunu oluşturmaktadır. Geleneksel defin işlemleri gibi ritüellerin COVID-19 sürecinde yapılamaması matem duygusunu perçinleyen faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. (Gökay,2020)

Yaşanan pandeminin kişilerin psikolojisinde yarattığı etkiler çeşitli faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Sürecin uzunluğu, uygulanan politikalar, yaratılan algılar pandemi psikolojisinin tahribatlarına karşı belirleyicilerdir. Psikososyal

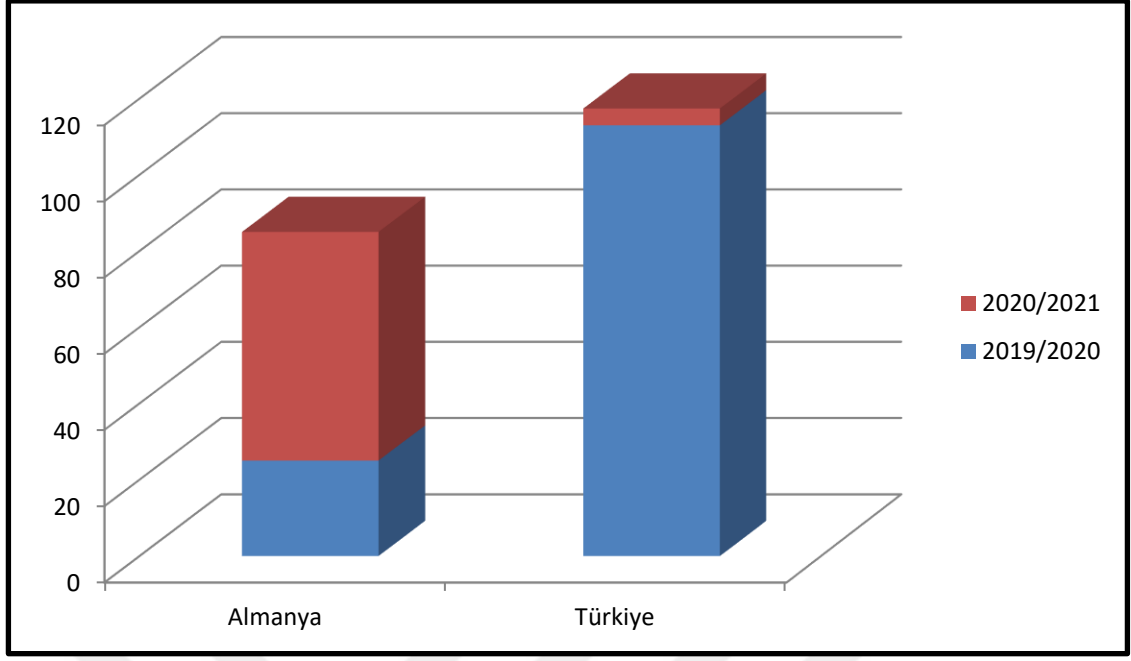
travmalar, kolektif bilici etkilemektedir. Bireyden topluma, toplumdan bireye bağı olan psikoloji, yaşam pratiklerimizi hangi yönde değerlendireceğimizi oluşturmaktadır. Sağlıklı bir psikoloji ile sağlıklı toplum inşası, sürecin etkilerinin minimum düzeyde seyretmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

4.5. Eğitim Alanına Etkisi

COVID-19 parametrelerinde değişen ve dönüşen pratiklerden bir diğer alan da eğitimidir. Riskli grupları oluşturan çocukların ve gençlerin izolasyonu, geleceği oluşturacak nesil olması bakımından daha çok önem verilen grupları oluşturmaktadır. Ülkeler, COVID-19 pandemisinde çocuk ve gençleri koruma adına kitleler halinde bulundukları okulları kapatmak, sürecin devam etmesi durumuyla okulların pratiğini dönüştürmek durumunda kalmışlardır. Her şeyin mümkün olduğunca uzaktan yapıldığı COVID-19 pandemisinde okul alanları da dijital ortama taşıyarak, uzaktan eğitim modeline dönüştürülmüştür. Günümüzde ise, hibrit öğrenme modeli uygulanmaktadır. Geleneksel eğitim öğretim şeklinin COVID-19 sebebiyle dönüşen pratiğinin olumlu ve olumsuz yanları bu bölümde incelenecektir.

Araştırmamızın örneklemelerinden Türkiye’de; 13/03/2020 tarihinde COVID-19 önlemleri kapsamında eğitime ara verilmiştir. 23/03/2020 tarihinde ise uzaktan eğitim sistemine geçilmiştir. Uzaktan eğitim sistemi kapsamında "Eğitim Bilişim Ağı (EBA)" ve "Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)" aracılığıyla faaliyetlere başlanılmıştır. (Arslan ve Şumuer,2020) Araştırmanın örneklerinden Almanya’da; eyaletlerin karar alma şekilleri farklılığı bağlamıyla kesin bir tarih bilgisi verilememektedir.

OECD’nin araştırma verilerine göre pandeminin ilk zamanları olarak yaşanan yıl olan 2020 yılında, 118 ülkede toplamda 1,5 milyar öğrencinin pandemi nedeniyle okula gidememiştir. 2021 yılında aşılarda yaygınlaşmasıyla, bu durum kademeli bir şekilde iyileşmeye başlamıştır. Aşağıdaki tabloda Almanya ve Türkiye örnekleri özelinde OECD’nin, okulların kapalı gün verileri 2019-2022 yılları arasında gösterilmektedir. (<https://www.oecd.org/coronavirus/en/themes/social-challenges>)

Şekil 12: Almanya-Türkiye 2019-2021 yılları arasında COVID-19 sebebiyle okul kapalı gün sayısı (<https://www.oecd.org/coronavirus/en/themes/social-challenges>).

Tabloya göre; Türkiye örneklemini 2019-2021 yılları arasında COVID-19 pandemisi nedeniyle Almanya örneklemine nazaran daha çok gün sayısı ile okulları kapalı kalmıştır. 2020/2021 yılları arası okul döneminde Türkiye örnekleminde, Almanya örneklemine nazaran çok daha az sayıda gün okul kapalı olmuştur.

Eğitim sistemi özelliklerinde 2020 yılı, pandemide okul sistemlerinin nasıl yürütüleceği konusunda karar zamanlarını oluşturmaktadır. 2020 yılı özelinde, ilk eğitimde öğrencileri değerlendirmelerine göre; Türkiye’de, sadece bu yıl geçerli olmak kaydıyla bir önceki notlar baz alınarak bütün öğrenciler sınıflarında başarılı sayılarak bir sonraki döneme geçirilmiştir. Almanya özelinde ise bu durum; bazı eyaletlerde Türkiye örneklemindeki gibi uygulamalar yürütülse de bazılarında başarılı sayılma durumunu sadece son sınıflara geçerli olmak üzere uygulanmıştır. Ya da okulların açıldığı zaman yapılacak sınavlarla elde edilen başarıları değerlendiren eyaletler de olmuştur. (B.Schrijer,2020,850)

Uzaktan eğitim modelinin olumlu ve olumsuz yanları vardır. Avantaj olarak sıralayabileceğimiz yönleri; birey bazlı veya kitle bazlı eğitim alanı oluşturabilmek, zaman ve mekan sınırlandırması olmadan erişim, öğrencilerin kendi öğrenme hızı dolayında öğrenme olanağının olması, eğitim maliyetinin az olması, kolay erişim olması olarak belirtilmiştir. Nitekim dezavantajları da mevcuttur. Bunlar; öğrencilerin asosyal

olmasına, grup çalışmaları yürütülmeyişinden grup disiplininin oluşmaması, etkileşim eksikliği sebebiyle motivasyon kaybı, uygulama derslerinin yetersiz kalması, ölçme ve değerlendirme alanlarının güvenilir olmaması, teknoloji bağımlılığı riskini oluşturmaları bakımından olumsuz yanları olarak belirtilmiştir. (Balaman ve H.Tiryaki,2021,56-57)

Uzaktan eğitim sistemi, pandemi zamanında eğitim sisteminin daha fazla zarar görmemesi adına, dijitalleşmenin olumlu bir getirisi olarak hayatlarımızda yerini almıştır. Öğrencilerin eğitim hakkının zarar görmemesi adına, bir çok devlet alt yapılarını kısa sürede tamamlama yoluna giderek, vakit kaybetmeden sisteme entegre olmuşlardır. Geleneksel eğitim sistemini zafiyetlerinin tartışıldığı günlerden kısa zaman sonra uzaktan eğitim modelinde yaşanan olumsuz sızıntılar tartışılmaya başlanmıştır. En büyük dezavantaj olarak karşımıza çıkan durum, eğitime erişim imkanlarında oluşan eşitsizlik olmuştur. İnternet, bilgisayar, tablet gibi donanımlara imkanları dahilinde ulaşamayan öğrencilerin varlığı dikkat çekmiştir. Araştırmamız kapsamında Almanya ve Türkiye örneklemelerindeki katılımcılarımıza, uzaktan eğitim sistemi hakkındaki memnuniyet düzeyleri değerlendirildiğinde; niteliği konusunda uzaktan eğitim sisteminin, geleneksel eğitim sistemine nazaran daha etkin ve verimli olduğu düşünülmemektedir. Öğretmen, öğrenci ilişkisinde uzaktan eğitimde verim alınamayacağı düşüncesi görülmüştür.

COVID-19 bağlamında, eğitim sistemi alanında bazı haber başlıkları şu şekildedir:

AA. “Almanya’da uzaktan eğitim öğrencileri ve ailelerini olumsuz etkiledi”, erişim:10/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-da-uzaktan-egitim-ogrencileri-ve-ailelerini-olumsuz-etkiledi/2178667>).

Hürriyet. “COVID-19 sürecinde farklı ülkelerdeki eğitim uygulamaları”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/COVID-19-surecinde-farkli-ulkelerdeki-egitim-uygulamalari-41959790>).

Cumhuriyet. “Pandemi sürecinde milyonlarca öğrenci eğitimden yoksun kaldı”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pandemi-surecinde-milyonlarca-ogrenci-egitimden-yoksun-kaldi-1836313>).

UNİCEF. “UNICEF uyarıyor: COVID-19 salgını sırasında uzaktan eğitime erişimde eşitsizlik, küresel eğitim krizini derinleştirebilir”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-uyar%C4%B1yor-COVID-19-salg%C4%B1n%C4%B1>

s%C4%B1ras%C4%B1nda-uzaktan-e%C4%9Fitime-eri%C5%9Fimde-e%C5%9Fitsizlik).

UNICEF. “UNICEF uyarıyor: COVID-19’un eğitimde neden olduğu kayıpların boyutu ‘neredeyse başa çıkılmaz’ seviyelere ulaştı”, erişim:10/01/2023 (<https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-uyar%C4%B1yor-COVID-19un-e%C4%9Fitimde-neden-oldu%C4%9Fu-kay%C4%B1plar%C4%B1n-boyutu-neredeyse-ba%C5%9Fa>).

4.6. Ekonomik Alana Etkisi

Yaşanan COVID-19 pandemisi her alana bir şekilde olumsuz etki yaşatmıştır. Her alanın olumsuz etkilenmesi, kapital dünyanın her alanında varlığını hissettiren ekonomik alanı da dolaylı olarak etkilediğini söylemek mümkündür. Dolaylı veya dolaysız olarak ekonomi olumsuz etkilenmiştir. Ekonominin çok geniş ve karmaşık bir yapıda olmasından dolayı tek tek sektörel bazda yorumlamak mümkün değildir. Sağlık, turizm, ulaşım, eğlence, konut, spor, sanat alanları gibi sayabileceğimiz sektörler ciddi manada etkilenmişlerdir. Sadece ulusal çapta etkiye sahip olmayan COVID-19, her ülkeyi etkileyerek küresel ekonomik çöküntülere sebep olmuştur.

COVID-19’un sektörel etkileri genel olarak değerlendirildiğinde tarım ve hayvancılığın öneminin tekrar farkına varılması dikkatleri çekmiştir. Ulusal anlamda dışarıya bağlı olmadan kendine yetebilme algısı ve gıdaya olan güven ihtiyacının daha çok hissedilmesi bu alanın gerekliliğini-önemini tekrar ortaya çıkarmıştır. Ekonomik sıkıntıların baş göstermesiyle maliyetlerin artması aynı zamanda güvensizlik algısıyla turizm alanında, sektörel bir gerileme yaşanacağı tahmin edilmektedir. E-ticaret alanının önem kazanmasıyla kargo taşıma sektörünü canlandırmıştır. Dijital dünyamızın insansız robotlarıyla yapılan üretime karanlık fabrikalar denilmektedir. İlerleyen zamanlarda karanlık fabrikaların çoğalması yönünde bir tahmin bulunmaktadır. Sektörel anlamda geniş bir alana sahip bankacılık sektörünün ilerleyen zamanlarda sadece dijital ortamlarda hizmet vermesi de tahminler arasında yerini almaktadır (Keskin,2020,469-470).

M. Ali Yetgin’in (2020), “COVID-19’un Sektörel Etkilerine Stratejik Bir Bakış: Küresel İşletmelerin Analizi” kitabında farklı bir çok sektör ele alınarak seksen dokuz şirket, COVID-19 bağlamında incelenmiştir. Araştırmamızın örneklemeleri özeli bazında edinilen bulgulara göre; finans ve bankacılık sektöründe, Almanya’nın olumsuz şekilde

etkilendiği; endüstri sektöründe Türkiye’de ele alınan şirketin istatistiksel bazda anlamlı fakat negatif bir ilişki görüldüğünü; konut piyasaları sektöründe Türkiye’nin olumsuz şekilde etkilendiğini; sağlık sektöründe Almanya’nın Bayer AG şirketinin COVID-19’dan istatistiksel anlamda anlamlı fakat negatif bir ilişkide olmasıyla Almanya’nın bir çok alan bazında olumsuz etkilendiğini; telekom sektöründe Almanya’nın Deutsche Telekom’un COVID-19’dan istatistiksel anlamda anlamlı fakat negatif yönlü bir ilişkide olmasıyla Almanya’nın dünya bazında iyi olduğu bir alanda düşüşe geçtiğini; yapmış olduğu başka bir araştırmada da Türkiye’nin Borsa İstanbul’un COVID-19 ilişkisi dolayında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. (Yetgin,2020,315-316)

4.7. Uluslararası Alan Açısından Etkileri

Bir salgının küresel pandemi boyutunda yaşanmasını, COVID-19 pandemisiyle tecrübe etmekteyiz. Küresel pandemi; ulusal dayanışmayı, ulusal güven alanların korunması gerekliliği, özellikle ulusal sağlık sistemlerinde milliyetçi bir güç oluşturma gibi gereklilikleri ortaya çıkarmıştır ve ulus devlet anlayışını, global dünyamızda yeniden önem kazanmasına yol açmıştır. Ülkeler COVID-19 ile en başta sağlık alanında yenileşmeye ve ülkeler arası dayanışma mecburiyetine girmişlerdir. Devletlerin üstlendiği sorumluluklar artmış ve uygulanmasını uygun gördüğü kuralları hayata geçirmiştir. Kriz durumunda ülkeler vatandaşlarını korumak için sınırlarını kapatma tedbirini almışlardır. Tıbbi malzemelere olan ihtiyacın artmasından ötürü ihracatlar bir süre yapılamamıştır. Genel anlamda ülkeler, devlet içi stratejileri yürütmeye yönelmişlerdir. Küreselleşme ile yaşanan büyük dönüşümlere rağmen yaşanan krizle ulus devlet anlayışının bir yerde vazgeçilmez olduğunu ortaya çıkmıştır. Uluslararası bütün sağlık sistemleri, pandeminin boyutuna göre yetersiz kalmış ve zarar görmüştür. Küresel alanda sağlık sistemlerinde yer alan kurum ve kuruluşlar yetersiz kalmıştır. Krizin boyutu küresel olarak adlandırılan dünyanın, aslında küresel boyutta bir iş birliği içerisinde olmadığını gözler önüne sermiştir. Ulus üstü ve ulusal devletin aynı düzlemde varlığının gerekliliği, yaşanan krizle daha çok fark edilmiştir. Hem ulus devlet boyutunda hem de küresel boyutta iş birliğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda ne ulusal ne de ulus üstü mutlak bir güç olarak keskin hatlarla bir ayırım yapılamayacağı değerlendirilmiştir. (Valiyeva,2019)

COVID-19 pandemisinin yaşam pratiklerinde oluşan dönüşümdeki uluslararası alanlarda da etkileri görülmektedir. Dijitalleşmenin, COVID-19’da bir araç olarak kullanılmasının artmasıyla uluslararası alanda, diplomatik ilişkilerde online toplantıların yapılması olarak zuhur etmiştir. Ekonomik anlamda hayatlarımızda daha da belirgin hale gelen "parada dijitalleşme" uluslararası alanda da dikkat çeken konulardan olmuştur. Bütün bu dijital gelişmeler siber tehdit alanında oluşabilecek tehlikelere karşı siber güvenlik üzerinde yoğunlaşmasına etken olmuştur. İş birliği ve dayanışmanın yürütülmesiyle aşabileceğimiz COVID-19 pandemisinde, uluslararası boyutta görülen siyasi söylemler ve uygulamalarla bu durumun tersi bir algıyla hareket edilmesi dikkat çekmiştir. Almanya’ya gönderilecek maskelerin ABD tarafından el konulması (Almanya bu durumu modern korsanlık olarak değerlendirmiştir.), ABD Başkanı Trump’ın ırkçılık söylemiyle damgalama yaparak virüse "Çin Virüsü" söylemi, özellikle pandeminin ilk zamanlarında ülkelerin kendi içine kapanarak tıbbi yardıma muhtaç ülkeleri görmezden gelmesi, yardımlarda bulunulmaması örnek gösterilmektedir. Fakat bu duruma karşı istisna olarak görebileceğimiz; Çin’in pandeminin pik yaptığı ilk zamanlarda bir çok ülkeye yaptığı tıbbi yardımlar dikkat çekicidir. Uluslararası politikada tıbbi yardımları, yumuşak güç kaynağı olarak kullanan Çin, devletler arası imajına böylelikle katkı sağlamıştır. ABD, Almaya, Türkiye de bu politikayı izleyerek, küresel alanda dayanışma alanı olarak da yumuşak güç kavramı ile ilişkili olarak da değerlendirebileceğimiz politikalar izlemişlerdir. ABD, Çin, İngiltere, Almanya ve Türkiye gibi medikal alanda imkan sahibi olan ülkeler milli aşılarını üreterek piyasaya sunma yarışına girerek, COVID-19 pandemisinde sağlık alanında yarattığı olumsuzluğu gidermeye bir anlamda fırsata çevirmeye çalışmışlardır. Uluslararası örgütlerin etkin ve nitelikli çalışmalarının yetersizliği, ulus devlet anlayışının önem kazanması, ülkelerin küresel ekonomik krizine girmesi, diploması ilişkilerinde anlaşmalara rağmen ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi uluslararası alanda erişilen sonuçlar olmuşlardır. (Koç,2021)

Uluslararası alanda dikkat çeken bazı haber başlıkları şöyledir:

NTV. “Trump’ın ‘Çin Virüsü’ sözüne Çin’den ağır cevap”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/trumpin-cin-virusu-sozune-cinden-agir-cevap,SzEm4IczXk6aPR4DVifzAA>).

AA. “DSÖ Kovid-19 salgınında ‘geç adımlar atmak’ ve ‘çelişkili mesajlar vermekle’ suçlanıyor”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dso-kovid-19->

salgininda-gec-adimlar-atmak-ve-celiskili-mesajlar-vermekle-sucalaniyor/1901006).

BBC. “Dünya Sağlık Örgütü’ne ödemeleri donduran ABD Başkanı Trump’a tepki: ‘İnsanlığa karşı işlenen bir suç’”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52292657>).

Hürriyet. “Koronavirüs salgını DSÖ’yü tartışmaya açtı”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/koronavirus-salgin-dsoyu-tartismaya-acti-41702045>).

Euronews. “Türkiye, İngiltere’ye COVID-19 ile mücadeleye destek amacıyla tıbbi yardım gönderdi”, erişim: 10/01/2023 (<https://tr.euronews.com/2020/04/10/turkiye-ingiltere-ye-covid-19-ile-mucadeleye-destek-amac-yla-t-bbi-yard-m-gonderdi>).

AA. “Türkiye’nin en fazla tek kullanımlık maske sattığı ülke Almanya oldu”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-en-fazla-tek-kullanimlik-maske-sattigi-ulke-almanya-oldu/1947697>).

TRT. “Maskelere el koymanın sonu mahkemede biter”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/maskelere-el-koymanin-sonu-mahkemede-biter-473496.html>).

SONUÇ

Küresel dünyamızda ülkelerin tamamını etkileyen, ilk kez bu büyüklükte pandeminin yaşandığı günümüzde her alanın pratikleri dönüşüme uğramıştır. İnsan olgusunun aktör olarak yer aldığı dünya düzeni bir kırılma yaşamıştır. Yaşanan krizle olumsuz etkilenmeyen hiç bir alan yoktur. COVID-19 pandemisi ve etkilerinin genel hatlarıyla incelediğimiz araştırmamız, ulusal ve uluslararası alanda insanların/toplumların nabzını tutan haberlerin içerikleriyle zenginleştirilmiştir. Bireyden topluma, toplumdan ülkelere, ülkelere küresel dünyaya, küresel dünyadan bireye kelebek etkisi niteliğinde genel olarak olumsuz etkiler yaratan COVID-19; bir fırtına etkisiyle dönüştürmediği alan kalmamıştır. Hayatlarımızda değişen-dönüşen günlük yaşam pratiklerimizde "yeni normal" olarak nitelenen yaşam stili ve getirileri yerini almıştır.

Araştırmanın P1 sorusu ve alt problem değerlendirmeleri örneklem arası karşılaştırıldığında, 'kurallara uyma memnuniyetinde' iki örneklem de %60 oranında 'memnun' olduklarını ifade etmişlerdir. 'Aşıya güveniyorum' kıstasında; Türkiye örneklemindeki katılımcılar, aşıya daha fazla güvenmektedir. "Virüsün yapay olduğuna inanıyorum" kıstasında; Türkiye'deki katılımcılar daha fazla oran ile öne çıkmaktadır. "Maske kullanma memnuniyeti" kıstasında; Almanya örneklemini memnun olmama düşüncesiyle ön plana çıkarmıştır. "Psikolojik olarak kötü etkilendim." ölçütünde Almanya katılımcıları %80, Türkiye katılımcıları %70 oranında kötü etkilendikleri sonucuna varılmıştır. P2 sorusuna her iki örneklemdeki katılımcılar yaklaşık olarak ve dikkat çeken oranlarla (Almanya %70, Türkiye %80) uzaktan eğitimi verimli bulmamışlardır. P3 düzeyinde her iki örneklemde de katılımcılar hemen hemen aynı konulara dikkat çekmiştir. Covid-19 ile gelen kurallar ve kısıtlamalar, katılımcıların sosyalleşmelerine engel olmuştur ve psikolojik olarak, kendilerini yalnız ve korku içinde hissetmelerine sebep olmuştur. Her iki örneklemdeki katılımcılar, Covid-19'un insanlar arasındaki iletişimi ve etkileşimi zedelediğini düşünmektedir. Yaşanılan pandemiyle hayatımıza giren koronafobi kelimesi henüz yaygın olarak kullanılmasa da katılımcılar yaşanan korkuyu, kendi çevrelerinde gördüklerini de ifade etmişlerdir. Almanya ve Türkiye örneklemelerinde P4 düzeyinde, genellikle olumsuz etkiler ön plana çıkmıştır. Özellikle insanların işsiz kalmasına dikkat çekilmesi, her iki örneklemde de ortak bir olumsuzluk olarak görülmektedir. Toplamda yirmi katılımcıdan sadece Türkiye

örnekleminden bir katılımcı, iş ve çalışma hayatındaki olumlu etkiye dikkat çekmiştir. Almanya'dan bir katılımcı da bu konuda yorum yapmamıştır. Dolayısıyla her iki örneklemin yüzde doksanı, iş ve çalışma hayatının olumsuz şekilde etkilendiğini düşünmektedir. Almanya ve Türkiye örneklemelerini P5 düzeyinde değerlendirildiğinde; her iki örnekleme de hayat pahalılığından, bu pahalılıkla tasarruf yapmak durumunda kaldıklarından bahsetmeleri benzer yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya ve Türkiye katılımcıları; P5 düzeyinde ülkelerinin olumsuz bir şekilde etkilendiğini, hatta bu durumun kendi ülkelerine ait bir durum olmadığını, dünya olarak olumsuz etkilendiğini ifade etmişlerdir. Örneklem arası farklılıkta Almanya, katılımcılarına göre; Covid-19'un yasakları ve kurallarını yaşadığı dönem içinde bazı temel ihtiyaçlar olan yağ, un, makarna, maya, tuvalet kağıdı, kahve gibi malzemelere erişim konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Almanya ve Türkiye örneklem arası değerlendirmede; her ülke milliyetçi algıya olan güven ihtiyacına girmiştir ve ulusal devlet anlayışı güçlenmiştir. Her ülkenin genel olarak olumsuz etkilendiği bu süreçte değerlendirmeler, ne kadar boyutta etkilendiği sorusuna yönelmiştir. Ülke karşılaştırmalarında karşılaşılan zorluklara, COVID-19 pandemisinde verilere ulaşma ve güncel bir konu olması gibi durumlardan dolayı daha zor hale gelmiştir. Fakat, Türkiye'nin uluslararası alanda yumuşak gücünü, tıbbi malzeme yardımlarıyla daha fazla artırdığını söylemek mümkündür. Sürecin yürütülmesi açısından literatürde ve araştırmamızda her iki örneklem de başarılı sayılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AA. ‘Almanya’da 20 Mart’a Kadar Kovid-19 Tedbirleri Kademeli Kaldırılacak’, erişim: 26/07/2021 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-da-20-mart-a-kadar-kovid-19-tedbirleri-kademeli-kaldirilacak/2504631>).
- AA. ‘Kovid-19 Salgını Almanya’da Yaşayanların Çalışma ve Sosyal Hayatını Olumsuz Etkiledi’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-salgini-almanyada-yasayanlarin-calisma-ve-sosyal-hayatini-olumsuz-etkiledi/2082995>).
- AA. “Almanya’da uzaktan eğitim öğrencileri ve ailelerini olumsuz etkiledi”, erişim:10/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-da-uzaktan-egitim-ogrencileri-ve-ailelerini-olumsuz-etkiledi/2178667>).
- AA. “DSÖ Kovid-19 salgınında ‘geç adımlar atmak’ ve ‘çelişkili mesajlar vermekle’ suçlanıyor”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dso-kovid-19-salgininda-gec-adimlar-atmak-ve-celiskili-mesajlar-vermekle-suclaniyor/1901006>).
- AA. “Kovid-19 ülkeler arası maske savaşı başlattı”, erişim: 09/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-ulkeler-arasi-maske-savasi-baslatti/1793792>).
- AA. “Türkiye’den 160 ülkeye Kovid-19 salgınıyla mücadele desteği”, erişim: 09/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyeden-160-ulkeye-kovid-19-salginiyla-mucadele-destegi/2465665>).
- AA. “Türkiye’nin en fazla tek kullanımlık maske sattığı ülke Almanya oldu”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-en-fazla-tek-kullanimlik-maske-sattigi-ulke-almanya-oldu/1947697>).
- Afacan, E., & Nazmi, A. V. C. I. (2020). KORONAVİRÜS (COVID-19) ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN SALGIN HASTALIKLARA SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 1-14.
- Ahmadi, A. A., Şirin, H., & Ergüder, T. (2020). Dünyada Salgın Tarihçesi. *Turkey Health Literacy Journal*, 1(2), 87-97.
- Alameşe, Y. (2021). COVID-19 SALGINI VE İNSANİ GÜVENLİK. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(1), 33-48.

- Alpat,Nayman., (2021). COVID-19’da Klinik Seyir:Tüm Yönleriyle COVID-19. *Tüm Yönleriyle COVID-19* (pp.176-185), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- ALTINDİŞ, S., & Şimşek, G. (2018). Grip ekonomisinde aşının maliyet etkinliği. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 8(2), 174-182.
- ALVER, DO, & ERTÜRK, Ö. (2021). Endemik İnsan koronavirüsü'(COVID-19)nün, Moleküler Biyolojisi, Replikasyonu, Patogenezi, Kaynakları ve Tarihine Genel Bakış. *Acta Biologica Turcica* , 34 (2), 59-75.
- Anadolu Ajansı. “Kovid-19’u 10 Saniyede Tespit Eden Yerli Testin Seri Üretimi Başladı”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/kovid-19u-10-saniyede-tespit-eden-yerli-testin-seri-uretimi-basladi/2332131>).
- Arıkan,Erdal. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. *İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), Küresel Salgın Sonrası Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Yapay Zeka* (ss.889-902). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Armağan, T. Ü. R. K., BİNGÜL, B. A., & Rengin, A. K. (2020). Tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin ekonomik ve sosyal etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID-19 Special Issue), 612-632.
- Arslan, İ., & Karagül, S. (2020). Küresel bir tehdit (COVID-19 salgını) ve değişime yolculuk. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 1-36.
- Arslan, Y., & ŞUMUER, E. (2020). COVID-19 DÖNEMİNDE SANAL SINIFLARDA ÖĞRETMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI SINIF YÖNETİMİ SORUNLARI. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 201-230.
- Aslan, R. (2020). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Koronavirüs. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(85), 35-41.
- Ay, A. (2020). MIDDLE EAST RESPIRATORY SYNDROME CORONAVIRUS OUTBREAK; ORTA DOĞU SOLUNUM SENDROMU CORONAVİRÜSÜ SALGINLARI/MIDDLE EAST RESPIRATORY SYNDROME CORONAVIRUS OUTBREAK. *Eskişehir Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 158-167.
- Ayvaz, E. M., & Alboğa, İ. (2020). Almanya’nın Koronavirüs Salgınına Karşı Mücadelesi. *SETA Perspektif, Sayı*, 265.
- Balaman, F. ve TİRYAKİ, SH (2021). Corona virüs (COVID-19) nedeniyle mecburi uzaktan eğitim hakkında öğretmen görüşü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* , 10 (1), 52-84.

- BBC. ‘Covid-1: Almanya Aşısızlara Karşı Önlemleri Artırmaya Hazırlanıyor’, erişim: 16/04/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59342017>).
- BBC. ‘COVID-19 Salgını Karşısında Normalleşmek İçin Erken Mi?’, erişim: 18/05/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60659535>).
- BBC. ‘COVID-19: Bilim İnsanları Virüsün Beyinde Küçülmeye Yol Açabileceğini Ortaya Koydu’, erişim: 18/05/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60661850>).
- BBC. ‘Covid: Almanya’da 18 Yaşından Büyük Herkese Aşı Zorunluluğu Şimdilik Rafa Kaldırıldı’, erişim: 26/07/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60990861>).
- BBC. ‘Covid: Almanya’da vakalar rekor kırdı, WHO Avrupa İçin Uyarıda Bulundu’, erişim: 13/04/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59171521>).
- BBC. ‘Covid: Türkiye’de Açık Havada Maske Takma Zorunluğu ve HES Kodu Uygulaması Kalktı’, erişim: 03/03/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60593781>).
- BBC. ‘Covid: Türkiye’de Vaka Sayılarında Son Durum Ne?’, erişim: 12/12/2021 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51576487>).
- BBC. ‘Koronavirüs: Virüs ve Hastalık Hakkında Dikkate Almamanız Gereken Hurafeler’, erişim: 15/04/2020 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51815676>).
- BBC. “Bilim insanları: Doğanın tahribatı hızla durmazsa, daha ölümcül ve yıkıcı salgınlar gelecek”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52450456>).
- BBC. “Bu doğanın intikamı değil, kendi kendimize yaptık”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52427870>).
- BBC. “Contagion (Salgın) adlı film, 2011’de günümüzün salgınını tahmin etmiş miydi?”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51824929>).
- BBC. “COVID-19: Avrupa genelinde Noel öncesi koronavirüs önlemleri sıklaşıyor”, erişim: 30/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55328338>).
- BBC. “Dünya Sağlık Örgütü’ne ödemeleri donduran ABD Başkanı Trump’a tepki: ‘İnsanlığa karşı işlenen bir suç’”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52292657>).
- BBC. “Hava kirliliği: İstanbul’dan Uludağ’ı neden göremiyoruz?”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59319884>).

- BBC. “Koronavirüs, ABD’deki bir askeri üsten yayıldı: Çin’de popülerleşen propaganda kampanyası”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58305726>).
- BBC. “Koronavirüs: Sağlık meslek örgütleri, ‘salgını yönetemeyerek sağlık çalışanlarının tükenmesine sebep oluyorsunuz’ diyerek istifa ve izin yasağına tepki gösterdi”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54723723>).
- BBC. “Koronavirüse 5G denemelerinin neden olduğu doğru mu?”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52188418>).
- BBC. “Plastik kirliliği: Kuşlar çöplerimizin içinde hayatta kalmaya çalışıyor”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.bbc.com/turkce/articles/cgryn7px0wdo>).
- Bermann, M., Alt- und Neu-Wien. Geschichte der Kaiserstadt und ihrer Umgebung, A Hartlebens Verlag, Wien, 1880.
- Boyacı, İ. (2020). TÜRKİYE SAĞLIK SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ (2003-13): COVID-19 PANDEMİSİ İLE MÜCADELE SÜRECİNDE SAĞLIK REFORMLARINA YENİDEN BAKIŞ. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 59-80.
- Buzgan, T., & Güner, Ö. (2020). Dünya Sağlık Örgütü’nün pandemilerdeki etkinliği ve post-pandemik dönemdeki geleceği. *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, Ed.: M. Şeker, A. Özer, C. Korkut, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 131-148.
- CnnTürk. “İşte Baba Vanga’nın önümüzdeki yıllar için büyük kehanetleri”, erişim: 24/12/2022 (<https://www.cnnturk.com/dunya/iste-baba-vanganin-onumuzdeki-yillar-icin-buyuk-kehanetleri?page=1>).
- CNNTürk. “Koronavirüs ile 5G arasında nasıl bir bağlantı var”, erişim: 26/12/2022 (<https://www.cnnturk.com/teknoloji/koronavirus-ile-5g-arasinda-nasil-bir-baglanti-var>).
- CNNTürk. “Sanal müzeleri 11,5 milyon ziyaretçi gezdi”, erişim: 30/12/2022 (<https://www.cnnturk.com/turkiye/sanal-muzeleri-11-5-milyon-ziyaretci-gezdi>).
- COVID, I., & Emekçileri, P. S. COVID-19 PANDEMİSİNDE HÜKÜMETLERİN SAĞLIK EMEKÇİLERİNE YÖNELİK STRATEJİLERİ.
- Cumhuriyet. “İhtiyaçları karşılanmayan sağlık çalışanları mesleklerini bırakıyor: ‘Açlıktan ölüyoruz’”, erişim: 11/01/2023 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/ ihtiyaclarini-karsilayamayan-saglik-calisanlari-mesleklerini-birakiyor-acliktan-oluyoruz-1944339>).

- Cumhuriyet. “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu: 2021’de 280 kadın, erkekler tarafından öldürüldü”, erişim: 30/12/2022 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2021de-280-kadin-erkekler-tarafindan-olduruldu-1897747>).
- Cumhuriyet. “Maske Savaşları”, erişim: 09/01/2023 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/maske-savaslari-1731277>).
- Cumhuriyet. “Pandemi sürecinde milyonlarca öğrenci eğitimden yoksun kaldı”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pandemi-surecinde-milyonlarca-ogrenci-egitimden-yoksun-kaldi-1836313>).
- Çakmak,T., &Çöl,Meltem. (2020). Almanya’da COVID-19 Salgını Değerlendirmesi:COVID-19, Ed: Memikoğlu,Osman ve Genç,Volkan, Ankara Tıp Fakültesi COVID-19, Ankara,251-258.
- ÇEVİK, N. K., & Yüksel, O. (2019). Türkiye, Almanya ve Hindistan sağlık sistemleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 209-218.
- ÇINAR, F., & Özkaya, B. (2020). Koronavirüs (COVID-19) pandemisinin medikal turizm faaliyetlerine etkisi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 35-50.
- DESTATİS(2023)
- Dündar, N. (2020). Küresel salgınların makroekonomik etkileri üzerine bir araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(52), 837-852.
- Ekingen,Erhan., (2021). Türkiye Sağlık Turizmi ve Sağlık Sistemi:Sağlık Turizminde Öne Çıkan Ülkeler Sağlık Sistemleri ve Dünya Sağlık Turizmindeki Yerleri, Ed: Yıldız,Ahmet,Nobel Bilimsel Eserler,Ankara,35-62
- Engin, KOÇ. COVID-19 KRİZİNİN DİPLOMASİYE ETKİSİ VE ULUSLARARASI SİSTEM’DE ARTAN BELİRSİZLİKLER. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi* , 4 (1), 108-121.
- Erdal, R. (2020). İlk Pandemi Corona Değil. *Sağlık ve Toplum*, 30(Özel Sayı), 182-185.
- Euronews. “Pandemi döneminde şiddetten korunma kılavuzu hazırlandı”, erişim: 30/12/2022 (<https://tr.euronews.com/2020/05/17/pandemi-doneminde-siddetten-korunma-kilavuzu-hazirlandi>).
- Euronews. “Salgın döenminde çalışan doktorlar anlatıyor: sistem, hasta ve doktoru karşı karşıya getiriyor”, erişim: 10/01/2023 (<https://tr.euronews.com/2020/10/06/salg-n-doneminde-cal-san-doktorlar-anlat-yor-sistem-hasta-ve-doktoru-kars-kars-ya-getiriyo>).

- Euronews. “Türkiye, İngiltere’ye COVID-19 ile mücadeleye destek amacıyla tıbbi yardım gönderdi”, erişim: 10/01/2023 (<https://tr.euronews.com/2020/04/10/turkiye-ingiltere-ye-covid-19-ile-mucadeleye-destek-amac-yla-t-bbi-yard-m-gonderdi>).
- Fatma, A. K. A. R. (2021). Kriz yönetiminde proaktif ve reaktif yaklaşım: COVID-19 krizi üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45), 244-259.
- GEZGÜÇ, G. M., & DUMAN, D. (2020). PANDEMİYLE MÜCADELE VE SİYASİ LİDERLERİN TUTUMLARI: ABD, ALMANYA, BREZİLYA VE YENİ ZELANDA KARŞILAŞTIRMASI. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 253-275.
- Göka, Erol. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. *İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), Psikolojimize Protez Bir İlave ve Yeni Normal (ss.715-736). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.*
- HaberTürk, “Pandemi bitti, hava kirliliği arttı”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.haberturk.com/pandemi-bitti-hava-kirliligi-artti-3514983>).
- Habertürk. “12 yıllık kehanet! End of Days adlı kitap koronavirüsü öngörmüş olabilir mi?”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.haberturk.com/12-yillik-kehanet-end-of-days-adli-kitap-koronavirusu-ongormus-olabilir-mi-2611758>).
- HaberTürk. “Hekim hakları platformu başkanı: sağlıkta şiddeti önlemenin en önemli yolu şiddet uygulayanın cezasını hemen görmesi”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.haberturk.com/hekime-siddeti-onlemek-icin-formulu-verdi-3083181>).
- Habertürk. “Sumak suyu koronavirüsü yenmede etkili mi?”, erişim: 22.12.2022 (<https://www.haberturk.com/sumak-suyu-koronavirusu-yenmede-etkili-mi-haberler-2641207>).
- Hulo, C., De Castro, E., Masson, P., Bougueleret, L., Bairoch, A., Xenarios, I., & Le Mercier, P.(2011). ViralZone: a knowledge resource to understand virus diversity. *Nucleic acids research*, 39(suppl_1), D576-D582.
- Hürriyet. “Almanya’da koronavirüs salgınında kadın cinayetleri arttı”, erişim: 29/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/almanyada-koronavirus-salgininda-kadin-cinayetleri-artti-41714633>).
- Hürriyet. “Almanya’nın sağlık çalışanı ihtiyacı artıyor: Gözler Türkiye çevrildi”, erişim: 11/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/almanyadin-saglik-calisan-ihtiyaci-artiyor-gozler-turkiye-cevrildi-42028042>).

- Hürriyet. “Bakan Yanık kadına şiddet rakamlarını açıkladı: Pandemiye %32 arttı”, erişim: 30/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-yanik-kadina-siddet-rakamlarini-acikladi-pandemide-32-artti-41815939>).
- Hürriyet. “COVID-19 sürecinde farklı ülkelerdeki eğitim uygulamaları”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/COVID-19-surecinde-farkli-ulkelerdeki-egitim-uygulamalari-41959790>).
- Hürriyet. “Kısıtlamalar bu şehirlerde hava kirliliğini azalttı.. İşte öncesi ve sonrası fotoğrafları”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/kisitlemeler-bu-sehirlerde-hava-kirliligini-azaltti-iste-oncesi-ve-sonrasi-fotograflari-41725827>).
- Hürriyet. “Koronavirüs ekosistem dengesini nasıl etkiledi?”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/aile/koronavirus-ekosistem-dengesini-nasil-etkiledi-41479476>).
- Hürriyet. “Koronavirüs gerçeği’ni yıllar sonra açıkladı.. Wuhan’da çalışan bilim insanından itiraf gibi sözler”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/koronavirus-gercegini-yillar-sonra-acikladi-wuhanda-calisan-bilim-insanindan-itiraf-gibi-sozler-42181925>).
- Hürriyet. “Koronavirüs salgını DSÖ’yü tartışmaya açtı”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/koronavirus-salgini-dsoyu-tartismaya-acti-41702045>).
- Hürriyet. “Nostradamus kimdir? Nostradamus’un Kehanetleri”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/nostradamus-kimdir-nostradamusun-kehanetleri-40784721>).
- Hürriyet. “Pandeminin çocuk ve ergenlerde yarattığı yalnızlık duygusu”, erişim: 31/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/pandeminin-cocuk-ve-ergenlerde-yarattigi-yalnizlik-duygusu-41812313>).
- Hürriyet. “Sağlıkçıya şiddet insana şiddettir”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/saglikciya-siddet-insanliga-siddettir-41619216>).
- Hürriyet. “Son dakika...Cumhurbaşkanı Erdoğan: Dünyanın en cömert ülkesi unvanını taşımanın gururunu yaşıyoruz”, erişim: 09/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-mesajlar-42138360>).
- Hürriyet. “COVID-19 Etkisiyle e-ticaret Harcamaları Yüzde 45 Arttı”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/COVID-19-etkisiyle-e-ticaret-harcamalari-yuzde-45-artti-41829076>).

- Hürriyet. “Sağlıkçılara ücretsiz toplu taşıma uzatılacak mı? İşte son gelişmeler”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.hurriyet.com.tr/galeri-saglikcilara-uccretsiz-toplu-tasima-uzatilacak-mi-iste-son-gelismeler-42089501>).
- Hüsmenoğlu, M., & KUŞAKLI, B. Y. (2021). Almanya sağlık sistemi COVID-19 pandemisi durum analizi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8(2), 156-162.
- İklim Haber, “Salgın Hastalıklar, Ekosistem Tahribatları ve İklim Değişikliği ile İlişkili mi?”, erişim: 04/01/2023, (<https://www.iklimhaber.org/salgin-hastaliklar-ekosistem-tahribatlari-ve-iklim-degisikligi-ile-iliskili-mi/>)
- İstek, E. (2017). Avrupa’da veba salgını ve salgında din faktörü (Viyana örneği). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 173-204.
- KALGI, ME (2021). COVID-19 salgınına yönelik uyarılar dindarlık ve dini başarıdan çıkma. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* , 21 (1), 131-150.
- KARACA, P. Ö., & ATILGAN, E. (2021). KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİFTE SAĞLIK SİSTEMLERİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE SINIFLANDIRMA. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 11(1), 1-22.
- Karaman, A. S., & YİĞİTTEPE, L. (2022). KOPENHAG OKULU’NUN TOPLUMSAL GÜVENLİK KURAMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DEKİ PANDEMİ SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 30-40.
- Karaman,Hasip&Erben,Nurettin., (2021). COVID-19 Aşıları:Tüm Yönleriyle COVID-19. *Tüm Yönleriyle COVID-19* (pp.200-211), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- KARTAL, A., ERGİN, E., & KANMIŞ, HD (2020). COVID-19 pandemik dönemi boyunca yaşam güvenliklerini artırmaya yönelik sağlık beslenme ve güvenlik önlemleri yönergeleri. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi* , 3 (COVID-19), 149-155.
- Keskin,Halit. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. *İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), Yeni Normalde Sektörlerin Geleceği ve Firmaların Dönüşümü (ss.451-472). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.*
- Kılıç, O. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. *İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), Tarihte küresel salgın hastalıklar ve toplum hayatına etkileri (ss. 13-53). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.*
- KIRÇIÇEK, A., ARSLANTAŞ, D., İNCEDERE, O., ÖZTAŞ, D., & ATEŞ, A. BİYOLOJİK TEHDİTLER, YENİ KORONAVİRÜS HASTALIĞI VE KBRN

İÇİNDEKİ YERİ. VE EĞİTİMİ KONGRESİ 5. ULUSLARARASI KADIN VE ÇOCUK SAĞLIĞI VE EĞİTİMİ KONGRESİ'nde (s. 27).

- Kirman, F. (2020). SOSYAL MEDYADA SALGIN PSİKOLOJİSİ: ALGI, ETKİ VE BAŞA ÇIKMA. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2020(2), 11-44.
- Korkut,Cem. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. *İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), Küresel Salgın Sonrasında Ekonomi ve Finasta Türkiye: Alternatifler ve Fırsatlar (ss.561-584). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.*
- MACAR, O. D., & Asal, U. Y. (2020). COVID-19 İLE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ YENİDEN DÜŞÜNMEK: TARİH, EKONOMİ VE SİYASET EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 222-239.
- Milliyet. “Baba Vanga’nın koronavirüs kehaneti gerçek mi?”, erişim: 24/12/2022 (<https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/baba-vanganin-koronavirus-kehaneti-gercek-mi-90379>).
- Milliyet. “Pandemide çocuklarda ekran bağımlılığı uyarısı”, erişim: 31/12/2022 (<https://www.milliyet.com.tr/pembelar/galeri/pandemide-cocuklarda-ekran-bagimliliği-uyarisi-6514924/1>).
- Milliyet. “Son Dakika: Simpsonlar yine bildi! Bu kehanet de tuttu...”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-simpsonlar-yine-bildi-bu-kehanet-de-tuttu-6428934/1>).
- Nethaber. “Bilim Kurulu’ndan coronaya karşı sumak suyu tepkisi! Sumaklı su coronaya iyi geliyor mu?”, erişim: 22.12.2022 (<https://www.nethaber.com/gundem/bilim-kurulundan-coronaya-karsi-sumak-suyu-tepkisi-sumakli-su-koronaya-iyi-geliyor-mu-16727>).
- NTV. ‘Almanya’da Bir Kişi Sahte Aşı Kartı Satmak İçin 90 Kez COVID-19 Aşısı Oldu’, erişim: 26/07/2022 (<https://www.ntv.com.tr/dunya/almanya-da-bir-kisi-sahte-asi-karti-satmak-icin-90-kez-COVID-19-asisi-oldu,JvkGwOTGukaAbwESl0hSCQ>).
- NTV. “Coronavirüs hakkındaki efsaneler ve gerçekler”, erişim: 23/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/saglik/coronavirus-hakkindaki-efsaneler-ve-gercekler,eDF4H1vbrkKje9LMGrY-xw/zW-YDytnwUq6rKAUKYZcJQ>).
- NTV. “COVID-19 Hastaları İçin İnsansı Robot Geliştirildi: Grace”, erişim: 28/12/2022 (https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/COVID-19-hastalari-icin-insansi-robot-gelistirildi-grace,p_KDv1g--kGb3BTg_bc7Bg).

- NTV. “Dünyanın dört bir yanında vahşi yaşam geri döndü”, erişim: 03/01/2023 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/dunyanin-dort-bir-yaninda-vahsi-yasam-geri-dondu,GH5HpvYwyEube3nmIm7GNQ>).
- NTV. “Dünyanın En Küçük ve İlk Uçan Mikroçipi Üretildi: COVID-19 ve Diğer Hastalıkları Tespit Edecek”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/dunyanin-en-kucuk-ve-ilk-ucan-mikrocipi-uretildi-COVID-19-ve-diger-hastaliklari-tespit-edecek,9zR-PhcCdkaVWxeFMnfYGg>).
- NTV. “Hasta ziyareti 30 kişiyi hasta etti”, erişim: 30/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/turkiye/hasta-ziyareti-30-kisiyi-hasta-etti,Pj35XEFr3ECAT06UajNbNA>).
- NTV. “Rusya’dan ABD’ye COVID-19 suçlaması: İnsan yapımı ve ABD’nin parmağı var”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.ntv.com.tr/dunya/rusyadan-abdye-COVID-19-suclamasi-insan-yapimi-ve-abdnin-parmagi-var,A3XULvRERkmCm62X-Rmxtg>).
- NTV. “Sağlık çalışanlarını ilgilendiren karar: COVID-19’dan ölen doktorun ailesine ölüm geliri bağlandı”, erişim: 10/01/2023 (https://www.ntv.com.tr/turkiye/saglik-calisanlarini-igilendiren-karar-COVID-19dan-olen-doktorun-ailesine-olum-geliri-baglandi,49ttS-0VE0SB1jJ9SB_isQ).
- NTV. “Trump’ın ‘Çin Virüsü’ sözüne Çin’den ağır cevap”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/trumpin-cin-virusu-sozune-cinden-agir-cevap,SzEm4IczXk6aPR4DVifzAA>).
- Okur, M. A. (2020). COVID-19 SALGINI, DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 311-335.
- Özer, A. ve Çetinkaya, F. (2020). Pandemi Sonrası Dönemde Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü. *Pandemi Üzerine Düşünceler*, 75.
- ÖZYURT, C., CİZRELİ, B., & ÜSTÜN, A. (2020). COVID-19 Şokunu Derinleştirmek veya Salgın Günlerinde Günah Keçisi Olarak Öteki. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(30), 33-63.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 19-26.
- Pest-Beschreibung und Infections-Ordnung Heinger, Heyinger Verlag, Viyana, 1727.
- Recep,Öztürk. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. *İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), Yeni Normal Dönemde Salgın İle*

Mücadele Politikaları ve Hazırlık Çalışmaları (ss.77-94). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Sabah. “Nostradamus koronavirüs salgınıni bildi mi? Nostradamus kendi ölümünü gördü, kehanetleri kan dondurdu!”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/nostradamus-koronavirus-COVID-19-salginini-bildi-mi-nostradamus-kendi-olumunu-gordu-kehanetleri-kan-dondurdu>).

Sabah. “Sağlık çalışanları hasta”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.sabah.com.tr/avrupa/2022/12/20/saglik-calisanlari-hasta>).

Sabah. “Ünlü kahin Baba Vanga; yıllar önce corona virüsü bildi mi? ‘Asya’dan çıkacak virüs binlerce kişiyi..”, erişim: 24/12/2022 (<https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/unlu-kahin-baba-vanga-yillar-once-corona-virusu-bildi-mi-asyadan-cikacak-virus-binlerce-kisiyi/2>).

SAĞDIÇ, O., Kayacan, S., Dertli, E., & ARICI, M. (2020). Gıda güvenliği açısından COVID-19 etmeni SARS-CoV-2’nin değerlendirilmesi ve korunma yöntemleri. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (18), 927-933.

SCHRİJER, BB (2020). COVID-19 salgını sınırlaması eğitim hakkı, fırsat tüketimi ve sınavlara ilişkin temel problemler. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 78 (2), 837-884.

Solak, Mustafa ve Şeker, Muzaffer. (2020). Küresel salgının anatomisi: insan ve toplumun geleceği. *İçinde M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Edt.), Küresel Salgın Sonrası Sağlık Turizminin Geleceği ve Türkiye’nin Önündeki Fırsatlar (ss.601-626). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.*

Sözcü. “COVID-19 ile ilgili şehir efsaneleri”, erişim: 23/12/2022 (<https://www.sozcu.com.tr/2020/saglik/COVID-19-ile-ilgili-sehir-efsaneleri-5982621/>).

Sözcü. “Dünya 9 yıl önceki salgın filmini konuşuyor! Corona’dan sonra izlenme sayısı patlama yaptı”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/dunya-9-yil-onceki-salgin-filmini-konusuyor-coronadan-sonra-izlenme-sayisi-patlama-yapti-5672882/>).

Sözcü. “Kehanetler kitabı neyi anlatıyor? Kehanetler kitabının yazarı Sylvia Borwne kimdir?”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/kehanetler-kitabi-neyi-anlatiyor-kehanetler-kitabinin-yazari-sylvia-borwne-kimdir-5694885/>).

Şahin, F., & Demir, S. (2020). Virüsler, Viral Pandemileri Etkileyen Faktörler ve Sonuçları. *Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut. Türkiye Bilimler Akademisi*, 55-76.

- T.C. Sağlık Bakanlığı. ‘Çin’de Görülen Koronavirüs Salgını Üzerine Bakanlıkta Toplanan Bilim Kurulu’nda Alınan Kararlara İlişkin Açıklama’, erişim: 24/01/2020 (<https://www.saglik.gov.tr/TR,63422/cinde-gorulen-koronavirus-salgini-uzerine-bakanlikta-toplanan-bilim-kurulunda-alinan-kararlara-iliskin-aciklama-23012020.html>).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. ‘Ülkemizde Son Kullanma Tarihi Geçmiş BioNtech Aşılarının Vatandaşlarımıza Uygulandığına Dair İddia’, erişim: 13/04/2022 (<https://www.saglik.gov.tr/TR,86895/ulkemizde-son-kullanma-tarihi-gecmis-biontech-asilarinin-vatandaslarimiza-uygulandigina-dair-iddia.html>).
- Takvim. “Nostradamus’un kehanet koleksiyonunda corona virüs detayı! Meğer Bill Gates de..”, erişim: 25/12/2022 (<https://www.takvim.com.tr/galeri/yasam/nostradamusun-kehanet-koleksiyonunda-corona-virus-detayi-meger-bill-gates-de/22>).
- TAPISIZ, Ö. L., & ALTINBAS, S. K. (2020). Mikroorganizmalar mavi gezegende bizden çok önce vardı: Pandemiler tarihi. *Türk Kadın Sağlığı ve Neonatoloji Dergisi*, 2(2), 53-69.
- TDK
- TEKİN, A. (2021). TARİHTEN GÜNÜMÜZE EPİDEMİLER, PANDEMİLER ve EKONOMİK SONUÇLARI. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330-355.
- Teleş,Mesut. (2020). Almanya Sağlık Turizmi ve Sağlık Sistemi: Sağlık Turizminde Öne Çıkan Ülkeler Sağlık Sistemleri ve Dünya Sağlık Turizmindeki Yerleri, Ed: Yıldız,Ahmet,Nobel Bilimsel Eserler,Ankara,329-376.
- Temel, M. K., & Ertin, H. (2020). 1918 Grip Pandemisi Kıssasından COVID-19 Pandemisine Hisseler. *Anatolian Clinic The Journal Of Medical Sciences*, 25(Special Issue on COVID 19), 63-78.
- Tercan, B. (2020). Biyolojik afetler ve COVID-19. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 41-50.
- TRT. ‘ABD, Almanya’nın Maskelerine El Koydu İddiası’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-almanyasin-maskelerine-el-koydu-iddiasi-472992.html>).
- TRT. ‘Alman Siyasetçi Söder: Avrupa’da Dayanışma Yok’, erişim: 16/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/alman-siyasetci-soder-avrupada-dayanisma-yok-470807.html>).

- TRT. ‘Almanya Henüz Koronavirüs Salgının Başında’, erişim: 15/05/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-henuz-koronavirus-salgininin-basinda-470067.html>).
- TRT. ‘Almanya Koronavirüs Kriziden Sonra Kemer Sıkmaya Dönecek’, erişim: 15/03/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/almanya-koronavirus-krizinden-sonra-kemer-sikmaya-donecek-469799.html>).
- TRT. ‘Almanya Sağlık Bakanı: Fırtına Öncesi Sessizlik Dönemindeyiz’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanya-saglik-bakani-firtina-oncesi-sessizlik-donemindeyiz-470497.html>).
- TRT. ‘Almanya’da 2 bin 300 Sağlık Personeline Koronavirüs Bulaştı’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-2-bin-300-saglik-personeline-koronavirus-bulasti-472516.html>).
- TRT. ‘Almanya’da 2 Şehir Karantinaya Alındı’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-2-sehir-karantinaya-alindi-470542.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Bazı Mahkumlar Geçici Olarak Serbest Bırakılıyor’, erişim: 13/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-bazi-mahkumlar-gecici-olarak-serbest-birakiliyor-470398.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Ezan Sesi Duygusal Anlar Yaşattı’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-ezan-sesi-duygusal-anlar-yasatti-473721.html>).
- TRT. ‘Almanya’da İkiiden Fazla Kişinin Bir Araya Gelmesi Yasaklandı’, erişim:20/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-ikiden-fazla-kisinin-bir-araya-gelmesi-yasaklandi-469262.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Koronavirüs Tedbirleri Uzatıldı’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-koronavirus-tedbirleri-uzatildi-472121.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Koronavirüsten Ölenlerin Sayısı 325’e yükseldi’, erişim: 20/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-koronavirusten-olenlerin-sayisi-325e-yukseldi-470913.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Taksiciler İsyanda: Müşteriler Para Yerine Tuvalet Kağıdı Veriyor’, erişim: 20/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-taksiciler-isyanda-musteriler-para-yerine-tuvalet-kagidi-veriyor-470971.html>).
- TRT. ‘Almanya’da Türk Terziler Kumaş Maske Üretiyor’, erişim: 23/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-turk-terziler-kumas-maske-uretiyor-473871.html>).

- TRT. ‘Almanya’da Yoğun Bakım Yatak Kapasitesi İki Katına Çıkarılmalı’, erişim: 22/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-yogun-bakim-yatak-kapasitesi-iki-katina-cikarilmali-471306.html>).
- TRT. ‘Almanya’dan COVID-19 İle Mücadele İçin 50 Milyon Euro Katkı’, erişim: 14/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyadan-COVID-19-ile-mucadele-icin-50-milyon-euro-katki-679789.html>).
- TRT. ‘Almanya’dan İtalya ve Frnsa’ya Yardım’, erişim: 22/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyadan-italya-ve-fransaya-yardim-469853.html>).
- TRT. ‘Almanya’nın Nüfusu 2021’de Değişmeyerek 83,2 Milyonda Kaldı’, erişim: 26/07/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/guncel/almanyadin-nufusu-2021de-degismeyerek-832-milyonda-kaldi-647060.html>).
- TRT. ‘Almanya’nın Ölü Sayısı 149’a Yükseldi’, erişim: 26/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-olu-sayisi-149a-yukseldi-469975.html>).
- TRT. ‘Almanya’nın Sipariş Ettiği 6 Milyon Maske Kenya’da Kayboldu’, erişim: 20/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyadin-siparis-ettigi-6-milyon-maske-kenyada-kayboldu-469808.html>).
- TRT. ‘Birden Fazla Hastaya Yetebilecek Solunum Cihazı Aparatı Geliştirildi’, erişim: 20/04/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/birden-fazla-hastaya-yetebilecek-solunum-cihazi-aparati-gelistirildi-472896.html>).
- TRT. ‘IMF: Koronavirüs Benzeri Görülmemiş Bir Ekonomik Krize Neden Oldu’, erişim: 07/09/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/imf-koronavirus-benzeri-gorulmemis-bir-ekonomik-krize-neden-oldu-472905.html>).
- TRT. ‘İstanbul’da Polis Evlerinin Kapıları Sağlık Çalışanlarına Açıldı’, erişim: 07/09/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/istanbulda-polis-evlerinin-kapilari-saglik-calisanlarina-acildi-473551.html>).
- TRT. ‘Koronavirüs Online Toplantı Sistemlerine İlgiyi Artırdı’, erişim: 17/07/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/koronavirus-online-toplanti-sistemlerine-ilgiyi-artirdi-470030.html>).
- TRT. ‘Koronavirüs Online TV, Oyun ve Sosyal Medyadan Yükseliş Dönemi Başlattı’, erişim: 06/06/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/koronavirus-online-tv-oyun-ve-sosyal-medyada-yukselis-donemi-baslatti-471976.html>).
- TRT. ‘Koronavirüs Tanısı Kesinse Defin İşlemi Ceset Torbasıyla Yapılacak’, erişim: 08/06/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/koronavirus-tanisi-kesinse-defin-islemi-ceset-torbasiyla-yapilacak-469004.html>).

- TRT. ‘Koronavirüsün Ruh Sağlığını Olumsuz Etkilememesi İçin Neler Yapılmalı?’, erişim: 04/07/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/koronavirusun-ruh-sagligini-olumsuz-etkilememesi-icin-neler-yapilmali-469723.html>).
- TRT. ‘Maske ve Eldivende ‘Yalancı Güven’ Tehlikesi’, erişim: 04/04/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/maske-ve-eldivende-yalanci-guven-tehlikesi-470330.html>).
- TRT. ‘Maskelere El Koymanın Sonu Mahkemede Biter’, erişim: 07/09/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/maskelere-el-koymanin-sonu-mahkemede-biter-473496.html>).
- TRT. ‘Merkel ile Trump Koronavirüs Salgını Görüştü’, erişim: 16/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/merkel-ile-trump-koronavirus-salgini-gorustu-470836.html>).
- TRT. ‘Merkel: COVID-19, 2008 Banka ve Finans Krizinden Daha Kötü’, erişim: 15/05/2021 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/merkel-covid-19-2008-banka-ve-finans-krizinden-daha-kotu-470576.html>).
- TRT. ‘Online Kütüphaneler ve Arşivler Erişime Açıldı’, erişim: 06/06/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/online-kutuphaneler-ve-arsivler-erisime-acildi-470754.html>).
- TRT. ‘Türkiye, Başarılı Bir Salgın Süreci Yürüttü’, erişim: 02/05/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiye-basarili-bir-salgini-sureci-yuruttu-676357.html>).
- TRT. ‘Türkiye’nin Salgınlarla Mücadelesi Diplomatik Arşivde’, erişim: 28/06/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-salginlarla-mucadelesi-diplomatik-arsivde-470217.html>).
- TRT. ‘Uzaktan Eğitim Yarın Başlıyor’, erişim: 22/03/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/egitim/uzaktan-egitim-yarin-basliyor-469064.html>).
- TRT. ‘Ülke Ülke Yoğun Bakım Yatak Kapasitesi’, erişim: 28/05/2020 (<https://www.trthaber.com/haber/saglik/ulke-ulke-yogun-bakim-yatak-kapasitesi-469647.html>).
- TRT. “ABD’den virüslerin biyolojik silah olarak kullanılabileceği uyarısı”, erişim: 28/12/2022 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdden-viruslerin-biyolojik-silah-olarak-kullanilabilecegi-uyarisi-535736.html>).
- TRT. “Maskelere el koymanın sonu mahkemede biter”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/maskelere-el-koymanin-sonu-mahkemede-biter-473496.html>).

TUİK(2023)

TURAN, M., & Çelikyay, H. H. (2020). Türkiye’de Kovid-19 ile mücadele: Politikalar ve aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1-25.

UNICEF. “UNICEF uyarıyor: COVID-19’un eğitimde neden olduğu kayıpların boyutu ‘neredeyse başa çıkılmaz’ seviyelere ulaştı”, erişim:10/01/2023 (<https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-uyar%C4%B1yor-COVID-19un-e%C4%9Fitimde-neden-oldu%C4%9Fu-kay%C4%B1plar%C4%B1n-boyutu-neredeyse-ba%C5%9Fa>).

UNICEF. “UNICEF uyarıyor: COVID-19 salgını sırasında uzaktan eğitime erişimde eşitsizlik, küresel eğitim krizini derinleştirebilir”, erişim: 10/01/2023 (<https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-uyar%C4%B1yor-COVID-19-salg%C4%B1n%C4%B1-s%C4%B1ras%C4%B1nda-uzaktan-e%C4%9Fitime-eri%C5%9Fimde-e%C5%9Fitsizlik>).

Valiyeva, K. (2020). COVID-19 ile ulus devleti yeniden düşünün. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (37), 390-403.

WHO(2021)

WHO(2022)

World Health Organization, “WHO information on tuberculosis and pandemic Influenza A (H1N1)”, erişim: 12.11.2022, [https://www.who.int/news/item/12-11-2009-who-information-on-tuberculosis-and-pandemic-influenza-a-\(h1n1\)](https://www.who.int/news/item/12-11-2009-who-information-on-tuberculosis-and-pandemic-influenza-a-(h1n1))

Yabalak, H. (2020). Sanatçının esin kaynağı olarak salgın hastalık ve hastalığın resim sanatına yansımaları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 493-538.

Yaşar, Ö., & Avcı, N. (2020). Değişen Yaşlılık Algısı: COVID-19 ile Damgalanan Yaşlılar. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).

Yetgin,M.Ali.(2020). COVID-19’un Sektörel Etkilerine Stratejik Bir Bakış:Küresel İşletmelerin Analizi, Gazi Kitabevi,Ankara.

Yetgin,M.Ali.(2020). Stratejik Pandemi Yönetimi COVID-19 İle İlgili Sektörel Görgül Araştırmalar, Gazi Kitabevi,Ankara.

YILMAZ, Ö. (1847). 1847-1848 KOLERA SALGINI VE OSMANLI COĞRAFYASINDAKİ ETKİLERİ. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6 (1), 23-55.

Zavalsiz, Ş., & Kirişik, F. (2022). Ulusal Krizle Mücadelede Federalizm: Kovid-19 Krizi Örneğinde Almanya’da Yönetim Yapısı ve Sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 17(1), 73-87.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kara ölüm ve bazı avrupa şehirlerindeki ölüm sayıları (1348-1351).....	29
Tablo 2: İnfluenzaya bağlı 20. ve 21. yy'da yaşanan pandemilerin genel özellikleri ..	37
Tablo 3: Ülkelere göre mers-cov olgu sayıları ve ilk-son ortaya çıkış tarihleri	47
Tablo 4: COVID-19'da genel süreç	56
Tablo 5: 2020'de Türkiye'nin ve Almanya'nın tanı, iyileşen ve ölüm rakamları	60
Tablo 6: 2021'de Türkiye'nin ve Almanya'nın tanı, iyileşen ve ölüm rakamları.....	60
Tablo 7: 2022'de Türkiye'nin ve Almanya'nın tanı, iyileşen ve ölüm rakamları.....	60
Tablo 8: Almanya örneklemindeki katılımcı bilgileri	85
Tablo 9: Türkiye örneklemindeki katılımcı bilgileri	85
Tablo 10: Almanya örneklemindeki katılımcıların P1 değerlendirmeleri	86
Tablo 11: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P1 değerlendirmeleri	89
Tablo 12: Almanya örneklemindeki katılımcıların P2 değerlendirmeleri	93
Tablo 13: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P2 değerlendirmeleri	95
Tablo 14: Almanya örneklemindeki katılımcıların P3 değerlendirmeleri	97
Tablo 15: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P3 değerlendirmeleri	99
Tablo 16: Almanya örneklemindeki katılımcıların P4 değerlendirmeleri	101
Tablo 17: Türkiye örneklemindeki ve P4 değerlendirmeleri	103
Tablo 18: Almanya örneklemindeki katılımcıların P5 değerlendirmeleri	105
Tablo 19: Türkiye örneklemindeki katılımcıların P5 değerlendirmeleri	106

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Hollander Eugen, 1656 dolayları, Veba Doktoru (Doktor Schnabel) (Yabalak,2020,506)	28
Şekil 2: Koleraya yakalanmış Venedikli Kadın, Wellcome Kütüphanesi, Londra İkonografik Koleksiyonları (Yabalak,2020,513).....	34
Şekil 3: 1918’de Kansas’ta İspanyol Gribi sırasında Camp Funston’a kurulan “Acil Hastanesi” (Tapısız&Altınbaş,2020,62).	38
Şekil 4: İspanyol gribi salgınında halkın evde kalması için yapılan afişler ve hasta trasportu (Parıldar,2020,21).....	40
Şekil 5: Koronavirüsün şematik yapısı (TC Sağlık Bakanlığı COVID-19 Genel Bilgiler, Epidemiyoloji ve Tanı,2020,7)	50
Şekil 6: COVID-19’un dünyaya etkisi (Uğur ve Özsoy,2020,783)	72
Şekil 7: Almanya devleti P1 değerleri.....	92
Şekil 8: Türkiye devleti P1 değerleri.....	93
Şekil 9: Türkiye ve Almanya devletleri P2 değerlendirmesi	97
Şekil 10: Türkiye ve Almanya devletleri P4 değerlendirmesi	104
Şekil 11: Almanya-Türkiye 2019,2020,2021 boşanma oranları	126
Şekil 12: Almanya-Türkiye 2019-2021 yılları arasında COVID-19 sebebiyle okul kapalı gün sayısı (https://www.oecd.org/coronavirus/en/themes/social-challenges).	143

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul, lise öğrenimini Aksaray’da tamamladı. 2013-2018 yılları arasında İngilizce hazırlık ve Pedagojik Formasyon da dahil olmak üzere Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümünde okudu. 2018 yılında Safranbolu Şehit Ömer Bilal Akpınar Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde staj yaptı.

